

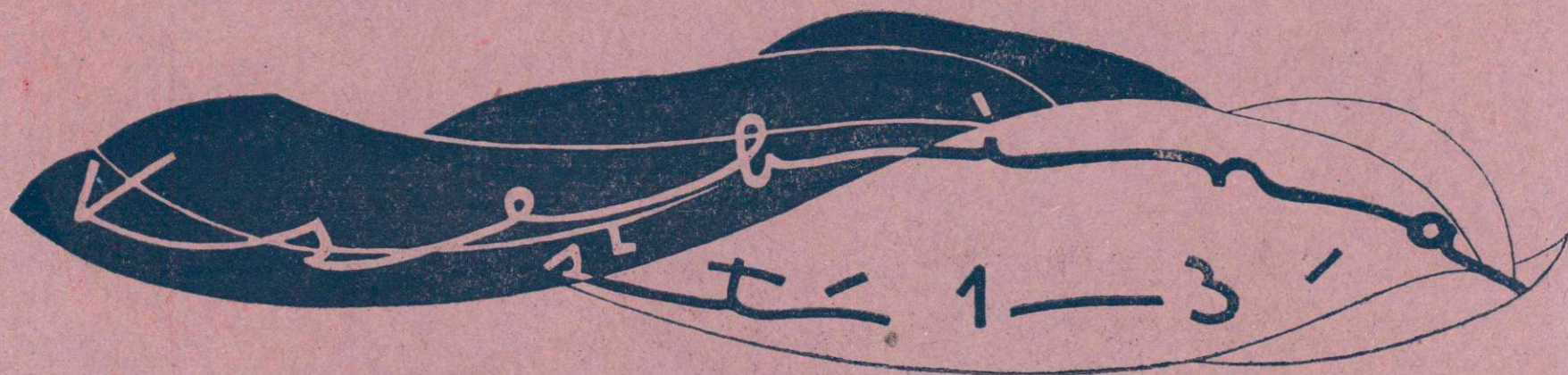
Trinajst 12/4 1921.

SADIK

DOMIN SVET

Unrednik dr. Franci Steli
letnik XXXIV. Stevilka 1-3
Ljubljana
1921

LEPOSLOVNI DEL:

- I. Pesmi: Alojzij Remec: Serenada ob jezeru. 3. — Alojzij Remec: Praspomini. 3. — Jos. Pogačnik: Jesen. 4. — Silvester Škerl: Dan. 4. — J. Lovrenčič: Trentarski študent. 5. — Anton Podbevšek: Čarovnik iz pekla. 13. — Miran Jarc: Samotna ulica. 15. — Jos. Pogačnik: Vsak večer. 22. — Jos. Pogačnik: Volčje oči. 24. — Dante Alighieri: La Divina Commedia (prev. J. D.) 25.
- II. † Ivan Cankar: Naj pojde! 1. — Dr. Ivan Pregelj: Azazel (I. dejanje). 16. — André Čebokli: Črnček. 23.

ZNANSTVENI DEL:

- I. † Dr. Anton Mahnič. 27. — Dr. I. Pregelj: Mahnič — slovenski listkar. 28. — Fr. Stelè: Portret Primčeve Julije. 30. — Dr. Frančišek Kimovec: Družinski spomini na Primčevo Julijo. 33. — Dr. Avgust Žigon: Ob Langusovi sliki Julije Primčeve. 38. — Dr. Josip Puntar: Gazele. 45.
- II. **Zapiski:** Slovstvo: Molè Vojeslav: Tristia ex Siberia (Frst). 54. — Izidor Cankar: Obiski (France Koblar). 56. — Žunkovič Davorin: Die slavische Vorzeit (Frst). 58. — Umetnost: Recitacijski večer Antona Podbevška (Frst). 59. — XVIII. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu (Vojeslav Molè). 62. — Gledališče: Drama l. 1920/21 (France Koblar). 62.

Na platnicah: Prejeli smo v oceno. — Slovenska Matica. — Narodna Galerija v Ljubljani.

Slike: Sl. 1. M. Langus: Primčeva Julija (fotogr. dr. Fr. Stelè). — Sl. 2. M. Langus: Primčeva Julija (fotogr. dr. Fr. Stelè). — Sl. 3. Primčeva Julija par let pred smrtjo (po fotografiji). — Vinjete: »Zora« str. 1, »Setev« str. 27, »Zapiski« str. 54, »Konec« str. 64, »Vsebina« na notranji strani ovitka ter naslovno stran risal Fr. Kralj.

»Popotnik«, pedagoški in znanstveni list, pripoveduje slov. šoli in slov. učiteljstvu sledeče o slovenskem slovstvu (XLI. str. 55): »Prvi tisk v slovenskem jeziku zasledimo v enajstem (1100) stoletju. Tiskale so se le molitve. Pravi začetek slovenskega slovstva se pa smatra srednji vek, to je za časa slovenskega protestanta Primoža Trubarja (1508—1586), ki je razširjal z drugimi vred protestantizem po Slovenskem. Spisal je v slovenskem jeziku verske, jezikovne in šolske knjige. Slovensko šolstvo se je pa povzdignilo

še posebno v osemnajstem (1800) in devetnajstem (1900) stoletju. V devetnajstem stoletju so živeli največji slovenski pesniki, kakor France Prešeren, Valentin Vodnik, Simon Jenko, Simon Gregorčič, Anton Aškerc in drugi. Nadalje Fr. Levstik, Jurčič, Stritar, Anton Martin Slomšek, Erjavec in drugi. Ker je prišlo v tem stoletju narodnostno načelo na površje, smo prišli Slovenci polagoma do slovenskih ljudskih in srednjih šol, katere nam je prejšnja nemška Avstrija le nerada dovolila.« Strokovnjaško.

Prof. A. I.

»DOM IN SVET« IZHAJA VSAK TRETJI MESEC V TROJNIH ŠTEVILKAH. ☐ NAROČNINA LETNO 120 K, ZA DIJAKE 90 K. ☐ UREDNIK DR. FR. STELÈ, LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 80. ☐ UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. ☐ ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO V LJUBLJANI. ☐ TISKA JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI. ☐☐☐☐☐

NAJ POJDE! † IVAN CANKAR.

MALOPOMEMBEN DOGODEK.

»Vroče je bilo, solnce je pripekalo« — in tako dalje. Hodil sem kakor izgubljenec po teh pustih ulicah, pod tem pustožarečim solncem, mimo tujih hiš in tujih ljudi; človeku podoben, ki je bil vlak zamudil in stoji zdaj sredi ceste, sam sebi v nadlego.

Gorjé mu, kdor nima hrama, kjer bi lahko brez skrbi zažvižgal! Gorjé, kdor nima človeka, ki bi ga lahko brez zamere vščipnil! In devetkrat gorjé mu, kdor nima dekleta, ki bi bilo zaljubljeno ne v njegove čednosti, temveč v njegove grehe in slabosti!

Hudó in sitno je popotniku, če pride po dolgem času v kraj, ki je bil nekoč njegova domovina. Ne bolé ga toliko spremembe; veliko bolj ga bolí, da se ni spremenilo nič. In da se je vse, kar je bilo in kar je, razvijalo po tisti stari, dolgočasni, preveč znani poti, ne navkreber, ne navzdol, temveč boğvedikam. Tako se zgodí, da začénja človek pre-mišljevatí o smešnosti domotožja, o ironiji hrepenenja. Hitel je k dekletu, pa je spoznal klepetavo babo. In kadar ji poreče adíjo, bo pozabil na klepetavost in na bradavico in se bo zaprl v svoj hram in bo pisal sentimentalne verze. Taki so ljudjé!

Kolodvorska restavracija je zeló potreben in koristen kraj. Tja zahajajo ljudjé, ki se še niso preoblekli, ne umili. Tudi kretnje so tam bolj hlastne

in brezskrbne, tako da se časih suknja nekoliko odgrne. In ljudjé, ki nimajo tam ničesar opraviti, se navzamejo kolodvorskih šeg; to je najbolj kratkočasno.

Prišel je človek, z urnimi koraki je prišel; postaven človek, rejen in moder. In me je pozdravil.

»Kako je? Kedaj odpotuješ?«

Stvar je namreč taka, da v domovini še nikoli nisem srečal človeka, ki bi me ne bil vprašal, kedaj da odpotujem. Ljudjé so časih zelo pametni in vidíjo globoko. In jaz odgovarjam: čez štirinajst dní.

»Čez štirinajst dní odpotujem... Kdo pa si?«

»A?«

Po široko odprtih ustih sem ga spoznal.

»O!«

In nato sva sedela za isto mizo in sva se lepo in prijazno pogovarjala. Zares je bil postaven človek in moder; in tudi rejen.

Dem Einen die Perle, dem Andern die Truhe,
O Wilhelm Wisetzki, du starbest so fruhe,
Doch die Katze, die Katz' ist gerettet!

»Die Katz'« — to je namreč človeška pravičnost. Negodnikom čast in pernico, krščanskim ljudem hudó očitanje in cesto. Krščanski človek sem jaz. Toda mačka je rešena.

Tisti človek je bil nekoč moj sošolec. V lepih časih, ko smo se navduševali za domovino in narod. On se ni navduševal, zdaj se navdušuje; in pravi, da sem brezdomovinec in tako. To je tudi pravičnost in je postava, da se navdušujejo nekateri prej, drugi pozneje. Tisti, ki se navdušujejo

prezgodaj, se sčasoma naveličajo in se jim slabo godí; ampak tisti, ki se navdušujejo pozneje in ob pravem času — o, tistim, gospod, kaj bi govoril! Pogledaj ta podbradek in sodi! — Moj sošolec je bil, pisal sem mu šolske naloge. Zdi se mi, da je bil blagega srca, zakaj pri ljudéh take sorte ne vé človek nikoli, če so zlobni ali plemeniti. Na prostranem in dobro pognojenem polju blagodejne neumnosti raste toliko žlahtnih zelišč, da jih je težko soditi in izbirati; posebno če človek ni botanik. Meni ni storil ničesar hudega; in tudi drugi, mislim, da niso pustili do sebe. Zdaj je rodoljub, Bog mu daj dobro! Beseda je že nekoliko obrabljena, pojem še ne. Pojem je rekel: pustite no že vendar pri miru to dolgočasno besedo! — zato ker bi se rad brez očitania redil na stroške estetičnega čuta. Rodoljub je bil; zaslužen tudi. In ker ni bil za drugo rabo, so ga izvolili za občinskega svetnika; kaj tam dela, ne vem; on tudi ne.

In sva se pogovarjala o tega življenja dobrotah in bridkostih.

»Kedaj se boš pa ženil?« je vprašal. »Pravijo, da se ženiš!«

Pravijo, da se ženim. In jaz odgovarjam: takole, čez par mesecev.

»Takole, čez par mesecev, mislim. Pri nas popotnikih je stvar sitna; strah ga je dóma in rad bi ga imel!«

Sočutno me je pogledal, pa nekoliko zaničljivo.

»Zmirom sem mislil, kako dobro bi bilo zate, če bi se ženil! Umiril bi se nekako!«

Vsi želé, da bi se nekako umiril.

»Človek dobí ne samo drugačne misli, temveč tudi drugačno hojo. Že po hoji se ti pozná, da nisi oženjen. Jaz sem se lani ženil, pa sem čisto prerojen; tudi bolj pameten, verjemi! Moja žena je blago deklé in rada me imá. Ti ne boš dobil take, preveč si popotnik in romar!«

Ali je bila sopárica, ali je bilo pivo — zameglilo se mi je pred očmi, tiha bridkost je legla na moje srce. Kod hodim? Kjé stojim? Kdo sem, da se smilim Petrinu?

»Ne boš dobil take! Zdajle pride moja žena sem, v Škofjo Loko se peljeva. Tam prihaja, glej; takoj ti jo pokažem!«

In je prišla in sem vztrepetal in mraz mi je bilo. Kaj si to ti, Matilda?

Belo je bila oblečena, širok bel slamnik je imela; njen obraz je bil lep in lepši kakor nekoč; tako nedolžne so bile še njene oči, tako smehljajoče njene ustnice. Prišla je, nasmejala se je veselo; in v tistem hipu je ugasnil njen smeh, kakor senca je šinil mraz preko lic, oči so se široko odprle.

Mož jo je pogledal in se je prestrašil.

»Kaj ti je slabo, Matilda?«

Žareče so zardela njena lica in ustnice so se smehljale lepše kakor poprej.

Tudi v moje srce se je vrnil humor in bilo mi je, da bi se zasmejal naglas.

»Prijatelja sem ti pripeljal, glej! Le daj mu roko, čeprav je puntar in na slabem glasu!«

Dala mi je roko, tisto mehko belo roko, ki sem jo tako rad imel. In ko smo lepo in prijetno sedeli vsi trije, je pripovedoval o meni na tak način, da me je bilo sram.

»Moj prijatelj je bil nekoč, pred zelo davnim časom. Zdaj se nisva srečala že dolga leta; on me ni spoznal, jaz pa sem ga takoj, ker se ni nič spremenil in je ostal takšen lump, kakor je bil. Kaj se mu ne bere na čelu, da je lump?«

Ona se je nasmehnila, nekoliko škodoželjnosti je bilo v pogledu in smehljaju. Pa se je obrnil k meni z zmagoslavnim sočutjem.

»Saj nič ne zameriš! Jaz sem bil zmirom precèj poreden in duhovit.«

»O!«

»Glej, Matilda: takrat, ko smo sedeli skupaj na klopi in nas je profesor zmerjal z barabami, je bil ta človek izmed nas vseh najbolj prebrisan, pa vendar smo vedeli, da ne bo nikoli nič iz njega. Zakaj? Zato, ker je bil prebrisan. Pa tudi zato, ker se je zmirom preveč smejal. Ni smatral življenja za resno stvar in je norce bril iz njega, pa ga še življenje ni smatralo za resnega in tako je ostal na cesti. Ni dobro, prijatelj, če se človek preveč smeje; odvadi se tega, drugače se nikoli ne boš ženil!... Jaz nisem bil prebrisan in se nisem veliko smejal — pogledaj me zdaj in tudi mojo ženo pogledaj! Zakaj življenje je skrbna mati: maslenega kruha pridnemu Janezku, hudobnemu Mihcu pa šibo!«

Tako je govoril in je govoril še nadalje:

»Čudno se ti zdi, ampak pravično je, da ste vi romarji, ki ste si sami prižgali nezasluženo glorio preroštva in mučeništva, resnemu človeštvu samo v pouk in zabavo. Kadar bom jaz sina imel in če bom zapazil, da svojim sosedom piše šolske naloge, takoj bom obupal nad njim. Zakaj zname nje bi bilo, da postane romar nekoč. Tudi smejati se ne sme in tudi učiti se ne sme drugega nič, nego tisto, kar je napisano in ukazano. Kdo me je naučil teh koristnih nauk? Ti si me naučil!«

In ko je govoril, sem se polagoma privadil njegovemu spodobnemu glasu in nisem več razumel njegovih besed in moje misli so romale v daljavo.

Kod sva hodila?

Jutro je vstajalo rosno in zaspano, ko sva se napotila na ljubljansko polje, jaz in ti, Matilda! Še je ležala tenka megla nad poljem, kamniške planine pa so gorele. Tako čista je bila najina ljubezen — saj to ni bila ljubezen! Tako čisto je bilo najino hrepenenje, kakor tisti zlati, iz nebes poslani ogenj kamniških planin; in kakor tisti blagodišeči dihi, vstajajoč iz jutranjezaspanih ust matere zemlje; čisto najino hrepenenje, kakor najina mladost; ne blodeče v strahu — kipeče v ravnem žarku proti nebu... Kaj nisi bila takrat ti, kar s e m jaz? Takrat je vedelo najino hrepenenje, da je izpolnitev v poti, ne v cilju. Da je cilj ponižan, o, uničen, kadar je dosežen. Da je romar vesel in vriskajoč, dokler roma, in da je šele truden in upognjen, ko je bil malodušen in je počival...

Pa sem se ozrl — kjé si ostala, Matilda? Mučilo se mi je dalje in ko sem se ozrl vdrugič, sem

te videl od daleč, komaj še, da se je svetila tvoja bluza in tvoj beli klobuk; in ko sem se ozrl vtretjič, te ni bilo. Ni te bilo; ostala je še bela bluza in svetli klobuk je ostal; in tudi vroči pogled in tudi mehki smehljaj; tebe ni bilo — hrepenenja ni bilo več...

Ali se spominjaš, Matilda, kod sva hodila? Začudila si se, ko si ugledala nenadoma, mirna, zdavnaj počivajoča, zaprašena romarja na cesti; tvoje oči so ga spoznale, ni ga spoznalo tvoje srce: videla si romarja, ne videla njegovega hrepenenja.

»Ali si zaspal?« je vprašal rodoljub.

Moj obraz je namreč zaspan, kadar sem sentimentalen.

Jaz pa sem si to-le mislil: Kaj je potreba, da poleg drugih bremen, ki so njegov pravični delež, zadene romar na svoje rame še Petrinovo mo-drost? Zdi se mi, da to pravzaprav in takorekoč ni pravica! In to-le: poduhal sem blagodišeče jabolko, pa je prišel rodoljub, olupil je jabolko in ga je povžil in je vrgel blagodišeče lupine na cesto! Tudi to, se mi zdi, pravzaprav in takorekoč ni pravica! Kaj je rodoljubu do blagovonjivosti? Šel je in je vrgel na cesto tiste rdečerumene lupine, blagodišeče, srcu prijetne in očem!...

»Kaj si zaspal?« je vprašal.

In sem se vzdramil in sem si nazadnje še to-le mislil: Kaj je potreba romarju sentimentalnosti? Kaj mu je potreba delati zaspan obraz, če je so-čutje tam, kjer je bilo nekoč sohrepenenje? In kaj je znamenje poguma in moči, če popotnik z bab-jimi solzami škropi vsak kamen, ob katerega se spotakne? ... Če je šlo vse drugo: domovina, mladost, preteklost in vsa ta lepa ropotija, naj gre nazadnje še ta klaverni sentimentalni repèk, naj gre!

In če se ozira olupljeno jabolko, da bi se ba-halo s tvojimi zadnjimi solzami, popotnik, predno je povžije rodoljub — ne ozri se nič! Naj pojde, kamor drži pot vsega posvetnega, naj pojde brez slovesa!...

»Vroče je bilo, solnce je pripekalo« — in tako dalje. Mi pa smo vstali. Šel je on, postaven, moder, šla je ona, bela, šumeča. Pa se je ozrla med durmi, nagnila je glavo, iztegnila je roko.

»Kedaj prideš?«

»O Matilda, mačka je rešena!«

»Kaj?«

»Naj gre še ta klaverni repèk!«

Tako smo šli; na desno onadva, na levo jaz. Čez štirinajst dni pa se odpeljem, vzemi vrag vse skupaj!

SERENADA OB JEZERU.

Sveti
noč nad vodámi.
Preljuba, pesem peti
nje hočem ti srebrno, da te vzdrami.
Daj oči odpreti:
noč nad vodámi
sveti.

Vije
veter zavese.
V valovih mesec sije,
obale lilijske ti s sten blesté se,
v skale voda bije,
veter zavese
vije.

Ljubi
pesem te moja.
Trepeče pod poljubi
valov in vetrov plaha duša tvoja.
Noč te meni snubi,
pesem te moja
ljubi.

Utrinja
luč se nad tabo.
Temà se nadme zgrinja,
z valovi pljuska od bregov v pozabo
noč ljubezni sinja ...
Luč se nad tabo
utrinja.

Alojzij Remec.

PRASPOMINI.

1. BENETKE.

V Benetkah sem v karnevalskih nočeh
patricijem, dožem baklje nosil,
kot pes pred portali sem čul na tleh,
po nožu tipal, si smrti prosil.

V moj mračni sen so sijali balkoni,
jaz škripal z zobmi sem, poslušal njih smeh ...
Še danes pozna se moj suženjski greh
na Rivi degli Schiavoni.

2. NA GALEJI.

Tri dni, tri noči po taktu piščali
med galeotti h klopi vkovan
veslal sem nasproti domači obali
v nevihto, v noč, v svoj zadnji dan.

Verige s sidri so v dno zrožljale —
klic z vrha — in vesla so vrgla se v zrak,
preletel je blisk poznane mi skale,
spomin bolečin posvetil v moj mrak:

Iz noči so planile v me vse daljave
kot okameneli divji smeh,
kot žvižganje kač z Meduzine glave
na vratu labudjem galeje v valeh. — — —

Tisto noč sem z zobmi ob okovih škrtal
in z Bogom in s sabo bil zadnji boj,
sem z nohti dolbel in s prsti vrtal
neusmiljeno hrastovo dno pod seboj.

Ob zori po tisti blazni nevihti
so z broda me vrgli v vrtinčasti grob,
s kamenjem na nogah v brezdušni ihti
brez glasa poginil sem, uporni rob.

Še danes so tam temnejši valovi,
vrtinci črni med skalami vro,
še danes zvené sred njih okovi,
ko zgane se moje mrtvo telo.

3. MOŽ IZ ČIČARIJE.

Raztrgan, bos sem po Trstu hodil,
iz ulice v ulico sem jo drobil,
na vrvi trudnega mezga vodil
s tovorom oglja, pod hišami vpil:
»Karbún, karbún!«

K vodnjaku na trgu sem v senco sédel,
ko bila sta Mihec in Jakec¹ poldné,
sem ovsenjak ves gladen jedel,
golobje so grulili krog mé:
karbún, karbún.

Sva šla, ko je solnce šlo spat za valove,
moj mezeg in jaz v istrski mrak,
domov, domov v čičarijske gozdove,
po cesti se rogal je nama korak:
karbún, karbún.

O ceste, še danes so vse shojene,
ogljénica v šumi se še kadi,
še danes berač sem in glad me žene,
da prosim milosti ljudi:
»Karbún, karbún!«

¹ Dve figuri na uri mestne hiše, ki bijeta ure.

Alozij Remec.

JESEN.

Čez polje oguljeno vleče vlačuga jesen
oskrunjene ude, strupene kot kuga.
Da skrijejo njeno ostudno sramoto,
ob gozdih zelenih in gostih žde vile
in tkejo in predejo sivi ji plašč,
ki tone v njem cesta, držeča čez polje.

Na jablani v vrtu otožen slonim
in gledam: vsak hip na njej list vztrepeta
in pade na tla in spet drugi za njim,
in slišim mrtvaški šum velega listja
in težka megla se mi tke na oči:
tako mi je, da bi se zgrudil na tla.

Jos. Pogačnik.

DAN.

ZJUTRAJ.

Kadar stopim v jutru na cesto,
mi je prijetno.

Oči ko dvorane,
od luči prevzete,
od solnca pogrete,
polne jutra in rož.

Jutro je volja, ponoči nalita
v prostranost širokih dvoran.
A misli so rože v dvoranaht,
poltiho popevane pesmice ptic
o delu življenja.

Mehka koža mojih mladih lic
vriska v svetli radosti
do dneva, do dela.

OPOLDNE.

Tiho je molil klavir
in solnce je spalo na oknu;
mir se je v sobi smehljal.

Da bi zaspal od bolesti,
od želje prevroče umrl,
mi je bilo pri srcu tedaj.

Hotela ni pesem končati,
zvenela molitev je dalje
in žalost ni mogla umreti.

In bil sem ko ptič, ki med nebom
in zemljo plava z razpetimi krili
in puščice čaka, da bi ga zadela —

in plava dolgo, bolešno razpet,
a konca poti — ga ni in ni —

ZVEČER.

Kot pijanec vino pije,
noč popije človek — siromak,
da bi vse pozabil.

Vino stare rane globlje reže,
s sanjami človeka straši noč,
v spanju ga bolest preganja.

Mir — o! Kdaj?

Kadar v tihem pod večer
fant z dekletom z roko v roki
pod pokojnim nebom gre.

A med njima plava morje
sladkih, sentimentalnih laži.

Silvester Škerl.

TRENTARSKI ŠTUDENT.

ZGODBA IZ
SHOLARSKIH ČASOV.

J. LOVRENČIČ.

UVODNA BESEDA.

Od vzhoda do zahoda ima čas peroti
in večnosti ga dan za dnem
odnašata v objem:
Kar je že enkrat bilo, več ne najde poti
v življenje naših dni —
vse je ko kaplja, ki se v tla gubi.

Zamislil sem se v prošlost naših gor,
ki jim pravljčnega življenja zor
je dolgo svetil
in v srcih želje čudežne in hrepenenje netil,
in videl sem: Že zadnja kaplja
v pozabnosti se pesek nam potaplja.

Ah, da, železna kača z rdečimi očmi,
tam v davnih dneh prorokovana,
se vije, grize v gore in jim pije kri
pravljic, v vsakdanjost vsa zaverovana.
Iz mojih misli jih ne more:
mladost mi jih s sanjavo svojo roko
v srce je vtisnila globoko
in dala z njimi svetel mi spomin na moje gore.

Vam, moje gore, vzdihni zemlje do nebá,
vam, moja pesem! Vašo prošlost sem vлил vanjo
ljubeče kakor lepo sanjo,
vzcvetelo v tajnah hrepenečega srcá!

1. ROJSTVO.

Zlato solnce je utonilo za gorámi
in iz zemlje se je vvpela lepa majska noč,
modra ptica, in je razmahnila
vsepovsod z zvezdami posejana krila:
tihosládsko se pod njimi dramí
sanj tísóč
v zadovoljnomirnih gnezdih gorskih koč.

Triglav, ponosni in častitljívi očak, strmí
v misli zatopljen pred se in vídí: vse že spí
in se pokoja veselí, samó Pustinarjeva kočá,
samotarka ob ovinku, kjer zavíje Soča
v smrečje, bdi;
dvoje rdeče zastrtih okenc v noč svetlobo meče —
koča čaka tihe, mlade sreče:
Zdaj zdaj v nji se prvo dete porodí.

Zdaj!

Glej: meglica, tako more v noč pričarati le maj,
dvignila se je ob živo šumljajoči Soči
in kot lepa misel pluje k tihi koči,
kjer oči golobjih dvoje — dvoje okenc v noč žari.
Obvisela je nad hišico meglica in iz nje izvile
so se Rojenice tri, lepé, ko da bi mesečino pile
in bi solnčni žarki s snežnimi kristali
jim tenčice bele stkali — —

Prva Rojenica pesem je zapela,
struna srebrna ne bi tako zvenela:

— Dete, dete,
oj dete mladó,
v gorah življenje
te čaka lepó!

V gorah boš živel,
v gorah osivel
kmet - gospodar,
srečen vsekdar! —

Druga Rojenica pesem je zapela,
zlata struna bi takó ne zazvenela:

— Drago dete, ljubo dete,
le mladost
v gorah ti zacvete!

Klic hrepenenja
v zarji življenja
zvabi te po učenost
in te k oltarju pripelje,
v sveto veselje! — —

Tretja Rojenica pesem je zapela,
struna solčnih žarkov bi tako ne zazvenela:

— Dete, dete! Lepó in težkó
in težkó in lepó ti bodi življenje,
kakor nikomur ni še biló!

Hrepenenje bodi tvoje — hrepenenje je
trpljenje,
hrepenenje bodi tvoje — v hrepenenju je
kal slasti,

hrepenenje bodi tvoje — v hrepenenju je
nemir,
hrepenenje bodi tvoje — hrepenenje te
upropasti!

Tvoj dom Povsod, tvoj dom Nikjer,
v njem tajnosti, ki jih preteklost je rodila
in jih v prihodnosti bo solčna luč dojila.
Ob njih boš živel in ko jih prozreš do dna
in ne zadovoljijo ti nemirnega duhá
in bo ob vsem ti razočarano srcé,
ob Soči ti Morana, moja sestra, utrujene oči
zaprè! ...

Ko je končala s svojo pesmijo prorokovanje tretja
Rojenica,
vse tri prijele so se za roké in so odplule ko
meglica;
na poti v noč jih z lučjo razsvetljenih okenc je
pozdravljaj jok:
Pustinarju se je rodil otrók! — — —

2. ROMANJE.

Strmó se vije steza pod smrečjem zélenim v goró,
po njej Bovčáni romarji gredó
k devic Kraljici na Višarje,
da jim izprosi milosti in vsega zlega jih obvarje.

O Devica Ti premila,
naša dobra Mati,
iz ljubezni si sklenila
tu med nami prebiváti,
usliši naših prošenj glas:
Zdaj in naš poslednji čas
prosi Jezusa za nas!

Pobožno romarji gredó, gredó, pojó, pojó.
Pred njimi teče Ivanček, deček kodrolas,
vesel in živ, ko češnja rdeč v obraz,
in črno, nerazgledano okó
mu čudnega je ognja vneto,
ko da hotelo bi deželo vgledati deveto ...

Jutranja zarja se je za goró vzbudila
in čez grebene vzrastla kakor božja roka in razlila
pramene zlate v svežesinji zrak
in z gore v pesem romarsko veseli
zvonovi so ubrano in vabeče zadoneli:
pospešili so romarji korak
in srca sladke radosti so zadrhtela,
ko jih pozdravila je cerkev bela.

Ivanček že stoji na vrhu gore
in gleda, gleda in nagledati ne more
lepote se, ki jo pred njim je južna stran
odgrnila v probujajoči dan.
Med romarji se bliža cerkvi dečkov oče
in ž njim gre mati in se joče
od sladkega veselja in ponosa,
ko gleda sina, ki je svež ko rosa.

Vstopili romarji so drug za drugim v božji hram
in spet se pesem vernomíla
nebeški Materi je v počaščenje oglasíla:

Prišli smo, Marija,
k Tebi romarji,
vsi potrebni, o Marija,
Tvoje pomoči!

O Marija s Svetih Višarij,
Ti nas varji, nam pomáj,
in veseli bomo peli
Tebi zdaj in vekomaj! —

Je pesem utihnila in v svetem miru se vsak sam
zamaknil je in iz srcá molitve tihe
Mariji nosijo z obljubami prošnje in vzdih.

Ivanček kodrolasček pred oltar je šel in tam kleči,
v Devico, polno milosti, je uprl oči
in moli:

O Devica Pomočnica,
prosi Jezusa za mé!
Ob njegovem si prestoli,
lahko bode Ti sprositi,
da med svet bom mogel iti,
kamor žene me srcé!

Ob obhajilniku kleči Ivančkov oče in Marijo prosi
za zdravje, srečo med družino
in med živino,
a mati je prikleknila k Ivančku in molitev njena,
iskrena, vroča in s solzami oškropljena,
zaupno k Materi vseh mater želje nosi:

Kakor Ti, o Mati,
imám le enega sinú,
in kakor Ti,
darujem ga Bogú!

Izprosi razsvetljenje
mu Svetega Duhá,
da lahko bo učenje —
vzredím Ti mašnika.

Ko uslišiš, Mati,
moje srčne želje,
pa pokličí k sebi
v večno me veselje! — —

Iznad zapadnih gor pramenoma skoz okna solnce
sije
v oltar, ožarjajoč obraz nebeške Matere Marije;
so v cerkvi zbrani romarji, Bovčani, in v slovó
otožno Materi Devici pesem pojejo:

Dolga je pot še
in temna bo noč,
sprosi nam, Marija,
nebeško luč! ...

In že gredó po stezi. Pred cerkvijo stoji
še deček kodrolasi, solzné ima oči.
In mati ga tolaži: »Ne joči, moj otrók!
Poglej, poglej tam daleč belo cesto,
kakó gre v lepo laško mesto —
tja pojdeš tudi ti ... in Bog
in jaz in oče bomo te veselí,
ko bomo tvojo prvo sveto mašo doživeli! —«

Vzžarel v veselju dečku je obraz,
s pogledom enim še objel je južno stran,
kjer v rdečih rožah je umiral dan,
in šel je z materjo ljubečo
in ves zamaknjen v sladko srečo
poslušal pesmi romarske je glas:

Dolga je pot še
in temna bo noč,
sprosi nam, Marija,
nebeško luč! —

3. PRED ODHODOM.

Na jug so lastovice odletele,
v grmičju le bogčeve ptičice vesele
in še stržički gostolijo,
gozdovi rumenijo v medlih žarkih in ječijo
ko ranjenci, ki s smrtjo se borijo;
ob ostrih skalah brusi burja svojo pesen,
kedor jo čuje, mu gre do kostí,
v srcé ga zaskrbí:
jésen, jésen! — —

A v Trenti pomlad se smeji v jeseni:
pred hišico Pustinarjevo jablana stoji,
pred hišico Pustinarjevo jablana cveti
nadahnjeno rdeče,
ko ljubek smeh prijazne sreče.

Pustinarjev Ivanček je premišljeval
jesenski cvet in ko si razložiti ni ga znal,
poprašal mater je: »Povejte, mati, kaj pomeni,
da naša jablana tako lepo je zacvetela,
ko jabolka potrgal sem že zrela?«

Ivančka mati k sebi je privála
in pozni cvet takó mu razložila:

»Ivanček, sinek moj, popotni mož nekoč
mi je dejal, na mojo desno dlan zamišljen zroč:
'Ko jablana pred hišo ti požene v letu dvojen cvet,
edinca sina pošlješ v svet!' —
Glej, letos prišel je, Ivanček, čas,
ki težje kakor ti sem čakala ga jaz!
Še dober mesec in z očetom stopil boš na cesto
in pojdeš v daljno laško mesto.
Daleč boš, a ne pozabi, kar sem te učila,
in moli, otrok moj, kakor bom tudi jaz molíla,
da srečno in lahkó bi vse prestál
in pred oltarjem sveto mašo bral! —«

Veselo deček materi je vse obljubil
in odletel spred hiše in se v goščo zgubil.
Dobil je v gošči ovčke in jih gladil
od najstarejše do jagnjet vse zapovrstjó:

»Poglejte, ovčke, ravno sem se vam privadil
in ste me ubogale — pa moram iti
in moram same vas pustiti —
povejte, ovčke, ali vam za mano bo hudó?«

Razumno ovčke so v odgovor zablejále,
ročice drobne so pastirčku svojemu lizále,
vodnici-ovci pa pod vratom zvonček je zapel:

Cin, cin, cin,
vrh planin
bele ovčice,

doli pod robom
pa rdeče nožice.
Ena ovčica
pot je zgrešila
in je ob skali
nožico zlomila:
pojte po njo,
da ne boste ob njo! ...

»Ne boj se, ovčka, saj se vrnem včasi,
le pridna bodi in se z družbo pasi! —
Zdaj z Bogom, ovčke, velike in male,
in hvala za obleko, ki ste mi jo dale! —«

So žalostno pogledale ovcé in zablejale
in ko so videle, da same so ostale,
so poskočile, šle za dečkom,
a deček je sedel že v izbi za zapečkom
in gledal je očeta,
kako iz prožnih viter nov koš spleta.

Je mati ob kolovratu sedela
in ko s povesima je naprela
in napolnila zaokroženo vreteno,
ga snela je in z njega volno v štreno
na motovilu sukala in ko je dovršila,
Ivančku štreno je na roki dala
in, ko da bi se ž njim igrala,
zdaj sem, zdaj tje, z rok volno v klopčič vila.

»Ivanček, viš, naše ovčice
so poskrbele za obleko ti in nogovice!«
je rekla mati, oče pa se je pošalil:
»Ali si se jim že zahvalil?«

»Že, že!« Ivanček rekel je, ko je zvedávo
pokazal v izbo boter Gregor glávo
in dober dan voščé je stopil v izbo cel
in sedel k peči in roké si grel
in važno govoriti je začel:

»Sem rekel: moram krošnjo odložiti
in malo v vas k Pustinarju stopíti,
da jim povem, kako in kaj.
Ivanček, kar poslušaj zdaj:
veš, ko v deželi ogласijo se Vsi sveti,
slovo, fant, treba bo od doma vzeti
in palico v rokó
pa mahniti na Laško v Videm jo lepó!

Vesté« — Gregor se je k Pustinarju in materi
obrní —

»predvčeranjem sem se iz Vidma vrnil
in vam povem, da bodete veseli:
Ivančka v samostansko šolo bodo vzeli!« —

»Še mesec dni, še mesec dni,
o, da že skoraj bi prešli!«
Ivanček vzkliknil je vesel
in v mislih že na dolgo pot je šel.

4. MED POTJO.

Šumi, šumi Nadiža,
kot bi veselo pesem pela,
Pustinar in Ivanček
ob njej lep voz sta dohitela.

Voznik na kozlu je sedel,
očito bil grofovski je kočijaž
in prašal je Pustinarja:
»He, kam sinú peljaš?«

»Do Vidma greva,« de Pustinar,
»če mogli bi, gospod ...«
— »Seve, seve, kar prisedita,
do Vidma je res dolga pot!« —

In oče vrgel je na voz
Ivančkovo blagó
in še samá sta sedla
in kakor blisk je šlo.

Ivanček se pritiskil je k očetu:
»Kako se mi vse čudno zdi,
poglejte, ali konjema ne šviga
plamén iz nozdrvi! ...«

»Bodi no pameten, otrok,
kako bi bilo to mogoče?«
— »In vendar, oče, glejte! ...
In ali ni vam čudno vroče?« —

Pustinar je obmolkní,
a lepí kočijaž se je ozrl
in se tako je nasmejal,
kot bi orehe trl ...

Takrat je spreletelo
Ivančka do mozgá
in prosil je očeta:
»Izstópiva, izstópiva!«

In še je rekel kočijaž,
ko je Ivančkove besede vjel,
smeje, sladkovesel:
»Počakaj, kmalu mi voznino daš! ...«

Prišli so do Šempetra,
odkoder že Staro goró
zagledal je Ivanček
in se odkril lepó:

»Na svoji prvi poti
se Ti priporočim,
Marija starogorska,
in v varstvo izročim!«

Kočijaž se nasmejal je
in naenkrat zavstavil voz:
»Pojdita — božje póti
ne voha rad moj nos! —«

Je rekel te besede
in že ga ni biló —
Ali se je odpéljal,
ali se vdrl v zemljo?

In tiho sta šla dalje,
obema bilo je tesnó,
še le ob Ažli sta se vzveselila,
ko sta od blizu gledala Staro goró.

Oba sta jo pozdravila,
oba sta pomolila
k Mariji starogorski
in milosti prosila — —

Ivanček prišel je z očetom
skozi Šenčur v Čedad
in čudil se nad lepim svetom:
povsod ostal bi rad.

Ko sta čez most Ponte del diablo prišla
in sta utrujena
v gostilno k Grozdu šla in sedla,
že prva noč je zunaj temo predla.

Še nista dolgo sama bila,
odprla so se vrata — družba se je pomnožila:
sholarjev pet, kdove odkod,
privedla je v gostilno pot;
igrál je prvi na kitaro,
so drugi v strune peli pesem staro:

E d e n :

Vino nam podi skrbi
in življenje nam sladi!

V š t i r i h :

Kjer je vino — tam študent,
vino je naš element!
Misli krešem na široko,
kadar vzamem vrček v roko
in ga nagnem prav do dna,
takó ... haha, haha!

E d e n :

Oja, oja,
krčmarica, dekle moja,
daj in vinca še natoči,
če te pustil fant, ne joči,
saj nas imaš tukaj pet,
vsak sladák je bolj ko med!
Skoči, le skoči,
vinca natoči,
mi pa, bratci, zapojmo od kraja,
kako nam sladko vince ugaja!

V š t i r i h :

Kjer je vino — tam študent,
vino je naš — element,
vino nam podi skrbi
in življenje nam sladi! — —

In družba, vajena ko riba vode krčem,
razvnela se je in se veselila,
in vrč je šel za vrčem
in pesem pesmi je sledila.

Ivanček, ko da se pred njim razgrnil bajen čar je,
občudoval in gledal razigrane je sholarje
in ko jih premotril od glave je do pet,
očetu rekel je navdušeno razvnet:
»Kako lepó, kako lepó!«
A oče zmajal je zamišljeno z glavó:
»Kakó, kakó je čuden in neumen svet!«

5. V VIDMU.

Leto k letu vsako bolj hitro
je zbežalo v večnosti morje,
Trentar Ivanček je že Joannes,
z mislimi vidi že čez obzorje.
Vé, da vsak človek ima možgane,
eden vse žive, drugi zaspane,
vé, da je misel več kakor čustvo,
vé, da za drugo noro je ljudstvo.
Njemu je Včeraj, Danes in Jutri
ena beseda — pravi ji: Čas,
gnete mu ga Historija mati
in pod roko ji vzhaja ko kvas.
Misel in čustvo druží v celoto,
poznà Lepoto, ceni Dobroto
in če zasluži z objestno lahkoto,
vesoljnemu svetu se roga v obraz!

Pri patrih v samostanski šoli
Ivanček pridno naukov se je lotil
in tekom šestih let nikoli
ga duh sveta ni motil,
da iz zidovja samostanskega in iz okov predpisov
bi jo v prelepi in vabljivi svet pobrisal
in zaživel vesele, proste dni
ko ptič, ki stvarstva božjega se veseli.

Bilà ga sama knjiga je: še prosti čas,
ko moral bi po hišnem redu na dvorišču
s tovariši igrati se v trušču in vrišču,
ostajal je za pultom ali v pustih koridorjih,
neredko skrival se je v dormitorjih
in je nemoteno študiral
in svoje znanje širil.

Šest let ni ferij nič poznal:
ko drugi odhiteli so veseli
domov, Joannes v Vidmu je ostal.
Je prva leta patrom ministriral
in spremljal jih, ko po deželi milodare
nabirali za revne so sholarje.
Vsak pater ž njim dobrotnikom je imponiral,
ko pridni trentarski sholar pred njimi
nevezano govóril je in je govóril v rimi.

Poslednje ferije, ko moral spet bi s patri iti
moledovat in po deželi koš nositi,
bolezen si, pretkan, izmislil je in legel,

in ko je od namišljene bolezni vstal, ga vpregel
scholarum rector je v prijetno delo:
Joannes v biblioteki je veselo
pomagal knjige brisati
in nove kataloge pisati
in knjige revidirati
in registrirati — —

Bil je sobotni podvečer, ko patri
v kapeli samostanski so na koru
molili in so monotono njih glasovi
odmevali po dolgem koridoru
do biblioteke, kjer ves zatopljen
Joannes bil je v pergamen.
»ADnotationes et EXplicationes
de Arte Amatoria P. Ovidii Nasonis
adjunctis variis picturis
ad scientiam gaudiumque omnibus lecturis«
Joannesu odprle so nov svet:
rdeč in bled
je bral in bral
in trepetal ...

In šel je in poiskal je Ovida:
med »libri valde reservati« je iztaknil
njegove Artes amatoriae in vtaknil
z Adnotationes jih je pod obleko
in zapustil je biblioteko — —

Ko je prešlo poletje in prešle vakance
in v samostanu je pozdravljal znance,
ki so v collegium se povrnili
veseli, razposajeni in čili,
do duše mu je bilo žal,
da v samostan se je čez ferije vkleniti dal.
In sklenil je poslednje leto v samostanu
živeti kot dotlej nihče ni:
»Ej, patri, vse preveč naivnosti je bilo,
ne bom več Odisej, ki bi privezan vstavljial se
ko bo morje življenja me vabilo!« [Sireni,

Prišel je sv. Mártin
in v Videm so vrele
na sejem jesenski
množice vesele
od Bovca, Tolmína,
iz Brd, od Goríce
in tam od Devína.

Goved in drobnico
so eni gonili
in drugi na voz
perjad naložili,
a tretji kar v koš
naložil je kož,
da jih v Vidmu spečá
in nakupi blagá —

Pri mestnih vratih valovilo
je ljudstvo v pestrih nošah in je vpilo
vsevprek, ko da v ogromen panj

čebele silile bi in ne mogle vanj.
Klobuk širokokrajni, bela peča
sta pričala Tolmince in Bovčane,
ki jim izvabljala je valoveča gnječa
in mestna straža kletvice izbrane.

Ali pomagala je kletev ali so komolci,
krošnjar Kumar Gregor preril se je do mestnih vrat
in tam, ponosno kakor da je v Bovci,
pokazal s palcem leve roke stražniku na krošnjo,
a z desno je izvlekel mošnjo,
razvezal jo in plačal pristojbino
in že jo mahnil je, ko vsakokrat,
(Gregor in Videm bila sta si stara znanca)
narávnost v osterio »Alla buona speranza«.
Tam točil je padrone dobro vino,
vinik furlanskih preizkušeno starino.

Ko krošnjo je odložil in privezal dušo
in z dobro kapljico pregnal je sušo,
Gregor se spomnil je Ivanca:
»Spodóbi se, da grem obiskat samostanca!«

In šel je in se ustavil pod kastelom
na trgu ob poslopju samostanskem
in pozvonil pri vhodu stranskem:
odprl je janitor in ko spoznal
Gregorja Kumarja je, ki mu dosihmál
ob vsakem je obisku stisnil penaz v róko,
priklonil se mu je globóko
in, pod nebo Joannesa hvaleč, ga k rektorju peljál.

Je pater rektor malo ponosljaj
in dovolil Gregorju je študenta s sabo vzeti.
»Samo skrbeti morate,« povdaril je, »skrbeti,
da vam ne uide spred oči
in se v kolegij z vami vrne do noči!«

*

Vrvelo, šumelo
je v ulicah mestnih:
furlansko, slovensko
si čul govoriti
in križema vpiti,
in moško in žensko
in staro in mlado
vsevprek je vrvelo,
bi šotore, stojnice rado
od blizu ogledati htelo.

Gregor in Joannes
sta k »Upanju« šla,
vesela se vsedla
in govor razpredla
o domu in bovških goráh,
ki leto za letom
s kladivom in dletom
preskuša jih Lah.

»Vidiš, Ivanec, jaz s krošnjo
po svetu se klatim
in ne oboğátim,

tvoj oče s sekiro
od jutra do mraka se ubijati mora,
a Lah polni mošnjo
z zlato in srebrno biro,
ki mu jo dá naša gôra!
Večkrat sem že tuhtal
in vprašal sem se:
Ali ne mogli
bi zlati okrogli
v naše roké? —

Ti bukve prebiraš
in dosti študiraš
in črno si šolo menda že začel:
gotovo boš mogel zaklade odkriti,
ki so že od davna pod Triglavom skriti,
kot stara beseda nam priča.
Veš, če bi drugače ne šlo,
obljubi mi, daj mi rokó,
ti znaš — pa pokličeš hudiča! ...»

Gregor obmolknil je in gledal je Ivanca
in zdelo se mu je, da samostanca
vznemiril je s hudičem, in povzel
besedo je in tolažiti ga začel:

»Ne bodi mi, Ivanec, plašen,
ko da to greh bi bil neizrečen in strašen!
Z zakladom, ki bi ga odkril,
dobroto bi očetu in nam vsem storil;
in če držal bi greh se tvojih rok,
molili bomo zate vsi
in dobri Bog
gotovo ti ga odpusti! ...»

Joannes je poslušal zvito modrovanje
in se vživel v pravljíčne sanje,
kako je, alkimist, kamen modrih iznašel
in ž njim med ljudstvom se ponašal
in vseokrog
med reveže delil dobrote ko sam Bog ...

In ko Gregor je z modrovanjem dokončal,
nasmehnil se Joannes je in roko mu podal.
In vstala in na ulico sta šla,
da Gregor si nakupi drobnarij
in s krošnjo polno vrne v gorske se vasi.
Ko Gregor je od šotora do šotora,
od stojnice do stojnice blago izbiral
in se za ceno je prepiral,
Joannes je motril vrveči svet
in vnemal ob lepoti se deklet,
ki kot metulji pestrokrili
žgolele mimo njega so v šumeči svili.

Tedaj ga čudnosladko je prevzelo
in srce mu nemirno je vzdrhtelo:
mimó njega z očetom je mladenka šla
in ga z nebeškomodrimi očmi pogledala.
Pozabil je na botra in, toliko da besede je lovil,
mladenki in očetu je sledil
in je izvedel: tam od mórja, od Devína
prišla z očetom Jelvica je na semenj sv. Martina
in pri »Treh angelih« izpregla voz sta
in nočevala bosta ...

Joannes ju je prehitel in za streljaj
pred njima se obrnil je in je
po navodilih artis amatoriae
pogled mladenkin vnovič ujel in še smehljaj —
pač Jelvica mladeniče je pozornost opazila
in jo s smehljajem rahlim nagradila — —

Ko je Gregor nakupil drobnarijo
in je bil spet namenjen v osterio
»Alla speranza«, je Joannes menil,
naj raje do »Treh angelov« bi krenil,
ki je gostilna dobroznana
in je v bližini samostana.

Gregor, nič hudega sluteč, z Ivancem
k »Trem angelom« je šel in sedla k mizi sta,
kjer Jelvica z očetom je večerjala,
in vina je naročil meri dve
in trčil je na zdravje s svojim varovancem,
ki mu nemirno bilo je srcé ...

In ko Gregor je vjel, kako deklé
z očetom po domače govori,
koj prašal je moža: »Odkod pa vi?«
In sta spoznala se Kumar in Cehar in sta govorila
o sejmu, Bovcu in Devinu,
a mlada dva, ki sta od kraja se z besedami lovila,
čebljala sta ko ptička dva
in nista se v pogovor starih mešala,
ki sta razgrela se ob vinu.

Bil pozen je večer, ko je Joannes vstal
in poslovil se od Gregorja, Ceharja in Jelvice
in stisnil ji rokó in ji zašepetal:
»Na svidenje! ...«

Pustó so zimski dnevi šli
Joannesu v poslopju samostanskem,
spomini, hrepenenje, sni
ob morju bili so jadranskem
in so se z Jelvico igrali,
ko amoretti mali ...

Prišla pomlad je, prišel maj,
v sholarju je vse vrelo in kipelo
in klicalo v prostost ga je veselo
mladost uživati in njen raj.

Mrtvó mu bilo samostansko je življenje,
ko svoja pota je hodilo hrepenenje;
in ko premišljeval je prostih ved sedmero,
izgubil v samostansko učenost je vero:

»Ah, to naj bo dovolj, da z abecedo
spet v črke razložim besedo
in da znam šteti, da znam peti
in govoriti v ciceronskem slogu
in da sem na kolo memorije
navil številke iz historije
in mi na dlani je geografija
in z njo poznana mi astronomija —
ob zvezdah vseh temà je kakor v rogu!

Vse nič, vse nič! . . . Umu ni dosti
plesnive in omejene modrosti,
ki dobri patri jo uče —
naprej v nevezano prostost želí srcé!
Še je na svetu cest in mest,
kjer za katedri siva učenost
od črke in besed do tajnosti vseh zida most! . . .«

Takó je samostanec mislil in ko leto se je obrnilo,
ki v noviciat bi ga vklenílo,
Joannes se je prelevil v posvetnega sholarja
in vzšla mu je pričakovana nova zarja.

Pozabil je na dom in stariše
in šel je med tovariše
in ž njimi skozi mesto, trg in vas
je šel vesele pesmi glas in kratek čas.
Iz mesta v mesto in iz dvora v dvor
sholarski potoval je zbor,
gospodi in meščanom se pojóč
predstavljajoč:

Pod nebom italijanskim
sholarji mi študiramo
in klasikom rimljanskim
kostí obiramo.

Nas Livij zgodovíno uči,
Virgil s Sibílo staro
nam pravi čudežne reči,
Horac uči nas píti,
Ovid uči ljubíti,
Marcial in kompanija
dovtipe z nami zbija,
a s Ciceronom Kvintiljan
nas straši noč in dan!

Zdaj, zdaj so naše ferije,
prostí po svetu rajamo,
modrost prodajamo:
kdor bi od nas jo kupil rad,
vtolaži žejo nam in glad
in reši nas mizerije
s cekini in drobižem —
mi vzamemo vse križem!

In pod nebom italijanskim
bomo spet študirali
in klasikom rimljanskim
kostí obirali! — —

Tako sholarji dan za dnem so potovali razigrani
in vsi, gospoda po gradovih in meščani,
sprejemali so jih veseli:
so dolgočasje jim preganjali
s prigodnicami, ki so jih ob strunah peli,
in z igrami, z dvoboji,
ki so vprizarjali v objestnosti jih svoji.

Sholar Joannes v vsem je vse prekašal
in zbor sholarski se je z njim ponašal.

6. JELVICA.

Ob morju v beli pristavi
živela je edina hči:
lepša ko zarja je bilà
Ceharjeva hči Jelvica.

Je daleč sloves šel o nji,
je daleč šel na vse strani,
in mnogokdo
očeta prosil je za hčer lepó.

Oblastni Cehar je smejé
poslušal snubcev vseh željé,
dokler ni mladi kavalir prišel
in s svojo prošnjo vspel.

De Gibellino, Padovan,
tolminskih grofov kastelan,
v devinski grad gredoč
se vstavil je na pristavi nekoč.

In lepa mlada Jelvica
je plemiča očarala
in mu razvnela je srce
in prosil je za roko nje.

Ni Jelvica ga marala,
ga kratko zavrnila je,
ga kratko odslovila je:
»Imam že fanta zbranega!«

Se plemič ni odgnati dal
in Ceharja je poiskál
in je sladkó mu razodel,
da Jelvico bi rad imel.

In Cehar dal mu je rokó
in je poklical Jelvico:
»Glej, čaka te plemiški stan,
zasnubil te je kastelan!«

Je pobledela Jelvica
in tresla se ko šiba vsa
in ko blesteče jagode
v oči so prísle ji solze.

In še ji oče je dejal,
ki se nje solzam je smejal:
»Ne joči, hči, in ne vzdihuj,
očetov sklep lepo spoštuj!«

Je Jelvica ko daljen glas
to slišala in spet v obraz
je pobledela in se zgrúdila
in ko mrlič bilà.

Poklical Cehar dékle je,
so jo odnesle v sobo nje,
a z Gibellinom pila sta,
dan svatbe ugotovila sta.

De Gibellino Padovan,
tolminskih grofov kastelan,
je zadovoljno roke mel,
pristave, Jelvice vesel.

Težko je ločil se in je nerad
odjahal na devinski grad:
je v gradu pismo izročil
in nanj odgovor je dobil.

Nemudoma z odgovorom
je moral jahati v Tolmin na dom,
a vendar na pristavi še
se vstavil je mimogredé.

Pobaral je po Jelvici,
svoji mladi nevestici,
in zvedel je: Bolná leži,
bolná leži, smrti želi.

Še Ceharju je roko dal
in s konjem je odpeketal,
ga spremljal Cehar je z očmi,
dokler v daljavi zginil ni.

In še je mislil sam s seboj
in še pokimal je z glavó:
»Boljšega zeta ne dobim,
pa če bi šel ga iskat v Rím!« —

Je ozdravela Jelvica,
a bila je vsa žalostna
in ob večerih, ko prišle
so na modro nebo zvezde,

ob oknu je posedala
in čez morje je gledala,
oj čez morje na laško stran,
in vzdihala sred svojih sanj:

»Oj pridi, pridi že enkrat,
Joannes, k meni žalostni,
da spet mi lice zarudi
ko češnja na pomlad...«

(Dalje.)

ČAROVNIK IZ PEKLA.

ANTON PODBEVŠEK.

(SEDEM DNI PRED RAZSULOM BIVŠE AVSTROOGRSKE ARMADE, OB FELLI ZA ŠPANSKO BOLEZNIJO UMRLEMU TOVARIŠU, ENOLETNEMU PROSTOVOLJCU PODDESETNIKU STANKU STARCU.)

Stal sem že proti večeru na prostranem pokopališču in medtem, ko sem gledal brezizrazno z griča v dolino pod seboj, kjer se je lenó valila reka in so se vrstili predori, vsekani v žive skale, si mi govoril šepetaje, kakor da se ne pogovarjaš z menoj, temveč z mrtvimi, spečimi po zanemarjenih grobeh: »Samo eno misel imam in ta je črna kakor netopir, ki naju obkrožuje. Meni, ki vidim povsod samo umiranje, se zdi, da ne bom nikoli prišel iz tega solnčnega kraja, ki je sicer lep, doma pa je vendar najlepše! Zakaj odkar sem videl nešteto rumenih lobanj, suhih skoro kakor puškino kopito, posušene roke in noge kakor bi gledal travnate bilke in sem slišal berača z gramofonom, se ne morem prepričati, da ne bom izdihnil v daljni zemlji in me ne bodo pokopali na tujem brez sveč in duhovnika. O kaj bo neki naredila moja plavooka ljubica, ki me ima tako rada, pa bo slišala nekega jesenskega dne, da sem umrl?« Smejoč se kakor hijena v Tvoj trpljenja polni obraz, sem Te naenkrat prekinil: »O, kje ste moja detinska leta, ko sem še spuščal ladjice v potoček in zmaje v zrak, streljal na lok, igral se razbojnike, lovil metulje in prisluškoval v gozdovih ves zamaknjen ptičjemu petju?! V meni plamte pisani spomini kakor baklje, goreče v temni noči, pa gledam samega sebe, kako sem stal vsako leto enkrat pri vrtilnici, ki so jo obkrožale množice ljudi, — doneli so neprestano eni in isti zvoki, — večkrat tudi sam zajahal konja ali leva, pa sem se vozil v vedno enakih krogih. O kje so že tudi moja zrelejša leta, ko sem že kot mladenič otvoril sprehajajočo se šolo za pionirje, vodil tovariše kakor pav svoj rep in jim govoril, da se vidim poševno stoječega na hribu s piščalko v ustih, pa da piskam v najvišarnejšem slogu, da se podirajo brzojavni drogovi, hiše ob cesti, zvoniki v mestih?!« Tvoje zbegane oči so me gledale vprašujoče, jaz pa sem resnobno zopet ozirajoč se proti nizkemu, rdečemu nebu, kjer so se videla čudna nebeška znamenja, govoril že bolj samemu sebi kakor Tebi, ki si bil vedno kakor harfa, ki ji je začelo ubirati mehke strune lepo dekle: »Ti deviški moj otrok že zopet strmiš vame kakor v kakega nenavadnega božjastneža, jaz pa Ti še rečem, da že vidim naše parnike z vrlimi mojimi mornarji, ki mi prepeljujejo na moj brezžični brzjav stotisoče naših izseljencev, parniki plujejo proti državam zlata in jekla in se vračajo z mojimi ljudmi, ki so se šolali v tujini. Vijejo se že vlaki z zastavami, na postajah regljajo številne strojnice v pozdrav in že drve orjaške lokomotive globoko v notranjost moje države proti že znanim vojaškim zbirališčem!« Izpod oblačnega neba se je nepričakovano vsula silna ploha in že sva molče stopala v zasedeno mesto. Ko sva šla mimo velike cerkve, si rekel še vedno očitno preplašen nad mojim nerazumljivim vedenjem: »Že dolgo nisem bil v cerkvi, kaj šele pri maši, stopiva noter!« In sva

vstopila in ogledovala sva vnovič od strelav razpraskano cerkveno ladjo, še nedavno vojaško skladišče, vzunaj je razsajal vihar. Ti pa si začel v zadregi: »Kako lepa je mlada kapitanka, ki stanuje nasproti Tvojega bivališča!« In sem mu rekel: »Ali že veš, kaj se mi je zadnjič pripetilo, človeku s planetov? Slonel sem na oknu svoje sobe in kresale so se mi dinamitne misli kakor iskre pri bengalični lokomotivi s slabim premožem. Kmalu sem začutil v sebi glasbo in se vdal docela božanstvenim zvokom, omahnil na divan in zaprl trudne svoje oči. Kako neznatne v primeri z mojimi so se mi zazdele svetovne simfonije! Zvoki pa so postajala glasnejši in naenkrat sem se zdrznil, ker v mojo veličastno se je mešala neka druga slabejša, ki je bila bolna v svojem poletu. Kakor v sanjah sem dvignil pogled na balkon, čez katerega se je razlivala mesečina. Ni bilo dvoma, sedaj sem razločno slišal. Nekdo je igral v sobi klavir, na balkonu samem pa je stala kapitanka v beli obleki in igrala vijolino. Vsa okolica, ki se je zdela, da spava, je drgetala opojnosti. Tedaj pa se je oglasilo v mesečino mačkino mijavkanje, zdelo se je, da je zadela nekje kosa ob svežo travo in cvetlice. Vijolinistinji so padle gosli iz rok, kriknila je in zginila z balkona. Povsod je vladala stroga tišina, jaz pa sem še dolgo čul krčevit njen jok in si mislil: »Ali že zopet poljubljuje in moči s solzami fotografijo svojega moža, ki so ga ujeli sovražniki?« In ko sem gledal še njeno vitko postavo, ki se mi je zdela vsak dan bolj skrivnostna, sem jo vzljubil z vso svojo mladeniško dušo in se tudi že zgrozil, ker ali morem sploh biti zvest in za koliko časa?! Pred mano na kolena so že padale najlepše blede ljubice, ker so gledale v meni utelešena vsa ona čuvstva, ki jih imajo ljudje ob godbi in plesu, jaz pa sem šel mimo njih z ledenim svojim srcem in se jim režal v hirajoče obraze, ker sem že davno obupal nad njihovo nedolžnostjo in se mi je hotelo tudi brezkončnega trpljenja. Hočeš, da Ti povem prispodobno? Zdim se kakor črn, ogromen vrag, jaz Ibrahim Ahmed, knez Sicilije in Afrike, ki je dal svoje žene žive pokopati, noseče razžagati, hčere pomoriti kakor hitro so bile rojene, — 16 deklic, ki so jih skrivaj odgojili, je dal pomoriti kakor hitro je zvedel o njih, — ki je dal pred svojimi očmi osem bratov zaklati in svojega najdražjega sina Abud Agaba ravnotako pred svojimi očmi obglaviti, ki je dal v svoje veselje ministre, dvornike, tajnike po več skupaj sežgati, ali v vreli vodi potopiti, ki je lastnoročno 500 ujetnikom s svojo sulico prebodel srca, jih dal navezati v ovratne verižice in obesiti na vrata svoje sobe!« Z nepopisno grozo v očeh in tresoč se po vsem telesu si rekel: »Bojim se, da si živčno bolan!« Tedaj pa sem Te prijel za roko in rekel: »Ali vidiš?« In tudi Ti si videl naenkrat oživiljene oltarje, pričele so goreti sveče, svete podobe na stenah in stropu se pregibati, kakor tudi kamenite podobe, predstavljajoče križev pot, vsa cerkvena ladja je bila razsvetljena, tabernakelj v ognju, bandera v plamenih, pričeli so vstajati mrličji iz grobov in polniti cerkev, naenkrat sva zagledala še mašnika pred oltarjem, pozvanjati ministranta, — bila je sveta maša. Hotela sva se ubraniti strašne slike, mrtvaških obrazov, ki so naju obdajali, pokrila sva si spačen obraz z rokami, vendar slike niso izginile, prikazivali so se filmi pred najinimi zastrtimi očmi in gledala sva zemeljsko oblo, na kateri je mrgolelo ljudi najrazličnejših plemen in so se pobijali in grizli kakor volkovi, da bi mogli živeti, — vsi deli širnega sveta so bili v ognjevitih plamenih. Ko se je nama prikazivala svetovna zgodovina od pričetka sveta, sva kmalu opazila številne genije, ki so hodili neutrudljivo daleč pred svojimi narodi in so mislili, da bodo živeli večno, ali pa najmanj več tisoč let, pa so bili mrtvi že po nekaj stoletjih. Videla pa sva še nekatere blazneže, ki so si izmislili v svojih donebesnih poletih, da živijo naenkrat po vseh kontinentih in to v tisoč in tisoč izbranih človeških telesih, žarečih kakor solnce in da ne bodo nikoli izumrli, če pa bodo, bodo šele ob vesoljnem potopu. Ko sva gledala s svojimi steklenimi očmi, premišljuje o minljivosti vsega mogočega, še one z ogromnimi lobanjami, sivimi lasmi in velikimi srebrnimi bradami, ki so se istovetili z zemeljsko oblo, in že zopet one strašnejše duševne velikane, ki so govorili o sebi kakor o vsegamogočnem stvarniku nedoglednih nebes, vseh neizmernih delov sveta in vseh brezbrežnih morij, sva pozabila, kako je nama ime. K temu se je pridružilo sprva komaj slišno, potem pa vedno glasnejše in močnejše orgljanje s kora, ki je izzvenelo v orjaško godbo. Ves omamljen sem dal roki z mrtvaškega obraza in v sredi med človeškimi skeleti ugledal njo, ki sem jo oboževal že nekaj dni. In sem pričel kričati v svoji vznemirjenosti, da bi prevpil godbo: »O moja kapitanka, kapitanka!« In me je slišala in se je obrnila s svojim pojočim glasom mirno, dostojanstveno k meni, stoječim pod cerkvenim korom: »Che cosa volete signor?« Pobegnil sem iz cerkvene ladje na ulico, spustil se v blazen tek proti svojemu stanovanju, preskočil po več stopnjic in že planil v svojo sobo, ki se mi je zazdela kakor grobnica, kjer so me pozdravile številne rože z mrtvaškim svojim vonjem,

črni zastori, spuščeni do tal, — moje zastave, zagrebel svoj beli obraz v posteljne blazine in jokao kakor otrok. In vendar sem jo videl prosečo: »Kje se mudiš moj najdražji, da ne prideš položiti svoje kodraste glave na moja drhteča, polna prsa in si neusmiljen ne poželiš, da bi me pokrile Tvoje roke in noge?!« Ti pa si že stal bled kakor stena na pragu in se tresel razburjenja, ker si me naenkrat razumel v mojih zadnjih vzdihljajih in klical: »O, zdaj vem, da so Tvoje kompozicije najbolj rdeče, kadar umiraš!« Vzunaj je razsajal vihar, padal dež, udarjal grom, utrinjali se bliski in v vse to se mešalo divje grmenje topov. Takrat se je tudi zaslišalo iz spodnjih častniških prostorov igranje na klavir, razbrzdani ženski smeh in krohot kakor bi se oglašale goneče se krave, pijano moško petje. V svoji peklenski boilesti sem še opazil, da je bila vsa narava kakor orjaška otožna godba, ki se je ovijala kakor rdeč pajčolan nage, koščene plesalke, ki je plesala v popolni temi, ki so jo razsvetljevali topovi streli, v sredi milijonskih sovražnih si armad, stoječ z eno kurbirsko svojo nogo v dolini in z drugo v gori, enega najbolj strastnih zemeljskih plesov, tango.

In Ti postavljam pričujoči spomenik, izsekan iz žive skale in obdelan sirovo, ker se mi zdi, da Ti bo več povedal kakor izlikani, in ki govori samo navidezno več o meni kakor o Tebi; ker jaz vem, da če bi še živel in videl svoj spomenik, postavljen od mene, bi presenečen vzkliknil: »To sem vendar jaz, moji duševni boji, vse to sem jaz speval!« O, tako pa si že takrat, ko sem jaz napol živ korakal po široki cesti med gorami mimo sokolovega mesteca, ležal pokopan na ravnoistem pokopališču, odkoder sva pred meseci opazovala oblake, v katerih sva gledala konjenico, ki je šla kakor vihar! Vlekli smo se v daljavo kakor čreda preganjanih volkov, za nami sovražnik, kakor se nam je zdelo. Pet noči sem že ležal na prostem ob stražnjih ognjih, ves garjast sem strmel v nebo, — zdelo se je s svojimi meglami ravnotako raztrgano in bolno, — mimo je drvel tren, topništvo, oklopni avtomobili, korakale so dolge kolone utrujenega vojaštva. Spremljali so nas na celi dolgi poti gavrani s kričečimi, čudno pobarvanimi glasovi. Ob cesti so ležali mrtvi konji, med njimi onemogli ljudje, govoreči vse mogoče jezike, nad glavami so brneli zrakoplovi, — ravnokar se je zaletel pri spuščanju na tla eden izmed njih ob bližnje drevo in pričel goreti s tako bliskovito naglico, da ko smo prihiteli k njemu, smo našli že samo ogrodge in sežgano letalčevo truplo, — na naši levi strani pa so hiteli proti državni meji dolgi vlaki, pri katerih so bile še strehe zasedene od bežečega vojaštva. Videli smo jih, kako so pri predorih trumoma padali na tla in je šel vlak čez nje, železno in zategnjeno žvižgajoč. In sem za trenutek pomislil, kaj bi bilo, če bi tudi jaz, ki tako besno sovražim samega sebe in ki sem predstavnik naroda, katerega slobodoljubni bratje prebivajo v največji državi na svetu, ravnotako bedno poginil. Saj ne vé še nobeden, da sem, noseč v svojih nemirnih prsih načrte za več sto let, prehodna točka, skozi katero bodo morali vsi tisti, ki letajo po zraku in hočejo biti silni. Karabinko na hrbtu, sem korakal v prvi bataljonovi vrsti, — imeli smo v sredi trobentarja, ki nas je spremljal, — vsi drugi smo pa prepevali narodne koračnice in tresla se je zemlja pod našimi nogami in donel zrak naših popevk. In ko sem pomislil sredi petja, kako nas bodo sprejemali na večer na naši domači zemlji z lampijoni, obsipavali s cvetjem in objemali, sem sklenil, da ko bom šel poln ran na razmesarjenem telesu in obdan z neštevilnimi kačami v deželo, kjer citrone cveto, se bom pomudil tudi na pokopališču, kjer so našli Tvoji zemeljski ostanki večni počitek in kjer naju je zalotil lepega majniškega večera razdivjani vihar, in bom mislil na Te, ki Ti ni bilo usojeno, da vidiš vstajenje svoje domovine in ne vzklikaš več kakor jaz s svojo lucifersko glavo: »O telo, ječa moje duše!«

SAMOTNA ULICA.

V molk zakopana je ulica tiha,
prek starih se hiš mesečina razliva,
iz vsega občutje pradavnosti diha,
v brezbrežnosti nočni vsepoko sniva.

Izgubljeni človeški glasovi zasekali so se v sanje
prenežne — ko da kamenje robato
raztrgalo je vezenino zlato —
prizibale so se postave, kričoče v to sveto molčanje.

Ti domi zamišljeni, ki toliko tajnih ste dram
dožili v svojem osrčju, ti tiho zveneče nebo,
ki gledaš iz vekov v vekove tem bitjem skrivnostnim na dno:
zakaj vsi njih boji, strasti, sovraštva in — kam, o, čuješ me: kam?

Miran Jarc.

AZAZEL.

DR. IVAN PREGELJ.

ŽALOSTNA IGRA V ŠTIRIH DEJANJIH.

O s e b e :

Juda Simonov iz Keriota (30 let).

Mirjam iz Magdale (19 let).

Suzana, njena hišna in prijateljica (30 let).

Lia, njena strežnica (15 let).

Natanael Tolomajev iz Kane.

Tomaž, v Knjigi imenovan Neverni.

Joanan Cebedejev iz Betzajde (mladenič).

Simon Kefa Jonov iz Betzajde (starec).

Levi Alfejev iz Kapernavma.

Joel, hasan jeruzalemski.

Asim, mlad žid, Liin ljubi.

Glas in svetlobni lik Ješue iz Nazare.

Sadokovi, perušim, rimski vojaki, ribiči, berači, romarji, obsedenec, bebec, slepec, moški, žene, otroci.

Dejanje se godi v dneh učenja in trpljenja Jezusovega med prvo in zadnjo Velikonočjo v Magdali, Kapernavmu, na vztočnem bregu Tiberijskega morja in ob Oljski gori na Markovi pristavi.

PRVO DEJANJE.

Magdala. Dom lepe in blodne Mirjame ob jezeru: hiša in vrt. Ob hiši čez vrt so vidne silhuete sosednih streh, med njimi del večernega neba in nekaj jezera. Na vrtu oljke, oleandri, terebintini grmi. Iz Mirjamine hiše stopnice na vrt. Ob hiši klop za počitek. Sredi vrta dva sedeža ob malem vodnjaku v slogu rimskega okusa. Za tema sedežema stopnice nekam navzdol med oljke k domačemu vodnjaku. Strehe v perspektivi z leve v desno (Asim, I. in II. molilec), streha III. molilca na levi, tesno nad vrtom. Z Asimove strehe stopnice v silueti. Vhod na vrt nekje za Mirjamine hišo. Levo in desno od igralca. Svetloba se menjuje iz težke zarje v medlo luč vztočnih zvezd. Slika diha ljubzensko-idilsko razpoloženje.

1. prizor.

Suzana (poje nevidna v hiši Mirjamine).

Pevajte pesem, žalostno pesem! Kdo je pel?

Pele so pesem hčerke iz Engadi, hčerke pastirjev, trudne ob ognju mrzle noči. (Harpa.)

Lia (na pragu z vodnim vrčem). Trudne ob ognju mrzle noči. (Stoji.)

Suzana (kakor prej).

Pevajte pesem, žalostno pesem! Kdo je pel?

Pela je pesem lepa Tamara, hčerka kraljeva, trudna in sama v mraku noči. (Harpa.)

Lia (ponovi). ... v mraku noči. (Gre nizdol v vrt, mimo srede v ozadje, kjer utone po stopnicah.)

Suzana (kakor prej).

V zemlji saronski so vse vode splahnile. (Obupno.)

Vetri kedarski so vso roso popili.

Še terebintam se veje suše. (Harpa.)

Lia (se vrne z vrčem). ... se veje suše. (Harpa utihne.)
O, kako je stara Suzana. Njena pesem boli do solz. (Gre v hišo po stopnicah.)

2. prizor.

Glas trombe, ki je oznanila konec pripravljalnega dne in začetek sobotnega počitka. Na sosedne strehe stopajo molilci, ogrinjajo se k molitvi, stoje v smeri proti levi.

I. molilec (zdolgočaseno, zaspano, nizko). Mi kamoha ...

II. molilec (živo, vedro). Mi kamoha bahelim ...

III. molilec (nestrpno, izzivajoče; neviden na levi). Mi kamoha bahelim Jehovah. Slavimo Večnega, našega Boga in Boga naših očetov.

I. molilec. Potomca Davidovega, svojega hlapca naj pošlje kmalu.

II. molilec. Naj pride; naj bo glas njegovega rogu kakor grom.

III. molilec. Njegovo ime je Sveti. (Kratek premor. Harpa.)

I. molilec. Dal je zgodnji dež in pozni dež.

II. molilec. Pomnožil je zrno v klasu in odebelil jagodo na grozdu.

III. molilec. Njegovo ime je Silni.

I. molilec. Gospod, Gospod!

II. molilec. Usliši moj klic!

III. molilec (nenadno, strastno, nagnivši se nad Mirjamine vrt, da je viden). Kadar boš obiskal v jezi svoji dom nečistnikov, prizanesi temeljem moje veže. Upepeli dom greha, ki je blizu, hišo prešeštnih in ležišče blodne, da ne bo več ležala z malikovalci v nesramnosti svoje krvi. Naj umolkne dom smeha, naj bo gluh šum halila, kimore in piščali, vriskajočih v noč. (Tiho.)

II. molilec. Sosed! Z besedo jezno motiš mojo molitev.

I. molilec. In ognja ne kliči, da se res ne vzbudi v pogubo.

III. molilec (še strastneje). Od Tira so prišli in od Cezareje jih je klicala in jih je vzela v vežo, da je z njimi sedela in nečistovala. Sedem jih je bilo in osmi je prišel pod mrak.

I. molilec. Peniš se in slino pljuvaš, kakor božjastni.

II. molilec. Svojega lastnega praga ne vidi, da bi ga pometel. Ne bo se še zgostil mrak, pa bo že pogrnil in legel za ograjo krvi, da bi ženo oprezoval sosedno, Cetejko.

Asim (stoprv viden). Ženo Cetejko? Oj, očka! Ali si prav za res Amorejec?

III. molilec (besno). Šakali! V samoti lajate na pravičnega. Bežite in strah naj vas goni.

II. molilec. Licemerec! Pod tefilinom in talitom iščeš z očmi lepe sosedne žene. Loviš z ušesi vzdihe njenih slasti, ki niso zate.

I. molilec. Sam je šakal. Obiral bi kosti, ki so jih oglodali psi.

III. molilec. Utihni, obsedenec.

I. molilec. Polakomil si se za belim ramenom.

II. molilec. Za oblo nogu, ki igra v veselem plesu.

I. molilec. Požira sline za dudaim-jabolkom, ki mu ne zori.

III. molilec. Hudiči!

Asim (dobrohotno). Hudo te prijemljejo, očka. Pa saj menda ni res, kar so rekli. Siva ti je brada. Bodi moder. Ne marajo sercev mlade žene. (Tišina.)

3. prizor.

Lia (z vrčem iz hiše. Harpa. Polglasno). Še terebintam se veje suše ...

Asim (prijetno). Šalom lak, lepa Lia.

Lia (vedro). Lek' lešalom, prijazni Asim. (Gre nizdol k vodnjaku, potem ko je prijazno prikimala mladeniču na strehi.)

Asim. Lepa Mirjam je svoj dan slavila, so pravili. Ali je veliko darov prejela?

Lia (vidna le v gornji del telesa). Ne prešteješ jih do jutra.

Asim. O! To bi dolgo štel.

Lia. Le čuj! Od trgovca v Sidonu dragega stekla in škrlatne tkanine, dvakrat namočene, pa za en sam koder las z njene glave.

Asim. Zlato so njeni kodri.

Lia. Od trgovca, starca v Tiru, bisere, dišeče vino in z zlatom obrobjeno suknjico za cvet z njenih nedrij.

Asim. Dvakrat zlato je cvet z njenih nedrij.

Lia. Res je. Starci so radodarni. Vedo, da niso prijetni.

Asim (nagajivo). Ali govori Lia iz lastne skušnje?

Lia (podobno). Govorim, kakor sem videla. Stari sadok Filon je poslal talent srebra za en poljub njenih ustnic.

Asim. Trikrat zlato je poljub njenih ustnic.

Lia (užaljeno). Asim je še mlad, naj se potrudi, ga bo dobil zastonj.

Asim. Lia je norčava. Potrudi se naj, pa bo izvedela, čigave ustnice išče Asim.

Lia. O, to bi daleč in dolgo iskala v Galileji.

Asim. Niti premaknila se ne bo, a bo z roko našla.

Lia. Kdo bi mladim verjel. Saj niso zvesti.

Asim. Asim bo zvest do groba. (Harpa v tišini.) Pa dej, kaj je še prejela Mirjam?

Lia (vsakdanje). Kaj še? I, iz Cezareje mizo iz šitimovega lesa in srebrn svečnik. Potem iz Tiberije...

Asim. ... od stotnika, ki žveči česen?

Lia. Baš od njega, porrum et allium! vrč, poln seklov. Potem še pletenico lekitov z nardo od Kuza, Herodovega oskrbnika. Pa je bil njegov zadnji dar.

Asim. Kako more to biti? Ali ni njen najljubši? Ali je ne mara več?

Lia. Malo več.

Asim. Bil sem zdoma, odkod naj vem?

Lia. Kuzo je umrl. Obesil se je.

Asim. Ni mogoče!

Lia. Tako je. Nekdo, ki je vedel, je šel k Herodu in je rekel: Glej, tvoj oskrbnik je Kuzo, pa ni zvest. Tvoj denar jemlje in daje lepi ženi v Magdali. Tedaj se je Herod, njegov gospod, razsrdil in poslal straže. Kuzo pa je šel in je obvisel na lastnem pasu.

4. prizor.

III. molilec (se pokaže; hripavo). Prekleta naj bo, zločesta zavodnica. V pepelu naj sedi vse noči do jutra. Noseči ženi je ukradla moža, očeta nerojenemu detetu.

II. molilec (istotako zopet viden). Ali si vdovi brat, da te boli njena žalost? Saj ji je obudil porod in je sama šla in razodela nezvestega moža.

I. molilec (mirno). Ne bi verjel, da je žena sama šla.

II. molilec. Kdo drugi neki?

I. molilec. Šel je mož. Človek, ki mu je bil Kuzo nadležen pri blodni.

II. molilec. Tuji človek, ki ji upravlja vinograde in oljčno bogastvo?

Asim. Simonov?

I. molilec. Juda iz Keriota.

Lia (z vodo v vrtu). Tiho bodite!

III. molilec (krčevito). Torej lačni varuh premoženja nečiste žene!

Lia (proseče). Tiho!

III. molilec. Ne bom tiho. Na vse grlo bom klical: Ogenj nad hišo nečisto, žveplo nad streho krvi.

II. molilec. Ne rjovi. Sam si lačen blaga in žene. Sebi kličeš ognja in žvepla.

III. molilec. Med gadje jezike sem zašel, v besedo struparjev sem padel.

I. molilec. Vedno eno golčič, kakor ročni mlini poješ vedno eno. Nadležen si.

Lia. Neprijazni ljudje, odkod ste se našli v sos-edstvo?

Asim. Kaj ne! Kakor bratje so, ki delijo dediščino.

Lia. Ne vem, kakšni so bratje, ki dediščino dele.

Molilci (nevidni).

5. prizor.

Asim (je stopil po stopnicah niže dol v vrt). O! Prijetnejši je pogovor s teboj.

Lia. Ali me rad slišiš?

Asim (dvoreče). Halil — škrjanček si mi. Visoko v zraku visi in poje jutru in poldnevu in večeru. Ko pade v polje in setve, je mrak, je noč, je žalost. Lepo je tvoje ime, Lia.

Lia. Tvoje je kakor dišeče olje, Asim. (Odloži nezavedno vrč.)

Asim. Asim bar Munim iz rodu Sefatijevega. Samo staro in slepo mater imam.

Lia (zaupno). Jaz pa sem hči Rahele, ki je rekla: iši — moj mož Aterju iz rodu Ezechijev. Pa je umrla pred njim in si je vzel Saro, ki me ni božala.

Asim. Še ljubši mi je Lia, ki je imela mačeho.

Lia. Ljub mi je Asim. Ljubil je mater, sivo in staro. (Harpa.)

Asim (je prišel prav dol na vrt, kakor v zadregi). Glej, kaj so hotela vedeti usta? Kdaj pa se je zgodilo grozno s Kuzom?

Lia. Pred tremi večeri, ko je Mirjam slavila svoj dan. Bila je vesela in ko so pili na njeno ime, so ubili silno sidonskega stekla. Poljubila je starca —

Asim (veselo). Brezzobega Filona?

Lia. Za talent srebra. Rimljana česnikarja je mazilila.

Asim. Pa ne morda celó z nardo Kuzovo?

Lia. Baš s Kuzovo, ki je tisto uro pretrpel smrt.

Asim (se nasmeje). To je pa res zvestoba za zvestobo.

Lia. Kaj ne? Potem je pa še plesala. Sredi vesele pesmi pa je poslušnila in zaklicala, da jo je poklical njen najlepši. Pa kdo je slišal?

Asim (resno). Če ni bil žalostni duh, ki je tisto uro izšel iz telesa Kuzovega.

Lia. Kaj vem jaz. (Molk nekaj hipov.)

6. prizor.

III. molilec (zopet viden). Saj sem s strehe svoje vse videl in slišal. Pijana je bila, Mardoheja je klela in Amana je blagoslovila.

Lia. Morda je res govorila v pijači. Saj je celo padla in ležala kakor mrtva. Takrat je prišel njen oskrbnik Juda in je rekel: Tvoj prijatelj Kuzo je mrtev.

II. molilec. Glej, volka! Je tudi šakal in objokuje mrhovino. (Zopet neviden).

Asim. Pa ona? (Čuti je Suzanin klic iz hiše: Lia!)

Lia. Ne dá, da bi vse povedala. O, je sitna in stara.

Asim. Pri vodnjaku pod oljko bom bedel in čakal.

Lia (hudomušno). Nikari. Predolga ti bo noč samemu v rosi. (Zamahne z roko, hiti v hišo.)

7. prizor.

Asim (gre zamišljen navzgor po stopnicah in sloni in gleda za Lio).

III. molilec (moli). Šest ran sem prestal in sedmo prebolel. Kuzu pa se niso dnevi iztekli zaradi blodne žene in izprijene. Ne bo vdovi moža, da bi vzel dojenca na kolena, ko bo odprl njeno telo. Gorje ženi, ki ljubi slast in je kriva krvi. Stoji naj pri vratih in naj ji sodijo za greh. Zob za zob, kri za kri! Naj se razteče kakor voda pomladi, naj usahne mast njene mladosti v ognju.

Asim (zaljubljeno). Lia!

8. prizor.

Lia (se vrne iz hiše). Vrč sem pozabila.

III. molilec. V sobotni dan je vode zajela! O!

Asim. Ne vidim te skoro več, a slišim te, škrjanec.

Lia. Ali je Asim, ki me kliče, ptico? Kje je?

Asim (se nagne navzdol). Vedno pri tebi. Še v sanjah.

Lia. Vedno slajših besed je moj znanec. (Vzame vrč.)

III. molilec. Ne govori ponoči z dekletom iz izprijene hiše. Tvoja mlada leta bo zapeljala, ne boš učakal sivih las.

Asim (nevoljno). Nisi moj oče, da bi te slušal. V solncu vidiš madež in na otroku veselem greh, zato ker je greh in madež v tvojem lastnem očesu.

III. molilec. Na staro in slepo mater misli!

Asim. Mislim. Glej, ne bi je imel, da ni govorila kot dekle s strehe na streho z očetom mojim.

Lia. Pusti mračnega! Asim, sanjaj sladko!

Asim. Sanjal bom o škrjancu, da je vstal iz rosnih setev jutru in meni.

Lia. Sanjaj! (Gre.)

Asim. Kakor smokva si sladka. (Na streho, neviden.)

III. molilec (čemerno). Pogibelj je blizu. Mladina ne posluša več starcev. (Izgine.)

9. prizor.

Pozorišče je nekaj hipov prazno. Stemnilo se je popolnoma. Ozadje zagrne mrak, ko stopi Suzana z malo ročno svetiljko iz hiše.

Lia (za njo s preprogo). Pa za molitev naj ji pogrnem, si rekla?

Suzana (nevoljno, skrbno kot starejša služabnica). Za molitev, seveda.

Lia. Tebi, teta?

Suzana. Gospe, ubogi gospe.

Lia (nagajivo). Odkdaj je uboga? Pa da bo molila?

Suzana. Zoprna si. Zakaj ne bi molila?

Lia. Ali zna? Saj sem ji pogrinjala dozda samo za spanje in ples.

Suzana. In če si ji — zdaj ji ne boš več. O, predolgo je plesala, predolgo je spala.

Lia. Deset let, kaj ne? Od svojega osmega godu. Pa saj bo še, da jo le prva žalost za Kuzom mine.

Suzana. Ne spominjaj njenih žalostnih let. Ne bo več plesala.

Lia. O, o! Ali ji je bil res tako drag? Ali je bil res on njen najlepši in ga ne bo pozabila?

Suzana (očitajoče). Grešila sem zaradi sorodstva, ko sem te vzela v njeno hišo. Izpridila si se. Ne name, nanjo v grehu si pogledovala.

Lia. Kaj pa sem rekla slabega? Ali se mi ne sme smiliti, če je tako ljubila moža, ki je že imel drugo, in mu ni mogla reči: iši — moj mož! (Gre s preprogo po stopnicah in se ustavi ob klopi.) Torej bo le res molila?

Suzana. Pogrni že! Poslala je vendar kozla v sveetišče za greh.

Lia (začudena spet popusti preprogo). O!

Suzana. In še Azazelu, duhu v puščavi, bo darovala v pravni dan.

Lia. O!

Suzana. Da boš vedela; Azazelu, duhu nečistemu, ki ji hodi v sanjah.

Lia. V sanjah? Teta! Kako ji hodi?

Suzana (nevoljno). Nečisto. V objem.

Lia (zase). Meni hodi Asim. (Glasno.) Teta, kako hodi Azazel?

Suzana. Ne čenčaj in pogrni.

Lia. Saj ne čenčam! Kje naj pogrnem? Tu? (Pokaže.)

Suzana. Tam. (Pokaže pod oljko pred hišo.) In ne govori toliko v svojih letih. Delaj pridneje.

Lia (užaljeno). Oh, teta, samo karaš me. (Molči, čez hip.) Pa kaj bo z gojem, ki ljubi česnik?

Suzana. Darove mu je poslala nazaj.

Lia. A starcu, ki nima zob?

Suzana. Gnusen ji je. Sporočila mu je, da ne bo več hodila v njegovo vežo in da je svoja vrata zaprla moškim.

Lia. Ali vsem, prav vsem?

Suzana. Vsem.

Lia. Torej vsem. (Molk.) Zato seveda tudi tujcu, ki ji služi in je zoprni, Judi.

Suzana. Ali je tujec? Ali ni njen človek? Kdo ji je podvojil bogastvo? Kaj čenčaš! Saj je po njegovi besedi, ki je dobra in zdrava, spregledala in se ji je zagnusilo.

Lia. Kako naj umem? Za Kuzom žaluje, a ljubi Judovo besedo.

Suzana. Otročja si, kdo ti bo odgovarjal. Pogrni že!

Lia (stopi k njej, skrivnostno). Teta, čuj vendar. Juda vendar ne more ljubiti.

Suzana. Če bo njen mož, ga bo smela.

Lia. Juda, pa njen mož! O, o! Ali nič ne vé, kako je napravil Kuzu?

Suzana. Molči! Kaj veš ti o tem?

Lia. Morda ni res, a rekli so.

Suzana. Ne veruj. Hudoben jezik je bil in je prišepnil še njenemu lastnemu ušesu. A njenemu srcu ni mogel. Juda je nedolžen in ona ni kriva.

Lia (čez hip). Kakor brat ti je pri srcu. Teta, ali Juda dobro poznaš? Kdo je vendar in odkod?

Suzana (živeje). Preden si prišla ti, je bil on tu. Na pragu je sedel popotni človek in Mirjam ga je videla in mu je rekla, naj vstopi. Vstopil je in je ostal v hiši in ji je služil, tih, samosvoj.

Lia. Teman kakor oblak nad pustinjo.

Suzana. Teman. Brez smeha. Ali je čudo? Nima sester, nima brata, sam je izšel iz Keriota, ki je kraj

ob pušči, sosed zemlji Azazelovi. Videl je hitro smrt, gnusno mrzlico, pustinski vihar in haгал — kobilico, ki ga je pognala po svetu z doma. Prestal je glad in žejo in zanko roparjev, a ni odstopil s poti, pozna toro in ljubi postavo.

Lia. Videla sem ga šteti denar. Oči so mu gorele.

Suzana. Pa ne od pohlepa! Glej, vstal je tisto uro in šel in ves svoj prihranek je nesel nesrečni vdovi Kuzovi v Kapernavm.

Lia (neverno). Vem. Saj že tri dni hodi in se še ni vrnil.

Suzana. Ne boj se zanj. Vajen je dolgih in težkih poti.

Lia (otroško). O, saj se ne bojim zanj. Saj mi ni brat.

Suzana. Še gospodar ti zna biti.

Lia. Ne bi mu služila rada.

Suzana. Nisi zvesta dekla. (Posluhne.) Ali ni klicala? (Glas Mirjame iz hiše: Suzana!) Čujem, gospa! (Lii.) Pogrn! Pojdi, zajmi ji sveže vode, da bo mešala z vinom, če bo žejna in žalostna. (Gre z lučjo v hišo.)

10. prizor.

Lia (sama). Da bo Simonovemu iz Keriota rekla: iši — moj mož? Da ji bo prvorojeni odprl telo? Da bo grlic nesla in jagnje v svetišče? Da bo zgodaj vstajala, zajemala sama vode možu, sama mesila olje v kruh... (Gre v hišo, se vrne z dvema posodama, postavi eno na klop, kjer je pogrnila.) ... bo molila, ogenj čuvala na ognjišču in si, ošabna, še cicit prišla na plašč... Kdo bi verjel! Pa če je res poslala kozla —

Asim (iz teme). Slišim ptičico.

Lia (gre v ozadje, ljubeznivo). Slišim prijatelja, a ne vidim.

Asim. Zbudila si me iz prvih sanj.

Lia (nagajivo). Ali sem tako glasna? Pa saj pri nas smo tihi, žalujemo, sedimo v pepelu.

Asim (na vrt, v senco oljk). Bo zato pirovanje bolj veselo.

Lia. Ne bo! Temnega in čemerne gospodarja bom imela. Bojim se že.

Asim. Veselim se že vedre neveste v ozaljšani veži.

Lia (je zajela vode). Si že izbral?

Asim. Izbiral in izbral.

Lia. Kaj je izbral Asim?

Asim. Ptičico v polju, ki poje jutru in solncu.

Lia. Ali pa mu bo hotela prileteti ptica in peti?

Asim. Saj niso bile moje besede trnjeve. Saj so božale.

Lia. Tudi lažnive božajo.

Asim. Pri prvorojeni se kolnem, ki je smrt.

Lia (plaho). O! Ne kliči smrti, moj edini!

Asim (veselo, jo ujame v naročje). Sladka si, prišla boš pod oljko! Ne bom sam!

Lia (strastno). Iš! (Steče k hiši.)

Asim (izgine navzdol k vodnjaku, kamor je hodila Lia po vodo).

Lia (položi posodo k prejšnji in stopi, kakor bi se rahlo obotavljala, za hišo in je odslej vidna, ko gre zdaj navzdol za Asimom, zdaj, ko se spet vrača nekam za hišo, kjer mora biti vhod na vrt).

11. prizor.

Mesečina. Harpa. Nato glas Mirjame: Ne sveti za menoj z lučjo, sram me je! Zopet harpa.

Suzana (iz hiše). Kralja Savla je zapustil duh temni koj, ko je udaril David v strune. (Žalostno.) Ti, gospa, pa si že pesmi trudna in ti preseda.

Mirjam (nizka, sladka, zrela. Govori z nedoločno melodijo govora, ki se kakor skriva in vendar hoče, da bi ga vsi slišali. Tožno, kakor v polsnu). Ne preseda, Suzana, a pomagati noče. Mojih duhov je mnogo. Sedem jih je bilo in osmi me je obsedel, najbolj žalostni. (Bolno, razdraženo.) A z a z e l !

Suzana. To je v tebi od slabosti. Saj omahuješ. (Jo podpre.) Lezi! Pila boš. (Nalija in meša vino.) In če nočeš, da pojem, o, saj vem pravljič. Daj, gospa, vzemi, pij! (Ji nudi pijačo.)

Mirjam. Iz te čaše?

Suzana. Tvoja je, tvoja vsakdanja. Dar Juda Simonovega.

Mirjam (pije, se strese, vrne čašo). Kako sem mogla kdaj piti vino! Zoprno mi je. (Suzana vzdihne.) Zakaj si vzdihnila? In zakaj me spominjaš moža? Zoprni so mi možje!

Suzana (očitajoče). Kako naj ti ustrežem! Še Juda ti je zoprno.

Mirjam (živahneje). Ali mu delam mar krivico? Pa naj pride in se pritoži. Zagrabila bom globoko in mu dala. Saj ljubi zlato.

Suzana. Besede njegove se spomni. Včasih si jo rada poslušala. Iz nje ni govoril človek, ki ljubi zlato, je govoril modri, ki ljubi dobroto. (Čez hip.) In tebe, v nesreči in žalosti!

Mirjam (nevoljno). Zakaj bi se mu smilila?

Suzana (poje polglasno).

Kdo je Tamari, žalostni deklici,
v sladko tolažbo, kadar je sama
z mislijo žalostno v luči zvezd? (Raznežena.)

Mirjam (ponovi). Z mislijo žalostno v luči zvezd... (Molk.) Saj mi nisi nadležna, Suzana. Saj vem, da si zvesta. Saj bi ne mogla živeti brez tebe. Potrpi z menoj. Le povej, kar si hotela reči in skrila v pesem.

Suzana. Ne bodi si bridka brez potrebe, gospa!

Mirjam. Samo pravična sem si. Vsa sem kakor kalna voda v močvirju.

Suzana. Pa se le zrcali solnce v njej in lilije so pognale iz nje.

Mirjam (bolno). Jaz pa lilije. Ooo!

Suzana (polglasno, tožeče).

Dala je roso gora hermonska rožam stolistim...

Mirjam. Suzana! Pa dej, govori o Judu. Kje je?

Suzana. Saj veš, da je v Kapernavmu pri vdovi —

Mirjam. In se še ni vrnil?

Suzana. Še ne. (Obotavlja se.) Ne vé, da ti je hudo.

Mirjam (molči, nato kakor iz globine, nevoljno, kakor da mora posili vprašati zanj). To mi reci, ali ga ti poznaš? Ali veš, kdo je?

Suzana. Ne bom govorila o njem. Zmotila sem se. Sem mislila, da je tvojemu srcu bližji nego mojemu. Pa ni.

Mirjam. Mar vem li, ali je ali ni? Poznam ga ne. (Živahno.) Tu je človek. Govori. Gledam mu v oči in vem: to je goj, to je starec, to si ti, Suzana, to je Lia, to so vsi drugi, ki sem jih poznala. Oči zaprem in vidim

vse. Le Juda ne vidim, kakor da nima lica, kakor da nima duše. A je vendar v meni! In ga ne vidim in se bojim. Da, bojim se ga.

Suzana (kakor prebujena). O! Saj te razumem, gospa. In jaz bi ti ga pokazala. Ali hočeš, da ti povem, kako je molil in ni vedel, da sem ga slišala? Ali hočeš? V molitvi svoji je človek sam in ves svoj. Ali hočeš, gospa? Njegova duša bo govorila.

Mirjam. Poslušam, Suzana.

Suzana. Tako je molil: Na pravični tehtnici me tehtaj in naj vem, kaj sem. Storil sem bil zavezo, da celó na devico ne bom mislil in sem vrgel srce po ženi, ki mi je tuja in leži v grehu. Zato sem obupoval nad svojo dušo in sem šel, kjer je tema in lajajo šakali...

Mirjam (tiho, boječe). Kakor Azazel.

Suzana. Ko je domolil, je bil žalosten in je rekel: Gospod, zdaj veš! Juda je obupal, ne bo več iskal zveličanja. Vzel bo vrv in visel. Takrat šele me je videl, ko sem zajokala...

Mirjam (ganjena). To je lepo rekel, o! Ubogi moj brat Juda, ki tone, kakor jaz. Suzana! Veseli se. Saj hočem, hočem mu biti dobra.

Suzana (previdno). Kadar se vrne, govori ž njim in če ti je namenjeno, šla boš ž njim do groba. (Čez hip.) Ali naj odstopim, gospa, da boš sama in boš molila?

Mirjam (vstane, dvigne roke za molitev). Bodi blizu.

Suzana (odstopi v vrt, sede na klop v sredi). Blizu sem, gospa.

Mirjam (moli). Gospod, napravi noč temno, da me videl ne boš in boš le slišal jok moje bridkosti. Obupala sem. Vsa sem črna kakor plahta na šotoru.

Suzana (zase). Spoznala je senco v svoji bridkosti, kakor lilija se bo umila v solzah.

Mirjam. Srce mi je žejno od otroških let. Dal si mi rasti in sem bila lepa moškimi. Vrgli so oči po meni in sem ležala v gnusobi. Žejna sem pila iz kalnega. Ni minila žeja, le srce je bolno in otrovana sem in nečedna. Kdo bo ugasil žejo moje duše, kdo me očistil?

Suzana (zase). Po solncu hrepeni cvet. Zdaj zdaj bo solnce vstalo in bo noč prešla.

Mirjam (zdrkne na preprogo, krčevito). Saj hočem dobro, saj ljubim. A ne vidim in ne vem. Moja kri je blodna, duh Azazel je vzrastel v meni in noče vstran. Gospod, daj boleost, da me očisti, daj smrt!

Suzana. Življenje ji daj! (Tišina. Ona posluhne, šumi na desni nekod za hišo, govori, ponavlja.) Kdo so? Kaj kličejo? Pravični je vstal. Rešenje je blizu. Prerok živi, je močnejši od Joanana, jeznega Caharijevega... (Se obrne na desno za hišo.)

12. prizor.

Lia (ji stopi naproti).

Suzana. Kdo so, ki kličejo v noči?

Lia. Ljudje od Kapernavma. K praznikom gredo v Jeruzalem. Zdi se mi, da iščejo prenočišča.

Mirjam (je posluhnila). Če potrkajo, jim odpri v lopo pri vodnjaku.

Lia. Bom, gospa. (Gre spet v hišo.)

13. prizor.

Suzana (se vrne k Mirjami). Šli so mimo. Čudne besede radosti so peli.

Mirjam. Srečni. Gredo v mesto Davidovo in bodo prišli. Mirjam pa hodi in ne bo prišla. (Si pokrije lice.)

Suzana. Gospa, zapela bom. (Tišina.)

14. prizor.

Romarji (za odrom). Odprite. Dajte trudnim strehe in vode. Z veselo vestjo poplačamo dar.

Suzana. Čuj... potrkali so. (Stopi spet na vrt, Mirjam obsedi, kakor oslabela.)

Romarji (nevidni). Bog blagoslovi hišo prijaznega sprejema. Mir bodi veži, kjer bomo spali.

Mirjam. Suzana! Vode naj zajmejo in, da dobijo kruha in smokev za glad, jim povej.

Suzana (močno na desno). Vode zajmite in kruha in smokev dobite za glad.

Romarji (trije so vidni). Ali ti daješ, ki govoriš?

Suzana. Ne dajem jaz. Gospa Mirjam je dala.

Romarji. Mir in blagoslov gospé Mirjami.

15. prizor.

III. molilec (živahno zamahuje z roko raz streho). Ne pijte od njene vode, ne jejte od njenega kruha. Z nečistovanjem ga je služila in s krvjo nedolžne vdove ga je kvasila.

Mirjam (vzdihne, se zgrudi na klop). O, o, o!

Suzana (jezno). Zoprni človek.

Romarji (se spogledujejo, nato zakliče eden med vidnimi). Naj gredo naprej, ki gredo. Mi drugi pa ostanemo. Nismo sodniki, da bi sedeli pri vratih in obsojali. Žena je dala, a mož je klel. Kdo je pravičen? Blagoslovljena, žena, za dar.

Suzana (k Mirjami). Čuješ, gospa? (Romarji bliže, molilec izgine.)

16. prizor.

I. romar (starček). Blagoslov tebi, gospa.

II. romar (mladenič). Veseli se z nami, videli smo rešenika, ki bo narod odrešil. (Zgovorno.) Le veruj, saj smo videli; ali nismo, kaj? Recite!

III. romar (očividno bolj preprost človek, jecljaje). Rrrres je.

II. romar. Čudeže dela, prerok je, Joanan Caharijev ga je potrdil, potomca Davidovega, Močnega...

I. romar. Mesija.

III. romar. Rrrres je!

II. romar. Prijatelj je ljudstva, vseh ubogih in revežev, v hiši Levijevi sedi z mitničarjem, z ribiči...

I. romar. S Simonom iz Betzajde.

III. romar. Rrrres je, rrrres.

II. romar. Jé z njimi in ozdravlja bolne in bo kralj judovski...

Mirjam. Suzana, ali sem prav slišala? Kralj med ribiči, pri cestinarju.

II. romar. Z ribiči, pri mitničarju Leviju, Galilejec med Galilejci.

III. romar. Rrrres je.

Mirjam. Nimajo pričevanja mitničarji.

Suzana. Zarobljenci so ribiči galilejski.

I. romar (nevoljno). Saj sem siv, čemu bi pravljice izmišljal?

II. romar (ognjevit). Saj boš sama doživela in videla. Kralja smo oznanili, kakor smo videli.

III. romar. Rrrres je, rrrres, res!

II. romar. Gluhim je dal slišati in slepim je dal videti...

Mirjam (se je zgrudila na klop). O!

Suzana. Pojdite, prijatelji, in se odpočijte. Lia! Pokaži jim pod lopo. (Gre za njimi z Lio.)

17. prizor.

Mirjam (za hip sama). Dal je videti... Zbudite me! Sanjam.

II. romar (ob desni v ozadju). Umaknite se mu. Ali ga ne poznate? Tudi on sedi pri kraljevih nogah. Pozdravljen, gospod! (Se klanjajo na desno za oder in odstopajo spoštljivo v ozadje.)

Suzana (veselo). Juda Simonov! Ali tebe mislijo?

Juda (še neviden). Šalom lak. (Nastopi, stoji ob Suzani.)

Romarji. Blagor hiši, kamor si vstopil. (Gredo z Lio.)

Mirjam (se je medtem dvignila, očividno ne čuje onih). Mitničarji, ki nimajo pričevanja, so svetli, jaz pa sem črna čez oči. Kadar bo mene videl, bo otresel prah s suknje, pogledal vstran in pljunil. Ooo! (Se zgrabi za prsa in se sesede na klop onesveščena.)

18. prizor.

Suzana (prihiti). Gospa! Juda se je vrnil. Kralj ga je izbral. Ž njim je sedel pri mizi in jedel. Ali ne slišiš? Kaj ti je? Si umrla? —

Juda (je pristopil. Lep, tipičen žid, a brez značilnih plemenskih kretenj, negotov v glasu in licu). Pojdi, zajmi ji vode v nardo, da bo živeła.

Suzana. Bežim! (V hišo, kliče spotoma.) Lia! Vode zajmi gostu dragemu za noge. (Izgine.)

19. prizor.

Juda (opazuje nezavestno ženo, kateri je padel nekod iz hiše žarek luči na obraz. Stopi naglo bliže. Strastno). Mirjam, roža! (Jo kradoma poljubi trikrat.)

20. prizor.

Suzana (se vrne). Tu je narda.

Juda (v razburjenju). Daj, žejen sem. (Hoče piti.)

Suzana. Gospod, kaj delaš? Saj ni vino. Vino je tu.

Juda. Zares... zmotil sem se. (Odstopi.)

Suzana (je stopila k Mirjami in si dá opraviti ž njo). Ali spiš, gospa? Dobra gospa, ali me ne poznaš?

Mirjam (se zavé). Ne budi me, Suzana.

Suzana. O! Da le govoriš.

Mirjam. Ne budi! Meni je dobro. Kralj je prišel. Poljubil me je na ustnice. (Zastrmi v Juda.)

Juda (pristopi). Šalom lak, Mirjam.

Mirjam (kakor v čudni zadregi). To si ti, Juda! (Se sunkoma dvigne, gleda neverno, nezaupno.) Ti? (Strastno.) Pa kdaj si prišel?

Juda (narejeno, širokoužaljeno). Prezgodaj, se mi zdi. Niti na lep pozdrav nisi odzdravila.

Mirjam (nemirno, nezaupljivo). Pozen si, ne zgoden. V spanju mi hodiš ob drugi nočni straži.

Juda. Prišel sem, kakor sem mogel. Ni blizu iz mitničarjeve hiše.

Mirjam. S pomočjo mitničarjev množiš moje imetje?

Juda. Spala si, ne veš, kaj govoriš.

Suzana. O, čuj, gospa! Zares si mu krivična. Saj je prišel iz Kapernavma, iz hiše, kjer kralj sedi.

Mirjam (nezaupno). Ti — od kralja?

Juda. Rekla si. Ž njim sem pomakal kruh v čorbo.

Mirjam. Za eno mizo?

Juda. Za eno mizo. Njegove roke, njegove suknje sem se dotikal; ko je vstal izza mize, me je poljubil v slovo.

Mirjam (molči, kakor da se bori v sebi, nato). Juda! Odpusti mi nevljudnost. Juda, leki lešalom! (Stopi k njemu, ga poljubi.)

Suzana (ganjena). Truden je in žejen, gospa.

Mirjam. Daj vode. Sama mu bom umila noge.

Juda (se pokloni). Svojemu hlapcu, gospa?

Suzana (odhiti v ozadje). Lia, kje se mudiš z vodo? (Se vrne, prime vrč in gre.)

21. prizor.

Mirjam (se je nekako umirila. Sede). Pripoveduj o Kapernavmu.

Juda (z nekako široko udobnostjo). Mesto je ob morju, po ribah zaudarja. Še vino diši po ribjem salu.

Mirjam (se izogiblje njegovemu pogledu). No, kaj?

Juda. Tam je mitnica, hiša, velika in močna kakor stolp...

Mirjam. Pa daj, govori!

Juda. Mitničar mi je znanec. Miren človek in samo-svoj. Levi Alfejev. Videl je Cezarejo in Damask. Koze so mu raztrgale obraz, da je videti strašen. A je dober človek.

Mirjam (zakrije oči z roko). Ga že vidim kakor na dlani. (Veselo.) Verujem, Juda. Levi Alfejev je dober.

Juda. Dober in pošten mitničar, nič več. (Čez hip.) Pa sem stopil v njegovo vežo. Tam je sedel in sem ga našel.

Mirjam. Kralj?

Juda. Ješua, sin Jožefov iz Nazare, in njegovi. Simon bar Jona, starec, ki ziblje z glavo, Joanan Cebedejev, otroče kodrolaso, gladek ko ženska, Natanael Tolomajev iz Kane, ki je molčeč.

Mirjam (z roko nad očmi). Vidim jih kakor na dlani.

Juda (nekako užaljeno in poudarjeno). Natanael, sem rekel. Žene, ki jo je ljubil, si ni znal dogovoriti. Naš učenik pa mu je z eno besedo povedal in je šel za njim.

Mirjam. Kaj mu je rekel?

Juda. Ali vem? Morda to, kar ženi krvotočni, ki je ozdravela. Le svojih bratov, ki so ga videli rasti, ni pregovoril.

Mirjam. Ali ima brate?

Juda. Brate rokodelce v Nazari in mater. Ješua, sin Mirjamin, tesar.

Mirjam. Ješua Mirjamin!...

Juda. Slovelo bo ime Mirjam.

Mirjam. A moje ne!

22. prizor.

Suzana (z Lio, ki pa se vrne v ozadje nizzdol). Tu je voda za noge, Juda Simonov. (Mu umiva noge, ko je Juda sedel k Mirjami, a koj vstal in šel na sredo vrta in Suzana za njim).

Mirjam (se jima bliža). Kdo umiva noge kralju?

Juda. V hišah ubogih ne umivajo nog.

Mirjam (čez hip). Pa kaj mu dajejo na mizo, ko leže, da bi jedel?

Juda (nekam široko). Kaj naj mu dajo širokokraki ribiči, ki so vajeni zibajočih se čolnov? Ribe in ječmenovec.

Mirjam. To dajo, kar imajo. Ti pa si bil ž njim, reci, kakšen je?

Juda. Kakor žid, zagorel v lice in moder v oči.

Mirjam. Ali je tebi podoben?

Juda. Morda mi je. A beseda ga loči. Govori kakor jaz in vsi drugi, a vendar ni njegova nas drugih beseda. Zaradi besede ga sovražijo.

Mirjam. Sovražijo?

Juda. Pismarji in hasani. Grobovi pobeljeni.

Mirjam. O! A tebe, glej, je izbral.

Juda. Rekel je: Glejte, žid, kupec, kakor se tiče.

Mirjam. Spoznal te je!

Suzana (je zavzeta vstala, stoji, strmi).

Juda. Morda mu je Levi Alfejev povedal.

Mirjam. Pa kako je še rekel?

Juda. Vprašal je, če sem zvest, in sem rekel: Saj si moder, ali ne vidiš? In je rekel: Pojdi z menoj.

Mirjam (čez hip). O, Juda! Blagor tebi!

Juda (vedro, zgovorno). Dà, in potem. Potem me je pokazal Simonu sivemu, Natanaelu in glatkemu Joannu in je rekel: Glejte, on je in to bo imel, da nam bo za mošnjo skrbel.

Mirjam. Ne razumem te.

Juda. Ubog je in živi od darov, ki jih deli z revnimi in vdovami.

Mirjam. O, glej! Takó ti je zaupal. Ti pa si ga koj zapustil.

Juda. Vrnem se k njemu, ko sprejmeš račune mojega upravljanja. Ne bom ti več služil, gospa. (Se dvigne.) Ž njim pojdem.

Mirjam. Kam gre?

Juda. V svoje mesto, da bo kralj in bo sodil na sedežu, odet v škrlat.

Mirjam. O, pojdi za njim. Glej, še tebe bo odel v škrlat.

Juda (nekako tožeče). Ni mi do volne, namočene v barvilo. Ne zaspi rana pod zlatim plaščem.

Mirjam. Juda, resnico govoriš.

Juda (podobno). In tudi v vinu ni miru, še v pesmi ne, ne v šumu calacala, halila in piščali, plakajočih v noč.

Mirjam (sede). Juda, resnico govoriš.

Suzana (vzdihne).

Mirjam. A ti, Juda, boš našel pot do sreče. On ti jo bo kazal. Mirjam pa je ne bo našla, bo hodila in ne bo prišla.

Juda (toplo). Išči in boš našla. (Kakor sam vase.) Vino se ne učisti ob noč. Le trudoma se upokoji duša v kleti trpljenja in samote. On sam je mislil in bil sam, preden je vedel, prišel in povedal. V samoti, v puščini!

Mirjam (živahno). V samoti? V puščini? Juda! Ali je Keriot daleč?

Juda. Daleč ob šakalih.

Mirjam (odločno). Pojdem v Keriot.

Juda (začudeno). V Keriot?

Mirjam. V samoto! Tam me nihče ne pozna in ne vem nikogar. Tam se bo vino uneslo in oči bodo jasne. Sita sem narde in šitimovega lesu. Tam je veter puščinj-

ski, razjedel mi bo kožo, tam pozabim in bom, kakor sem izšla iz matere. Samo harpo bom vzela za noči brez spanja.

Suzana (ganjena). Harpo, dà, gospa, harpo.

Mirjam (v rastočem zanosu). Tam bom živela in čakala. Ti pa, Juda, vzemi od mojega in nesi kralju. Saj si rekel, da je ubog. Nesi mu in kadar bo čas in bo kralj v svojem mestu, se spomni mene in mu reci: Glej, kralj! Naj vidi Mirjam tvoje obličje! Žena je, slaba, nevedna, daleč. Deset let je spala, sedem duhov je imela in osmi jo je bil obsedel. Ko pa je čula o tebi, je šla v samoto in joče in hrepeni. Daj ji, naj vidi in potem umre.

Juda (se ji približa, ko je sedla, toplo). Mirjam, ne boš umrla, videla ga boš. Vem bližjo pot k njemu.

Mirjam. Videl bi me, pogledal bi vstran in me izpljunil.

Juda (pokroviteljsko). Morda bo rekel komu, da bi mu bilo bolje, če bi se ne bil rodil. A tebi ne bo. Zaradi mene ne bo!

Mirjam (vprašujoče). Kako bi se to moglo zgoditi?

Juda (molči, nato naglo). Gospa, Mirjam. Možu, ki te ljubi, reci: iši — moj mož.

Mirjam (plane živo). Tebi?

Suzana (zgovorno). Gospa, o čuj Juda! Zvest je, tvoj je, namenjeno je bilo, da boš šla ž njim do groba.

Mirjam (Suzani). Pusti me. (Gre počasi k Judu. Pri-
dušeno.) Ali misliš, da ne vem? Prej v moji slabosti si me poljubil. Ti si zavraten človek, Juda! Ti si nevaren človek, Juda. Tvoje orožje je poljub, Juda. Poljub in zahrbtna beseda, Juda. (Molk.) Ti si šel iz moje hiše, Juda, in si Kuza, (glasno in strastno) si Kuza, nesrečnega, izdal, ker ti je bil nadležen. (Se odmakne.)

Juda (dvigne roko). Na lastnem pasu naj visim!

Mirjam (hripavo). Kakor Kuzo?

Juda. Kakor t a t Kuzo!

Mirjam. Ti sam si tat. V spanju kradeš! Azazel.

Suzana (vzklikne prestrašena). Gospa! Kaj govoriš! Juda je kralj izbral.

Mirjam (osupne, molči, se strése). Res je, kralj ga je potrdil. (Razširi roke, plane k Judu.) Odpusti še enkrat. (Ga poljubi.) Šalom lak.

Juda. Lek! lešalom!

Mirjam (trudno). Pojdi zdaj in se vrni z veselo novico. Pojdi! (Ostro.) Pojdi že, služi verno kralju mojemu. (Sede omočena.)

Juda (pogleda Suzano, vprašujoče). Njenemu? (Pete-
linji klic, dolg, strašen v nemi molk.)

Z a s t o r.

VSAK VEČER.

Vsak večer

se zgrne nad me nemir
in me žene na pot kot cigana,
na pot vekovečno.

Zablodim med lastno praznino,
poslušam in iščem: Za sinjo daljino
srce mi je zakrvavelo,
zakrvavelo in biser spočelo.

Jos. Pogačnik.

ČRNČEK.

ANDRÈ ČEBOKLI.

Vzklik iz sna:

»Mamica, čuj srečo — — —!«

A pri začetku je že končal: prečloveški vzklik ga je bil poklical iz otroških sanj — — vzklik lačnega telesa s tega sveta.

In ne ona mati — — žalostna mati stoji pred njim, z bednim, starim obrazom, s topimi očmi in brez solz: z usahlim studentem zemskih dobrot.

Pred grozo, vpijočo iz prepada neme bede, so tudi njemu utihnile besede — — in zdaj govorijo le še belomarmornate njegove oči:

»Ti nisi več ona mati: v sanjah vidim tvoj obraz mlad, bel in rdeč — —, če me boža, gladek in mehak — —. Tam so tvoje roke polne, prožne in radodarne — —. Ti hodiš v sami židi — — jaz v samem žametu — —.«

Tvoje oči so mu dve morski zvezdi, ki mu črtata eno pot skozi temno omrežje življenja, spleteno iz tisočerih poti, ki vsaka konča s svojim prepadom — —.

»Ah, tam je tvoj glas angelskočist — — poješ mi pesmice, psalme — — in jaz te poslušam vdano, kakor Jezušček mater, in gledam vate, kakor v Mamico božjo — —.«

Tako bi ji bil v sanjah pripovedoval — zdaj pa si je ne upa še poklicati — —: boji se, da bi jo suh sinov glas še bolj ubridkostil. Ne more ji več gledati v obraz, v nematerin — — in skozi jutranjesolnčno okno se zagleda v daljni dan:

»Tam ni mrtvih dreves — — ni požganih gozdov — —. Ni: z žgočim železom pomorjenih travnikov, brezrožnih vrtov, porušenih domov in — —«

Ne s svedrom človeškega telesa prevrtanih gorâ — —

— — ogromnih grobov najboljših ljudi in najboljših živali — —.«

Temveč — —:

»Tam še vse stoji: dom in gora. Še vse živi: človek in žival. In še vse diši: vrtovi, travniki, gozdovi, drevesa — — in ljudje — —!«

Globoko je vdihnil, da bi z veselim vzklikom vzradostil nemo mater in ji s sijem čistih oči ublažil obraz, razbičan in bodeč kakor drevesna skorja — —. Ali pogled se mu razbije na goli steni — — vzklik mu obtiči globoko v grlu — — in v rezkem odmevu razbitega pogleda mu zveni vsa tiha praznosta sobe in sten — —.

»Mati, ne boj se me — —!« ječi otrok brez ihtenja. »Če nimaš kruha, daj mi pa bel in čist pogled — —, če nimaš mleka, daj mi vsaj sladak poljub — —! Ne bēži pred mano — — objemi me v svoje naročje — —«

— samo lačno, vendar gorko — —!

Obrača oči in išče, česa ni še ukradla krvava okovana roka — —. In nad vzglavjem sreča na beli steni Jezuščka, ki se mu v velikem okviru smehlja iz livade otroških daljin — —.

»Glej Ga! Edino Ti si mi še ostal od otroških igračk, s katerimi sem se nekdam pogovarjal — —. — Ali se ne bojiš biti tu — —?«

Ali se Te je ustrašila roparska roka — — ali pa si ji bil premalo dragocen in Te je pustila revčkom za večni spomin na dni, ko se je otrokom še dobro godilo — —?!«

»Hâ! V svoji deželi vidim sebe tudi takega: moj obraz je kakor belordeče jabolko — — moje oči so vesele, kakor jih nima noben otrok na naši zemlji — —! Smejem se, da se drevje smehlja z menoj — —. Tam dišim, da se me rožice sramujejo — —. Pojem, da me tički poslušajo — —. Z metuljčki se igram in pogovarjam, ki mi pripovedujejo, zakaj imajo tako lepe obleke — —.«

Muha vzbrenči v ozkih kolobarčkih po sobi. Na tleh ni našla niti gnide kruha, in zdaj prosi... prosi... Ali tu notri je še zrak presuh — —.

Otrok se ji na ves glas zasmije:

»Ti pa kar noriš od glada — —!«

Muha strupeno brenči... kakor godrnja človek, ki proklinja — —.

Otrok ji pomoli dolg, suh jezik:

»Nâ — niti sline nimam, da bi ti jo dal — —.«

Muha telebne ob strop. Otrok ji pravi:

»Pojdi prosit k bogatim ljudem: tam dišijo sobe in sita boš samo od sladkega zraka!«

Muha še enkrat telebne ob strop in pade.

Otrok gleda žalosten za njó:

»Uboga — —!«

Potem z boječimi očmi — —:

»Tudi ona se je bala iti prosit — rajši se je ubila.«

Nato pogleda čez čelo v Jezuščka:

»Ali pa pride v nebesa — —?« — —

Pa že spet ga je stresel mraz glada, da je kar skočil:

»Še postelja ni več gorka!«

In tu stoji čisto nag.

»Od kdaj pa nimam več srajce — —?!«

Na njem je segnila in kosoma razpadala — —.

»Oh — —!«

Ter se hiti obleči z ostanki hlačic in jopiča, da skrije pred samim seboj svoje kosti.

In to je bilo za danes vse njega delo. Kajti pred dnevi so ga bili spodili iz šole — — in ga takega še včeraj zalovili iz vseh cerkvâ — —. Na križ in molitev pa je pozabil od same lakote.

Zdaj sloni pri odprtem oknu. Truden in brez misli, kakor bi ga bili z gore podili v dolino celo noč — —. Vse ga tišči, premakne se — — in iz šipe se mu nekaj poreži, kakor glava lačnega psa.

»Živalca, kako pa je tebi ime?«

Od nekje odme:

»Dorček!!«

Otrok zazija pred samim seboj:

»Kaj — —?! Ne — —: takega me mati ni rodila — —!«

In razbije v šipi svoj obraz.

Takega so ga tudi vrabci videli z bližnje strehe: strašnejši jim je ko strašilo v pšenični njivi. Zavriščijo in sfrčé.

»Ptički, ali se me bojite, da vas snem — —?«

Priletel je bel in črnopisan golob. Stoji na železnem križevju ob razpokanem hodniku, povprašujoč samo z velikimi očmi — — kakor človek, ki ga straši dom, odkoder je bil pregnan.

»Golobček. Lačen si in jočeš, da imaš že rdeče oči — —.«

Golob zagrl — — zameži pred otrokovim obrazom in sirli. Otrokove misli pa za njim:

»Le bēži — te že poznam! Tisti moj golobček si —: ko sem se jaz s kruhom igral in si bil ti še majhen, si me rad imel. Še na koleno si mi sedel in jaz sem te redil kakor tvoj očka. Zdaj pa si ti že velik — — da ti ne smem pogledati niti v oči — ali pa ti gre tam res tako dobro, da te je mene sram — —?!«

Skril se je golob v drevo, za izkrvavele njegove liste, povesnjen in tožeče za svojim sadjem — —.

Otrok se nasmehne od slasti — — a ustnice so mu obstale bridko režeče, kakor bi bil ugriznil v grenkotrpek sad:

»Drevo. Komu si dalo svoja jabolka — —?! Ali veš, kje so — —?!«

Listje je zašumelo, da so se zibale veje — —.

»Ne ve.«

Tedaj pa je odmel iz dna visoke hiše:

»Mama, daj mi jabolko!«

Otrok zdrči na hodnik in se vzpne na zarjavelo železno križevje:

»Glej jih — —!«

Tam doli globoko pod njim, v višini prvega nadstropja, se igra dete s polnim naročjem belordečih jabolk. Ugriznilo pa ni še enega — —.

Lačnemu otroku se posvetijo oči:

»Ah, ko sem se jaz tako igral — —«

Kakor bi bilo dete slišalo nesrečnega dečka, se vzpne ob posrebrnjem križevju in mu ponuja najlepše jabolko:

»Ná — —!«

A mlada mati je bila že tu, ž njo šumenje žide in vzklik:

»Dete, kam se vzpenjaš — —!«

In odtrga dete od križevja, jabolko pa se zakotali po gladkem hodniku.

»Hiti, hiti — —!« vztrepeta deček za jabolkom, kakor proseč ga, naj kar skoči s hodnika na dvorišče — — tam se še enkrat zakotali, pa pade v smetišnico.

Njegova misel je bila hitrejša ko jabolko, da je že mlasknil:

»In ko boš umazano, boš moje — —!«

Tudi mlada mati je bila hitrejša kot okorno jabolko, za toliko, da ga je še ujela čisto na robu hodnika:

»Ne uideš mi, ne — —!« in se na ves glas smeje detetu v tolažbo, kakor bi se kotalili lešniki za jabolkom.

Dete pa se je v joku zamaknilo — — in ko ga mati trese, zakriči:

»Vidiš — —?!« ter kaže s prstkom gori v raztrganega dečka, polnakega in od gladu umazanega — —.

Lepa mlada mati pa s studom zavrača:

»Grd dečko — —. Tam gori ni mamice tvoje — —. Glej, tu so jabolčki — — igray se — —!«

Dete, kakor bi bila vsaka njegova solza usmiljena misel, vzame jabolko in ga spet ponudi dečku:

»Ná — —!«

Ali pa hoče ž njim pregnati živ strah, ki zija vanj iz gladnega, črnega obraza dečkovega — —.

Lepa mati — seveda spet s prav istim studom —:

»Pfuj, grd dečko — —!«

Ter beži z detetom skozi lepe sobe v najlepšo in najbolj dišečo, da ne bi se dete pohujšalo pred podobo dečkovo, ki je od strada sčrnele kože, in pred smradom, ki diši po lakoti — —. In da ne bi dete kdaj pozneje zgrehilo svoji poti — — mu mlada mati, v svoje bogastvo zaljubljena, že zdaj zabičuje v živo:

»Glej: ta visoka, svetla okna in te s preprogami poslikane sobe so naš dom —; iz teh srebrnih škodelic jemo samo maslo in meso —; iz teh zlatih čašic pijemo med in vino —; v židi in žametu hodimo —; v najfinejši volni ležimo — in vozimo se kakor nam ljubo, zdaj v kočiji, zdaj v avtomobilu — —.«

Pa da ne bi se to še nedolžno dete spet nekdam zmisli na dečka z glavo lačnega psa — ga svari v zmernosti krotka mati:

»Tam gori so divji in požrešni ljudje — —.«

A ne na ljudi — — —!

Ter da ne bi dete kdaj prestopilo praga bednega doma — — ga straši lepa mati:

»Tam gori bivajo samo taki ljudje, ki so blizu smrti — —.«

Vendar bliže nebesom — — —!

Dečkove lačne oči so zaman prosile —: edino še dete bi mu bilo rado pomagalo — pa ni smelo — —.

In zdaj strmi in se odločuje:

»Ali naj kradem — —?«

Pa že pri kuhinjskem oknu se je ustavil —: spomnil se je na svojo mater. Za ognjiščem sedi vsa stuljena in s krvavečimi očmi zamaknjena v ogenj: saj od vsega na svetu ji je ostal samo še ta pogled in v njem vprašanje:

»Čemu goriš — —?!«

Otrok se ustraši svoje matere — — in od jeze še bolj sčrni:

»Zakaj si me učila: Ne kradi! — — —!!«

VOLČJE OČI.

Vsak popoldan

prihaja pod moje mi okno cigan
in svira nemirne mi pesmi prečne
in strastne, da jekajo strune srebrne,
kot da hrepenele bi zopet domov
med stepe brezsteze in teme lesov.

In neizprosno kako

njegove oči začrnele me žgo

in se vpijajo v mozeg in kri,

da se popje suši in da kri ledeni

in da ošipa se lilija bela:

oj, ojoj, kako ne bi vsak dan omedlela?

Jos. Pogačnik.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

TRETJI DEL: RAJ.

Spev I.

Ob začetku zadnjega, najvzvišenejšega dela svoje pesnitve pozivlje pesnik na pomoč najvišjo pesniško silo, Apolona samega. Doslej mu je bila dovolj pomoč z enega vrha pesniške gore Parnasa, tistega, kjer prebivajo Modrice; odselej mu mora pomagati tudi drugi vrh, ki je posvečen Apolonu, t. j. človeško in božje navdihnjenje mora pri tem delu sodelovati. »Navdahni me s tistim svetim navdušenjem, ki si ga bil ti sam, o Apolon, poln tedaj, ko te je na umetniški dvoboj pozval predrzni satir Marsija, Dionizov spremljevalec, in si ga sijajno s svojo piščaljo premagal, a ga za kazen na meh odrl; s tvojo pomočjo si upam prislužiti pesniški lovor, ki nanj v tem propalem času ne misli nihče več, niti noben cesar niti noben pesnik; le jaz se še trudim za ta tebi posvečeni les, ki raste ob reki Peneju. Samo majhna iskra sem; a ukresali se bodo morda na meni boljši, večji pesniki.« (Vv. 13—36.)

Svečano nam nato pesnik označi čas, kedaj se je dvignil z zemlje v višave. Najprej nas opozori na to, da solnce, ko začne dan rasti, vstaja »iz raznih ponorov«; nato nas spomni dejstva, da je takrat, ko se nad njega izhodiščem križajo štirje krogi (ekliptika, nebesni ravnik, ekvinokcialni kolot in horizont) in tvorijo tri križe, in stopi solnce v znamenje Ovna (21. sušca), vpliv te »dneva luči« na »svetá vosek«, t. j. na zemeljsko snov, posebno velik. Na tisti točki, približno torej vzhoda, je bilo solnce in jutro (na naši poluti je bil seveda večer), ko se je pričel polet v nebo. (Vv. 37—45.)

Kako se izvrši polet? Pesnik vidi, da Beatrice zre naravnost v solnce; po njenem vzgledu stori tudi on (kakor se odbiti žarek ravna po vpadajočem in hiti kvišku). Za hip mu je res bilo dano zreti v solnce (nahajal se je namreč vrh gore očiščevanja, v zemeljskem raj, očiščen vsake nepopolnosti in zato zmožen vsaj nekoliko spoznati najvišje resnice). Vv. 46—60. A nemudoma upre svoje oči v oči Beatricine in — prične se dvigati. Vv. 61—66. (Ker Beatrice najbrž pomeni posvečujočo milost božjo, izražata potemtakem ti dve tercini misel: posvečujoča milost božja nas bo dvignila h gledanju božjemu.) Pravzaprav pesnik ne govori najprej še nič o tem, da se je dvigal, ampak samo o novih, nepoznanih čustvih, ki so ga napolnjevala. »Bilo mi je,« pravi, »kakor tistemu starogrškemu ribiču Glavku (Ovid, Metamorf. XIII.), ki je, opazivši, kako ujete in na suho vržene ribe neko zelišče pojedó, pa takoj zadobe novo moč in poskačejo v vodo, tudi sam zaužil tisto zelišče in se je čutil v hipu vsega spremenjenega in je skočil v morje, kjer je postal morsko božanstvo. »Postal sem čisto drug človek („prečlovečenje“ — transumanar). Naj vam opisujem, kaj sem čutil? Kdor bo v milosti božji umrl, bo sam isto okusil.« Vv. 67—72.

V naslednji tercini (vv. 73—75) se pesnik očitno naslanja na sv. Pavla, ki (II. Kor. 12) tudi ne vé, je li bil tudi s telesom ali samo z duhom v tretjih nebesih. V vv. 76—84 pa nam pripoveduje, kaj je bilo prvo, kar je zaznal na tej nenavadni poti: začul je brnenje nebesnih sfer in zagledal je celo morje luči.

(Za boljše razumevanje teh »sfer« naj pripomnimo to-le: srednji vek je gledal na nebo z drugimi očmi nego gledamo mi; takrat je gledé svetovja vladal t. zv. Ptolemejev sistem, po katerem je bila zemlja središče vsega (geocentrično nazi-ranje). Tako-le so si ljudje — predvsem seveda izobraženi — mislili: Med zemljo in najnižjim nebesom se nahaja sfera — t. j. votla krogla — ognja; nad to se vrti prvi nebes, t. j. zopet votla, prozorna krogla, ki je mesec pritrjen na njej, in ta krogla se vrti okrog zemlje. Kroglo mesečevo objema druga, širša, a prav takó prozorna krogla, ki je na njej pritrjen planet Merkur, in to je drugi nebes; in takó sledi še pet nebesov v tej vrsti: nebes Venere, Solnca, Marsa, Jupitra, Saturna. Nad Saturnovim nebesom, vseh teh sedem

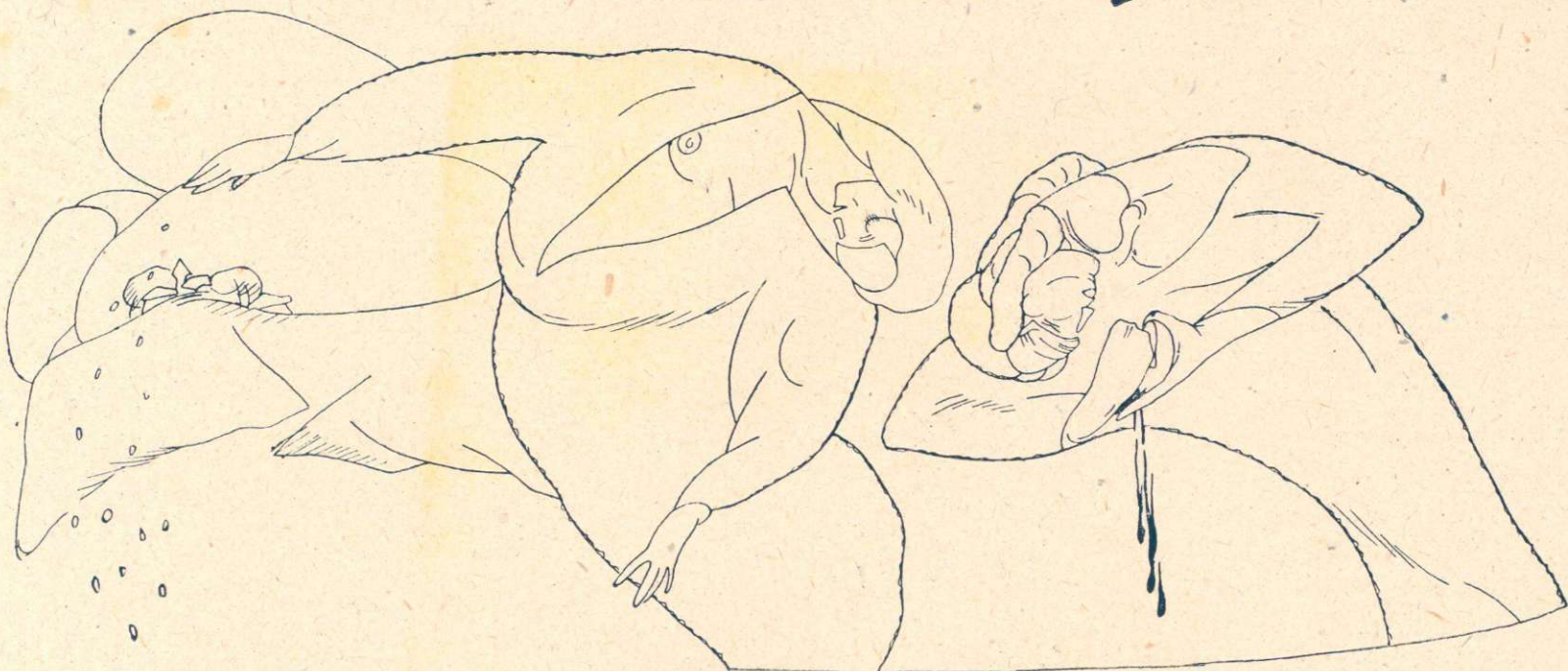
krogel obsegajoč, se vrti osmi nebes, t. j. zvezdnato nebó, in nad tem deveti nebes, t. zv. *primum mobile*, čigar okret okrog svetovne osi povzroča kroženje tudi vsem osem v njem obseženim nebesom. Vsako izmed teh devetih sfer vodi po ena »inteligencija«, t. j. angel. Onkraj devetega nebesa se razprostira deseto nebo, od vekov nepremično, bivališče Boga, zvano empirej, od grškega pyr, t. j. ogenj, žar. In ker deveto nebó hrepeni — takó so si starodavniki mislili — združiti se z vsemi deli empireja, sedeža Ljubezni božje, odtod kroženje in vrtenje devetega in vseh ostalih nebesov. In zató tudi pravi v. 76 nsl.: »v veke jih — t. j. sfere — vzpodbadaš ti, večna Ljubezen, da v Te težé«).

Pesnik je torej priplul najprej v pokrajino ali domovje ognja, ki se mu je zdelo kar celo jezero luči. In tu se mu čudno zdi, kakó more njegovo težko telo kvišku prodirati skozi lažjo snov. Beatrice mu razlaga: »V vesoljnem stvarstvu vlada red; iz tega reda vsako razumno bitje lahko spozna božji Um, ki je vse uredil (kakor vsakdo iz stopinj na zemlji spozna, da je nekdo pred njim hodil). In vsaka stvar v vesoljstvu ima svoj nagon, ki jo tja vodi, kjer je njen pravi pristan. In ta nagon vzganja ogenj kvišku, strjuje zemljo, goni kri v srcih živali. Umnim bitjem pa je dan nagon, da hrepené po najvišji Dobrini. In ta nagon tebe sedaj dviga kvišku v deseto nebo, empirej, kjer je tvoj pravi dom. Seveda se človek, ker ima svobodno voljo, temu nagonu lahko upira in teži nizdol, namesto navzgor, kakor ogenj časih iz oblakov na zemljo šine. Da zdaj, ko si očiščen vsakega madeža, težiš kvišku, je takó naravno in nujno, kakor je naravno in nujno, da vodé z gorá deró v dólino. In ako ne bi hitel kvišku, bi bilo takó nenaravno, kakor če bi se plamen po tleh plazil.«

- Veličast Njegà, ki giblje vse gibánje,
prodíra vse vesoljstvo, z vsake stvári
odseva slava Mu, tu bolj, tam manje.
- 4 In v nebu, kjer ta svit se najbolj žári,
sem bil in zrl, česar ne more izreči
niti ne zna, kdor vrne v svet se stari,
- 7 ker um, ko bliža Njemu se, smotru in sreči,
zamakne se; prevzame ta bližina
ga tàk, spomin nazaj da zabi teči.
- 10 Vendar vsaj to, v zaklad kar sem spomina
v kraljestvu svetem shranil si tam gori,
sedaj te moje pesmi bo vsebina.
- 13 Apolon dobri, ob zadnjem naj naporu
moči posoda tvoje sem in volje,
ti vrednega me lovor-venca stóri!
- 16 Doslej mi bil Parnasa e n vrhol je
dovolj; slej treba obeh, ker noga moja
sedaj na zadnje tekme stopa polje:
- 19 Pridi mi v grud in duj, kot piščal tvoja
je dula, ko si Marsija za kazen
potegnil bil iz udov mu ovoja.
- 22 O silni bog, če ti si mi prijazen,
da sveta rišem vsaj takó nebesa,
kot v glavi nosim vtis motnoizrazen,
- 25 potem dospem do ljubega ti lésa;
a ti za spev poplačaš me poeta,
da venec prejmem lovorja-drevesa.
- 28 Tàk redko, otec, zdaj si lovor spleta
al cesar al poet — srca so kriva,
(biló jih sram!) za slavo malo vneta —
- 31 da pač tem bolj za-te razveseljiva
je žeja, ki jo lovor tvoj, rastoči
ob Peneju, vsaj v meni razžariva.

- 34 Že majhna iskra cel požar povzroči:
mordà za mano pevcev pesem slaja
prosila te, Apolon, bo pomoči. —
- 37 Iz raznih dneva luč ponorov vzhaja
ljudem; a v čas, ko tist ponór ostavlja,
ki križe tri in štiri kroge spaja,
- 40 je jak njen hod in v zvezd se družbi javlja
najjačih; in ves svet, kot snov voščeno,
topí in jo za pečat svoj presnavlja.
- 43 Baš jutro dal je t a m ponor rumeno
in svit razlit, a n a š a polovica
v večera se zavila je kopreno:
- 46 takrát se zamaknila Beatrica
je v levo: videl v solnce sem jo zreti,
kot vanj ne zre nikoli orel-ptica.
- 49 In kot iz žarka vpadlega zasveti
odbiti žarek se in spet spe gori,
kot romar-sin domov hiti k očeti:
- 52 takó sem storil jaz po njenem vzori,
posnemajoč nje kretnjo opazovano:
vprl v solnce sem oči, prot njih natori.
- 55 Kar t u ni nam, zemljanom revnim, dano,
to t a m biválišče dajè, v kraj sreče
izprva za človeški rod odbrano.
- 58 Res, dolgo nisem v solnce zrl žareče,
a toli že, da vem, kakó iskrí se:
železo v ognju take iskre meče.
- 61 Zdajci dan dvakrat večji naredi se:
se zdelo mi, da On, ki vse premíče,
je ustvaril še eno solnce! V krogov rise
- 64 je večnih vsa strmela Beatrice:
pustil nebó sem z vidika prostrano
in v njeno uprl oči tedaj obličje.
- 67 Z v njo zročim se je to zgodilo z mano,
kar z Glavkom: ta sprejet v bogov je sredo
bil morskih, ko zavžil zelí je hrano.
- 70 Prečlovečenje! — Izraziti z besedo
tegà ne znam. Naj vzgled bi opisaval?
Vmri v milosti, pa skusiš sam to vedo.
- 73 S telesom li, al z duhom le sem vzplaval,
Ljubezen, k Tebi, ki svetovje vladaš?
Ti sama veš: Tvoj žar me je vzdigaval.
- 76 Ko sfêr vrtenje (v veke jih vzpodbadaš,
da v Te težé!) me nase je krenilo
in sfêr brnenje (Ti v soglas jih skladaš!),
- 79 se zdelo mi, nebá da se žarilo
je v solncu več, ko kdaj kakšno jezéro
čez plan se ob povodnji je razlilo.
- 82 Ta svit, ta zvokov sklad med sfero in sfero,
odkod? To zvedeti, mi duša mrla
od žeje je, velike nad vso mero.
- 85 Zató — (mojò je misel skrito zrla!)
vmiríla moje burno da srcé bi,
preden sem vprašal jaz — je usta odprla
- 88 in rekla: »Ovire delaš si sam sebi:
pedsodek ti resnico zreti brani!
Da jo uzrèš, t e g à se najprej znèbi.
- 91 Več nisi, kot še meniš, med zemljani:
v dom ognja dvigaš se s tako brzino,
da strela brže švigniti ni v stani.«
- 94 Vzet s kratkih teh besed mi bil milino
je prejšnji dvom; omrežil pa me n o v je
v še ožje mreže trdnost in teminó;
- 97 in djal sem: »Prej, zakaj brní svetovje,
strmél sem: a sedaj strmím: odkodi,
daspem — težak — vlahkih snovi domovje?«
- 100 Sočutno vzdihnivši ob tem povodi
takó me Beatrice zdaj pogleda
kot mati dete, ki v bolezni blodi,
- 103 in: »»Vse stvari«« — bilà je nje beseda —
»»med saboj veže red; in tàk izvira
bogopodobnost stvarstvu iz tega reda.
- 106 V njem božjih sled stopinj razum razbira
in, kàk popoln je On, cilj vekoviti,
ki nanj rečeni kaže red vsemira.
- 109 Ta terja red, da, kar svetá je bitij,
težé, od blizu, iz dalje (kot jim dana
narava je) s Počelom se spojíti.
- 112 In tàk, plovoč prek bita oceana,
stvar k svojemu pristánu vsaka pluje,
od svojega n a g o n a vsaka gnana.
- 115 T a je, ki ogenj kvišku k luni suje;
t a kri iz src živalim goni v žile;
t a zemljo k sredi stiska in strjuje.
- 118 A ne samó v stvari, ki umne bile
niso nikdar, nagon puščice proži:
i v te, ki so razum in čut dobile.
- 121 Previdnost, ki ta čuva red najstroži,
svoj dom (Empirej) razžarja, nébo nepre-
ki prvi nebes v njem, najbrži, kroži. [mično,
- 124 V ta dom, pripravljen ti, te zdaj navpično
nagona onega puščica goni,
ki v blaženost zmir meri jasnolično.
- 127 Pa — kot učé umetnosti zakoni,
oblika da ne ustreza zmir nameri,
ker snov, upornogluha, se ne ukloni:
- 130 takó se temu vzletu izneveri
žal! lahko stvar, ki v njeni je oblasti
kreniti — vkljub nagonu — k drugi smeri,
- 133 če njen nagon, goljfan po slepi strasti,
jo vleče k tlom. (Iz oblakov domovine
tàk ogenj vidiš časih v zemljo pasti.)
- 136 Ne čudi se, da dvigaš se v višine!
To nujno je — tàk moj bi um izrazil —
ko da z gorâ vodé drvé v doline.
- 139 Dà, čudno bi biló, če še bi gazil
po tleh, sedaj, prost krivde in krivice;
biló bi, kot bi plamen v tleh se plazil.««
- 142 To rekši je krenila k solncu lice.

znanstveni

KR
4 V
20

† DR. ANTON MAHNIČ.

»... credidit et zelum Dei habuit, et Deum, qui fecit omnia, fideliter adoravit.«

(Iz cerkv. molitev za umirajoče.)

Dne 14. decembra 1920 je umrl v Zagrebu mož, ki je z vso odločnostjo začel pred kakimi 40 leti staviti temelje naše kulturne sedanjosti. Pomen njegovega delovanja je tako dalekosežen na vseh poljih javnega življenja Slovencev, da se ga mora tudi leposlovni »Dom in Svet« spomniti, ko je odšel od nas.

Zunanja zgodovina njegovega življenja je na kratko ta-le: Rodil se je 14. septembra 1850 v Kobdilju, občina Št. Danijel na Krasu na Goriškem kot sin kmečkih staršev. Gimnazijo in semenišče je študiral v Gorici in bil 30. avgusta 1874 posvečen v duhovnika; nato je postal prefekt v knezoškofijskem deškem semenišču v Gorici in l. 1880 profesor bogoslovja istotam; predaval je sv. pismo novega zakona. 30. novembra 1896 je bil imenovan za škofa na otoku Krku ter zasedel svojo stolico 25. marca 1897. Škof krški je ostal do svoje smrti. Po razpadu Avstrije so bili otoki njegove škofije zasedeni po Italijanih; radi svoje neustrašenosti, s katero se je postavil v bran za pravice slovanskega prebivalstva in cerkve ter si ni pustil v tem oziru ukazovati od novih gospodov, je bil odpeljan v Rim, kjer je poleg duševnih muk prestal tudi mnogo telesno, kar je še bolj izpodkopalo njegovo že prej slabotno zdravje. Po dolgotrajnih posredovanjih pri italijanski vladi je bil leta 1920 vendarle izpuščen, svoje škofije pa vseeno ni več videl. Odšel je v Jugoslavijo, da si popravi svoje zdravje, a je tu umrl kot gost nadškofa v Zagrebu.

Obsežnejša kot povest zunanjih dogodkov njegovega življenja pa je povest njegovega kulturnega delovanja med Slovenci in Hrvati. Svoje velepomembno kulturno delo je začel s peresom, najprej v »Slovincu«, potem pa v lastnem glasilu »Rimski Katolik«. Lotil se je z načelne strani vseh panog kulturnega življenja in se posluževal pri tem vseh literarnih sredstev, ki so mu bila na razpolago. Sadovi njegovega dela so se kmalu začeli kazati na vseh poljih javnega življenja od literature preko znanosti in časnikarstva do politike. Temelj novi dobi političnega razvoja Slovencev je bil položen l. 1892 s I. katoliškim shodom. Sledila je politična in gospodarska reorganizacija katoliških Slovencev, ustanovilo se je prvo katoliško akademsko društvo »Danica«, dijakom je dal Mahnič lastno glasilo »Zora«, po njegovi pobudi se je ustanovila znanstvena Leonova družba v Ljubljani; kdor v teh smereh pregleda razvoj do danes, bo videl, kakó ogromnega pomena je bilo Mahničevo pionirsko delo.

Ko je kot škof krški prišel med Hrvate in mu je bilo direktno sodelovanje v domovini vsaj precej otežkočeno, če ne več ali manj onemogočeno (bilo pa tudi že ni več nujno, ker je bilo vzgojenih že zadosti izvežbanih moči na vseh poljih), je začel po istem načinu, kakor nekdanj doma, delo med Hrvati. Katoliške akademične organizacije s svojim glasilom »Luč«, hrvatska pučka stranka, hrvatska Leonova družba v Senju žalujejo danes za njim kot svojim duševnim očetom. Pokret pa je začel, podobno kot doma z »Rimskim Katolikom«, doli s »Hrvatsko Stražo«. Delo pa je bilo mnogo težavnejše, ker je bilo še manj predpogojev za to kot pa v Gorici. Ustanoviti je moral celo lastno tiskarno »Kurykta« na Krku.

Na svojem novem kulturno in politično precej eksponiranem mestu pa je Mahnič opetovano do-

kazal, da je poleg zavednega katoličana tudi velik narodnjak. Dokazal je to najprej v boju za pravice hrvatskega jezika v šoli, ki ga je izvojeval po triletni borbi l. 1908 v prid hrvaščine. Dokazal je to z borbo za glagolsko bogoslužje in s sistematičnim delom za izboljšanje izobrazbe glagoljaške duhovščine, kateri je ustanovil znanstveno podlago s »Staroslovansko Akademijo« na Krku. Dokazal je to s svojim nastopom za majsko deklaracijo. Dokazal pa tudi s svojim odločnim obnašanjem o priliki italijanske okupacije svoje škofije, s katerimi si je nakopal pregnanstvo in bržkone tudi prezgodnjo smrt.

Kako resno je pojmoval zedinjenje Jugoslovčanov, nam pričajo besede iz enega njegovih člankov iz časa borbe za samostojnost, ki še danes veljajo v polnem obsegu in bi bilo prav, če bi se jih zavedla vsa jugoslovanska javnost: »Naši računi nas bodo privedli samo takrat do pozitivnega rezultata, če se v zavesti tega dejstva (germanske ekspanzivnosti na vzhod) prenehamo cepiti in se vsi brez razlike strnemo proti skupnemu sovražniku, kajti kakorkoli bi se sicer ločili po svojih nazorih, imamo le vsi eno skupno domovino. Stari kristjani so bok o bok s pogani prelivali kri za rimsko državo, čeprav jih je nepremostljiv prepad delil od njih. Sovražnik dobro vé, kako pospešuje njegovo delo izvajanje načela: Divide et impera! Z neslogo in cepljenjem mu prihajamo nasproti in mu pomagamo pri njegovih namerah; s tem vršimo posel grobokopov lastne domovine in lastne bodočnosti.«

Tudi »Dom in Svet« je v svojih začetkih v nekem oziru dete Mahničevih idej. Mahničev način kritike umetnosti in literarnih proizvodov mu je bil skozi dolga leta vodilno načelo; zato je tem bolj dolžnost, da se ga naš list, ki je stopil medtem že v zrelo moško dobo, spomni kot se z ljubeznijo spominjamo dragih učiteljev iz mladostnih let.

MAHNIČ – SLOVENSKI LISTKAR.

DR. I. PREGELJ.

Listkarstvo je slovstvo, ki ga beleži zgodovinar slovstva pod posebnim poglavjem. Razvilo se je iz novejšega evropskega časopisja kot slovstvo pod črto v posebne vrste slog in se kot tako razvijalo in uveljavljalo ob časovno leposlovje (E. Sue, A. Dumas) in ob starejši francosko-angleški esej (Montaigne, Macaulay). Listkarsko leposlovje je služilo knjigotržnim namenom: vezalo je naročnike in odjemalce lista. Listkarski esej pa je služil predvsem neprisiljenemu razpravljanju dnevno zanimajočih vprašanj vsakere vrste, je bil torej poljudni, lagodno zgovorni (kozeristični) in duhapolni (l'esprit), duhoviti razgled po slovstvu, umetnosti, okusu in modi, deloma s prav jakim humorističnim, satiričnim in polemičnim podzvo-

kom: vseskozi krepko orožje v boju za dnevno važna vprašanja v rokah gotovih pisateljskih »problematičnih narav« in idejnoneustaljenih razdobij, ko se je slovstvo uslužilo časovnim dogodkom v zmislu »političnih« slovstev (Mlada Nemška, L. Börne, H. Heine). Baš iz listkarskega pisateljevanja so zrastle sijajnosti imen: Saint-Beuve, Carlyle, Gottschall, Harden i. dr. Baš listkarsko slovstvo je neskončne važnosti za raziskovatelja po kulturni zgodovini, ker je kot izrazito časovno slovstvo prava zakladnica snovi za spoznavanje okusa in duše v dobi in občinstvu, pa najsi je zdaj časovni ključni roman (Samarov i. p.), zdaj polemična invectiva proti gotovi kulturni osebnosti ali ideji, zdaj groteskna satira, zavratnooster dovtip, persiflaža, parodija ali celo časnikarska politična in osebna nesramnost. Meje, kje prehaja listkarstvo v okvir lepe umetnosti, slovstva in slovstvene zgodovine, določuje estetika. Termine časovno senzacionalnih listkarskih enot pa beleži zgodovina narodove politike in kulture, iz katere potem neposredno zajema in obliči pravi umetnik v svojih zgodovinskih, socialnih in kulturnih umetniških vrstah, v drami in romanu.

Zgodovinskega in slovstvenokritičnega pregleda o slovenskem listku še nimamo. Kar imamo, je gola bibliografičnost v Glaserju in Šlebingerju. Izrazito v luči listkarstva je mimogrede razmotril Jurčičev in Kersnikov podlistek Prijatelj. To je pa tudi vse. Zato ni lahko izreči o kateremkoli slovenskem listkarju končnoveljavne ocene. Opaziti je sicer že davno pred rojstvom slovenskih političnih dnevnikov (Slovenski Narod, Slovenec, Edinost) gotove vrste slovenskega listkarstva v dopisništvu Novic i. dr. Ta prvi potopisni (M. Verne) listek je povzročil in rodil klasičnost Levstikovega »Popotovanja« in Erjavčeve rahle satire. S Stritarjem in po njem, ki ni le stvaritelj naše klasične, poljudne abstraktne proze, pa se je javil že odločno okus tujega feljtona bodisi v raznih pismih (Pisma iz Rusije, Pisma iz Zagreba, Listi iz Italije itd.), bodisi v neprisiljeni poljudni esejistiki (Ogrinec, Erjavec) »obrazov«, pogovorov (Stritar) in celo listkarske satire (Levstik, Stritar). Po rojstvu slovenskega političnega časopisja so se v široko in dolgo poslužili Levstik-Stritarjevih oblikovnih pridobitev podlistkarji Slov. Naroda, Slovenca i. p. in ustvarili nekaj tipike (periodičnost n. pr. Nedeljskih pisem i. p.) v življenju slovenskega feljtona, kateremu je podlegel celo sijajni epik v Jurčiču in vzrastel nekaj klasičar v Baptisti-Kersniku.

Iz te tradicije je razvil svoj svojstveni in čudovito senzacijski listkarski glas veliki popularizator katoliške misli na slovanskem jugu — kladivar dr. Mahnič. Pojavil se je sploh kot člankar in listkar. Vzrastel pa je oblikovno naravnost iz Stritarjevih jezikovnih in stilističnih pridobitev in je to posredno sam priznal, ocenjujoč velike književne zasluge svojega učitelja (Dvanajst večerov str. 143 sl.), kateremu je vzrastel kot srdit in kolerično-enoten grajalec. Mahnič je sicer nastopil, razliku-

joč se od toliko drugih učencev Stritarjevih, popolnoma brez vsake pisateljske in stilistične ambicije. Spoznati je moral že zgodaj, da pravega pisateljskega talenta ni v njem. Kot bojevnika za načela in čisti katoliški duh v Slovencih, kot mirno moretne modroslovec, teolog in vzgojnik se je obrnil v prvi vrsti proti idejni pogubnosti v slovenskem slovstvu in se v ta namen poslužil najpripravnejšega orožja in najmanj prisiljene oblike — listka v dnevnem časopisu »Slovenu«, odkoder se je pozneje preselil še in tudi kot listkar v svoj »rogoborni« »Rimski Katolik«. Listkarsko slovstvo Mahničovo, ki ponekod prehaja v člankarstvo, na drugi strani pa v polemično ali kakorkoli drugače invektivno dopisništvo, je mogoče približno točno razvrstiti pod gotove tipične oblike. Tu so a) listki v leposlovni, epski obliki deloma satiričnogroteskne vsebine (Indija Komandija, Zadnji samotar, Iz dnevnika Štefana Hodulje, Ahasverus, večni jud, Iz dežele pritlikovcev, Potres v »peklu«, Silvestrova noč v »Narodni tiskarni«), deloma vzgojno-novelistične kakovosti (Akademija 19. stoletja, Vničeno življenje), b) listki poljudnorazpravne oblike, deloma v dialektični dialogiki Platona (Dvanajst večerov, Dodatek I.), deloma v pisemskem pogovoru (Pisma o vzgoji, narodnosti i. p.), c) listki v obliki slovstveno-književnih študij in esejev (Gregorčič, Poezije II., A. Aškerc, Balade in romance, Vošnjak, Pobratimi, Levstik, Zbrani spisi I., II. itd.), č) listki šaljivo-satiričnih »obrazov« (Cilindrova stoletnica, Metamorfoze Mateja Krišpina iz pruskega kraljestva, Božji volek, satirično komentirano pismo ženske i. p.), d) potopisni listek in e) poslanice (dijaštvu i. dr.).

Še prav v okusu starejšega anekdotnega sloga je bil priobčil Mahnič v »Kresu« (1881) črto »Kako je Kobencelj na Dunaj sir nosil?« Morda je bil to spisec, ki je nastal še v dijaških letih, ko je Mahnič spisoval in urejeval domači list »Vrt«. Istega leta pa je začel priobčevati Mahnič prav listkarsko neprisiljeno in periodičnopisemsko oceno o učni snovi na srednji šoli, in sicer v latinščini. (Paedagogica. Fol. period. 1881—1886). 1884 pa se je javil v »Slovenu« s svojo prvo slovensko listkarsko senzacijo, z »Indijo Komandijo« (ponatis v »Rim. K.« I.). To je »povest« v 11 pismih z običajnim pisateljevim uvodom. Vsebinsko je satira. Mahnič v njej zasmehuje evangelij svobode, bratstva in enakosti (»o stoletnici francoske revolucije Slovencem v spomin«!), Rousseauja in njega slovenskega popularizatorja Tončka Koludrovčana-Lučislava-Stritarja, ki se je bil iz zapadne dežele vrnil kot nov evangelist v Komandijo oznaniti svoje pravo pokolenje (Kancijan-Kant, Fichte-Smerekar, Schelling-Šitnik, Hegel-Igel-Jež, Rusov [Rousseau], Poltine [Plotin] i. p.). Nadalje bije Mahnič po descendenčni teoriji (prerok z Večernih otokov, oče Mrkovec), po Cabetovem komunizmu (in sinu kapitalizmu — Ovbe Žakelj), po hegeljanskem in taborjanskem narodnjaštvu (Komandski dom) in sokolstvu (skakalnica), po »sanjaštvu«, ki je odstavilo »nebeške strahove«, po Schopenhauerjevem

(Stritarjevem) »bratstvu z živalimi« itd. Ta Mahničeva satira, ki ni sicer vzbudila splošne pozornosti,¹ je Mahničovo listkarsko najboljšo delo, je tudi snovno in motivno obudila poznejši Tavčarjev pamflet »4000«. Mahnič jo je napisal pod vidnimi vplivi Stritarjeve »Devete dežele«, in sicer zavedno polemično.

Mahničev dovtip ni sicer baš neposreden, zahteva gotovo obzorje, ki ga povprečno bralci političnih dnevnikov nimajo. Vendar pa je neoporečna logika Mahničevega groteskonazornega risanja (parodistično povzemanje govornišva 80. let) in pripovedovanja, ki se završiči v katastrofi »novih razmer« s tem, da otroci rastejo v čudno neavtoritativnost in osli nočejo vpiti ai. Mahničev »esprit« je deloma stritarjanstvo (lune grdi obraz — »človek se mora čuditi, kako se morejo naši pesniki vanjo zaljubljati«, narodni pilarji — ki izdelujejo pile, da bodo z njimi pesniki svoje pesmi pilili i. p.) in diši po »olju«.

Druga satirična listkarska povest Mahničeva je »Zadnji samotar« (Slovenec). Godi se ta »izvirni roman« na Goriškem za Jožefa I. in papeževega prihoda v Gorico. Snovno je vzrastel iz Seb. Brunnerja (Die Mysterien der Aufklärung in Oesterreich), de Ségurja in Leva Taxila (Les Frères Trois-Point, Les Sœurs Maçonnes, Le Culte du Grand Architecte). Vekoslav Vigenjski (nekak simbolni psevdonim Mahničev) je glavni junak v romanu, kjer nastopajo groteskni tipi žida Ivana Mostovskega (Ben Saruk Menahem), masona Kazanovskega (pustolovec Casanova), jožefinca župnika Luka pri Volkih, komisarja Geravsca v Kobdilju i. p. Umetniško dramatične sile roman ne kaže, kakorkoli sicer veže ponekod čudno eksotična snov in nekako strahotno romantično vzdušje. Osebnosti »junakov« pa so komaj malo telesne in govorijo popolnoma netipiziran, nekarakterističen govor. Sicer je »Zadnji samotar« satira na jožefinstvo in židovsko masonstvo. Zgodovinsko ozadje je zajel M. najbrž iz Morellija. Epične strnjnosti v povesti ni prav nič in najmanj v dramatičnem smislu zapletka in razpletka.

Še manj epičnotehnične gotovosti kaže tretji obširni Mahničev satirični listek »Iz dnevnika Štefana Hodulje« (R. K. I. sl.). Mahnič nastopa spet kot izdajatelj tujih pisem (Tone od Kala!), ki so dnevnik nekakega kraškega »smejočega filozofa« in popotnika v motivnosti slovitega Lesage-a. Vsebina dnevniških listov je karikatura sodobnih slovenskih razmer (s prav očitno doživljenim goriškim miljejem) v šoli, politiki, narodni izobrazbi itd. Stavki kot »a literis rusticis, libera nos Domine«, »o, si cor tuum non esset fatuum, non crederes fatum« i. p. označujejo ost proti pretirani želji po splošni omiki, proti svetožalju (Stritar). Groteskni orisi narodne besede, pouka na gimnaziji in ženski preparandiji, slovenskega

¹ Prim. Prijatelj-Kersnik VI. (II. III., str. 321): »Vsakdo je vedel, da je ta M. satira veljala v prvi vrsti Stritarju. Morebiti zato, ker Stritar ni bil izrecno imenovan, morebiti zato, ker ni bil več v modi, je šla čisto tiho mimo oči in ušes slov. skrivnih liberalcev.«

uredništva in dopisništva, politične kandidature in tipičnih kandidatov (dr. Zima, Jošt Drejčič) tvorijo epsko snov dnevnika »Štefana Hodulje«, ki je motivno isto kot starejši Aleševčev »Brencelj« in mlajši »Žane z Iblane«. Krajše, a v podobnem slogu in načinu pisane Mahničeve satire so še »Ahasver, večni jud, stara povest v novi obliki« v dveh poglavjih, ki se motivno naslanja na »Zadnjega samotarja«, nadalje »Iz dežele pritlikovcev«, ki spominja na »Indijo Komandijo«. Že pred Mahničevim »Potresom v peklu« in »Silvestrovim večerom v Narodni tiskarni« srečamo podobno snov in obliko v Slovencih (Levstik, Zatoženi samoglasnik). Listka sta krepka sunka proti liberalni tiskarni. V »peklu« je predočil Mahnič smrt duha Hasmodeja, ki mu je ime »spiritus liberalis« in so njegovi sinovi radikalizem i. dr. Spisa sta časovni, politični satiri. V »obrazu« o »Božjem volku« (če je Mahničev!) zasmehuje pisatelj liberalno katoličanstvo »sinkretizem« v verstvu. Vihravost šolskih reform je precej srečno ponazoril Mahnič v »Metamorfazah Mateja Krišpina«. Prav čedna kozerija je zgodba o stoletnici cilindrovi.

Kakor se je Mahnič v »Indiji« zavedno naslonil na Stritarja, tako je povzel podobno zavedno obliko »romana v pismih« po Stritarjevem »Zorinu« in njega epigonih (Tavčar) v svoji »Akademiji XIX. stoletja«, ki je niz pisem iz doživljajev (predvsem le študijskih) slovenskega visokošolca. Motivnost te črte je Mahnič v »Vničnem življenju« epsko poglobil in zaokrožil. Ponatis tega Mahničevega spisa bi bil šoli še danes prav tako nujen ko včeraj, in sicer pretežno kot vzgojno slovstvo.

S tem bi bil »epični listek« Mahničev izčrpan. Njegov pisemskovzgojni in razpravni, slovstvenoštudijski in polemični se v slogu naslanja na Stritarjeve oblikovne pridobitve in je obširneje vsebinsko ocenjen že drugod (Čas). Med Mahničevimi »potopisnimi listki« (n. pr. »En dan v Djakovem. Škof Strossmayer« R. K. III 358 sl. i. p.) zaslužijo posebne omembe »Spomini iz Pariza« (R. K. III. 40 sl.), kjer razpravlja M. v nekaki podčrtani nameravanosti proti Stritarjevemu »Zorinu« (podobno kakor v članku o »s r c u«!) o krščanski in grški umetnosti, in sicer ob prav istih tipičnih umetnostnih predmetih (Murillova Madona, Milonska Venera). Značilno in nepričakovano je M. zaključil svoj spis glede Louvra in Francozov: »Narod, ki zna toliko ceniti umetniške ideale, ne more biti nego blag narod« (str. 208). Zgled Mahničevega esprija in kozerističnega sloga: »List« je služil že raznim namenom in imel torej razne pomene. Naš oče Adam je hotel z listom zakriti svojo — slabo vest... Pa mi smo hoteli nekaj pisati o »listku«. A spet tega ne moremo, ako ne pišemo v »list«. Listek je tedaj deminutivum od lista, je neki privšek k listu. Prav dobro izraža to italijanski »appendice«; slovenski bi se nekako dalo reči: obešalo. Res, v listku urednik obesi in zadrigne vrat marsikomu, do katerega ne more v uvodnem

članku. Neredkokrat se zgodi, da se po listkovih romanih ljudje sami obešajo itd. Filistroznoomledni »loci comunes« v M. so n. pr. Buffonov »slog je človek«, tipični tedanji: »lucus a non lucendo« i. p.

Mahniča odlikuje v njem rezka jasnost v izrazu in dokazu, kakor si jo je bil privzgojil iz Platonove in peripatetiške šole, široko filozofsko (manj slovstveno!) obzorje in skrajno bojevit časnikarski temperament. Filozofsko širno obzorje nadomešča v tem Mahničevem listku potrebni feljtonski »esprit«, humor in dovtip mu rasteta v patos žaljenega prepričanja. Nikoli ni in ne more biti Mahnič lagoden kozerist, vedno zopet je težek polemikar, ki se v boju proti »ženstvu« razraste celo do cinično drzkega smešitelja (Marica Nadliškoval!), dočim zna v pogovorih z mladino biti celo v gotovi meji čuvstven (razmišljanja o božičnih praznikih) v okusu velikega Avgušтина. Ob Stritarjevi filistroznoprazni puhlosti vpliva Mahničev člankarski listek naravnost blagodejno ugodno: človek vidi za njim človeka, tip, ki se je neizbriso začrtal v zgodbe slov. kulture, potem ko je bil že svojčas iz listkarstva zrastel v aktualno ospredje vsega slovenskega idejnega žitja (Dodatakolog, urednik Rim. Katolika), postal mučenik za svoj nazor v toliki meri, da so njegove »litanijske« premagale Napoleonove in je on sam kot »blaženi Tone od Kala« postal epska snov najodličnejšega slovenskega pamfleta.

PORTRET PRIMČEVE JULIJE.

FR. STELÈ.

»... podobo gledat' me device,
nebeške nje lepôte senco, sanje
goljušne, v katerih komaj sled resnice,
ukáz želj vleče v tvôje domovanje.«

(Prešeren: Sonet M. Langusu.)

Iz citiranega soneta je že zdavnaj znano, da je M. Langus slikal Primčevo Julijo. Tudi od Langusove nečakinje smo vedeli, da je ta večkrat čula iz njegovih ust besede: »Jaz sem Juliko malal.« (Dom in Svet 1904, str. 460. V. Steska: Matej Langus.) Kljub temu pa se do zadnjega nikomur ni posrečilo dognati, ali ta ali kak drug portret Julije še obstoja in kje se nahaja. Nekako pred enim letom pa mi je najprej kanonik dr. Fr. Kimovec zaupal, da je našel sled Julijinega portreta, ki je last ene njenih hčerâ, ki se je nahajala takrat na Bledu. Upal je tudi, da mu ga bo mogoče videti in dobiti dovoljenje, da ga objavi. Par mesecev kasneje me je opozoril na Julijin portret, ki se nahaja na Zgoši pri Begunjah, Rud. pl. Andrejka, ki ga je tudi videl, a ni dobil dovoljenja, da ga fotografira in objavi. Nekako istočasno sem izvedel tudi od dr. J. Polca isto. Po posredovanju kanonika Kimovca sem nazadnje vendarle dobil dovoljenje, da sliko lahko fotografiram in objavim v Dom in Svetu, pod pogojem, da plošče ostanejo

last spomeniškega urada za Slovenijo in se na ta način izključi vsaka poraba v druge kot znanstvene namene.

Ko sem prišel na Zgošo, sem našel tam dve hčeri Primčeve Julije: gospo Marijo Mammer, vdovo po polkovniku M., in gospo Antonijo Linner, vdovo po feldmaršallieutenantu L. Izkazalo se je, da se nahajata tam dva portreta rajnke Julije, njune matere. Original je last gospe M. Mammer, kopija pa last gospe Linner. Če bi tudi sestrice ne vedeli več, katera teh slik je original, bi ga ne bilo težko določiti, ker je kopija naslikana v moderni tehniki, od diletantske roke sicer, ki pa kljub temu porablja gotove pridobitve impresionizma, pa tudi kolorit je popolnoma moderen.

Original, slikan na platno, $23,2 \times 28,9$ cm v velikosti, se nahaja v pozlačenem lesenem okviru. Slika predstavlja Julijo nekako do ledij, obrnjeno napol v njeno desno stran, oči pa so obrnjene iz slike naravnost na gledalca, tako da pupile dosežejo popolnoma levi kot očesa. Oblečena je popolnoma belo; v pasu je močno stegnjena in prepašana z belim pasom, zapetim na levi strani z zlato zapono. Čez prsi dela obleka paralelne gube, ki se začenjajo pri vratnem robu in se shajajo k pasu; slikane so belo v belo. V tem obstoji tudi vsa modelirunga prsi, ki je vsled svoje hladne linearnosti brez moči in popolnoma konvencionalna. Obleka je pod vratom izrezana do tja, kjer se začne bočiti rama, čez prsi pa manj globoko kot bi bilo po odkritju ramen pričakovati. Zgornji rob je obšit s čipkami, komponiranimi kot mrežice v polkrogih. Rokavi so od rame do komolca zelo široki, vendar gubani prosto, ne umetno, od komolca do zapesti pa se prilegajo roki. Leva roka ima čez rokav na zapestju zapestnico, ki se na zunanji vidni strani razširi tako, da izgleda kot zapestna ura, nosi pa v tem razširjenem delu črn kamen ali nekaj podobnega. Kamen ima rdeče in svetlosinje pike, na zgornji in spodnji strani ob njem pa se nahaja na zapestnici po ena zlata zvezda. Rokavi so narejeni iz prosojne tkanine, kar se vidi na levi roki, kjer sije skozi rdečkast karnat kože in se vidi tudi, kje se konča kratki rokav spodnje obleke. Okolu vrata ima položen temnozelen prozoren šal, ki visi lahko čez rame; pred desno ramo pa sklepa oba njegova konca desna roka, ki je dvignjena do te višine in obrnjena tako, da se lepa roka koketno boči s svojo zunanjo stranjo; trije vidni prsti in nevidni palec drže šal, kazalec pa, ki nosi zlat prstan, je stegnjen po sklepu obeh delov šala. Od tod pada en del šala navpično navzdol, drugi pa gre malo na levo, kjer ga nekoliko niže pasu drži leva roka, ki je v komolcu zapognjena paralelno s pasom; tudi ta roka se boči lepo, da je vidna; šal drže mezinček, prstanec in nevidni palec, kazalec, ki nosi zlat prstan, drži le lahko, sredinec pa visi polstegnjen navzdol. Glava je obrnjena napol v desno. Lasje so razčesani po vrhu glave na dve strani in padajo po sencih gladko proti ušesom, na temenu so zvite kite v klopčič v podobi piramide. Spodnji debeli kitni ovoj je ovit štirikrat z dvojnimi pasovi belih biserov, od leve strani je zatak-

njena v klopčič igla s četverooglatim koncem, oči vidno zlatim in z ornamentom v podobi križa, na križišču je temen kamen in po eden med ramami križa. Od ušes ji vise dolgi, bogato izdelani zlati uhani. Barva las je temna, oči so lepe sinje in živahne. Lica so rdečkasta, nos značilen, nekoliko vzbočen; obraz okrogel, čelo precej visoko, brada pa majhna; ustnice so majhne, lepo rdeče in zelo izrazito izrezane.

Tehnika slike je minuciozna in gladko izlizana. Posebno pozornost je slikar posvetil obrazu in rokavi, nasprotno skrbno izdelanemu obrazu se zdi telo nekoliko okorno, brez plastične sile, kar se opaža posebno pri prsih, ki ostanejo v ploskvi in se ne bočijo, četudi je, po lahkem bočenju gub sodeč, slikar nameraval vzbočiti jih, a se mu ni posrečilo in je nastal samo linearen shema, ki označuje bočenje na strani, ne pa iz ploskve ven. Omenili smo že, da je obleka slikana belo v belo, in opozorili na fineso pri rokavu, kjer je tkanina naslikana prosojno. Precej fineše je tudi v šalu, ki je naslikan lahek, prosojen, v temnozeleni barvi, senčeno z zeleno. Ozadje slike je slikano črno v črno in je precej brezizrazno. Naznačena je samo kulisna arhitektura; tako je pred obrazom viden pilaster in pol loka, na desni nad ramo pa podstavek s stebrom s precej razčlenjeno bazo.

Slika je precej poškodovana, vendar ne toliko, da bi ne podajala več pravih potez Julijinega obraza. Leta 1866. se je morala družina Mammer vsled vojne s Prusijo nenadoma seliti iz Prage v Hermannstadt. Prtljago so morali deponirati v Pragi v skladišču, sliko so tudi pustili z ostalo prtljago in tam je trpela vsled vlage; posledica je bila, da je barva na nekaterih mestih prav do platna odstopila in odpadla. Gospa Mammer je dala poškodbe deloma popraviti, ni si pa upala v tem oziru predaleč, ker se je bala, da bi se prvotne poteze ne uničile. Poškodovana mesta so danes take: Vsa kontura brade; leva stran brade, spodnji del levega lica, levo lice ob ušesu, senca in lasje na sencih ter deloma ob levem ušesu in nad njim; leva nosnica, malo zgornja ustnica, mal del pod spodnjo ustnico, par točk v preči las in par točk v zenici levega očesa; deloma poškodovan je tudi šal ob desni strani vratu in kontura vratu ob šalu. Na sliki je več mušjih pikov, ki pa vtisa ne motijo in ne pomenijo stalne poškodbe. Platno je zdravo.

Hišna tradicija pravi, da je portret naslikal Matevž Langus, in sicer »par let preden se je Julija poročila«, kar bi po ti sodbi pomenilo »okolu l. 1836«. Mati ni nikdar omenila, za kakšno priliko je bila naslikana, vendar sodijo hčere, da je bila naslikana kot nevesta. Slikana je bila v Ljubljani. Pozneje je imela mati sliko pri sebi do svoje smrti l. 1864. Še isto leto se je hči Marija poročila s poznejšim polkovnikom Mammerjem in dobila v spomin na mater sliko, ki jo do dandanes spremlja povsod, kamor gre.

Kar se tiče avtorstva tega portreta, se mi zdi nesporno, da je to Langusovo delo. Tudi če ne bi na začetku citirani Prešernov sonet pričal o tem,

da je Langus portretiral Julijo in bi o tem ne pričala njegova nečakinja — kar smo tudi omenili — je portret tak, da bi ne bilo mogoče misliti na drugega kot na Langusa. Žalibog si je težko mogoče napraviti sliko o posameznih fazah razvoja Langusa kot slikarja, ker je gradivo preveč raztreseno in ga dosedaj tudi še nihče ni s te strani obdelal; s tega stališča bi bilo namreč tudi mogoče ta portret vsaj približno časovno opredeliti. Kolikor sem mogel primerjati, način slikanja popolnoma odgovarja zreli Langusovi dobi, kot je zastopana n. pr. v par portretih v ljubljanskem muzeju in bo letnica, ki jo kot približno imenujejo Julijine hčere (1836) več ali manj prava. Kako je s sonetom, ki omenja nedvomno to sliko, o tem poroča A. Žigon. Signirana slika ni. Seveda bi lahko kdo postavil vprašanje, če ni to kopija po Langusovem originalu. Toda to izključuje način slikanja in kolorit, ki se tako ujema z Langusovim, da bi kvečjemu moglo nastati vprašanje, če ni Langus sam napravil kopije portreta in sta obstojala dva portreta, katerih enega je imela Julija, drugega pa njen mož v Gradcu. Ker se je govorilo tudi, da je bil v Gradcu pri Scheuchenstuelu portret Julijin, sem se informiral o tem pri gospe Linner, ki mi je sporočila, da se ji zdi čisto neverjetno, da bi se bil nahajal v zapuščini njenega brata Jožefa viteza Scheuchenstuela kak portret matere; kolikor je njej znano, je slika, ki je last g. Mammer, edina. Pač pa sta bili narejeni po ti sliki dve kopiji, katerih ena je goriomenjena v posesti gospe Linner. Kopirala jo je pred kakimi desetimi leti inženirjeva soproga Marija pl. Schaeven, rojena baronica Reicher. Kopijo sem videl. Velikost je ista, kopija pa slaba, kolorit in tehnika popolnoma moderna, izraz obraza zelo slabo pogojen. Drugo kopijo ima baronica Marijana Rechbach, nečakinja gg. Linner in Mammer, v Ljubljani in jo je sama naslikala. Kopijo je videl kanonik dr. Kimovec in pravi, da je slaba. Tradicija o originalu je do leta 1864. (Julijina smrt) čisto nedvomna, pa tudi še nekaj let nazaj, ker so jo hčere prevzele naravnost iz ust matere, ki je imela to sliko vedno pri sebi in sama trdila, da jo je naslikal Langus. Tako smemo z gotovostjo trditi, da je to ista slika, o kateri piše Prešeren, da jo je hodil gledat v Langusovo delavnico. Steska (l. c.) meni, da je hotel Prešeren z besedami »nebeške nje lepôte senco« izraziti nehvalo portretu. Toda kvaliteta slike je taka, da je nedvomno, da jo je izdelal Langus z izredno marljivostjo in ljubeznijo, posebno priča o tem obraz. Naravno pojmovanje tega mesta, in zame popolnoma nedvomno, je, da je izraz »nebeške nje lepôte senca, sanje goljufne, v katerih komaj sled resnice« samo retorična oblika, ki noče ničesar povedati o kvaliteti slike, ampak samo splošno misel in resnico, da je slika pač le senca živega originala, goljufne sanje mesto resnice, s katerimi se pesnik tolaži, ker mu ni dovoljeno naslajati se ob originalu.

Ob ti priliki sem zasledoval še neko drugo tradicijo, o kateri nisem mogel prav dognati, odkod izhaja (nekateri trdiyo da od rajnkega Levca), da

je Langus na Šmarni gori naslikal Prešerna in Julijo, in sicer Julijo med angeli. Nemogoče bi to ne bilo, ker je, kakor poroča Steska (l. c. str. 399), Langus rad slikal portrete živečih oseb v svojih cerkvenih kompozicijah. Ravno na Šmarni gori je naslikal samega sebe, župnika vodiškega in celo vrsto drugih, zato je bilo to misel treba vsaj resno uvaževati. Poleg tega bi pa to popolnoma odgovarjalo romantičnemu duhu, ki preveva duševno življenje Langusove in Prešernove dobe in kateremu odgovarja tudi Prešernov po Petrarki narejen sonet. Z A. Žigonom sva z Julijino sliko v roki preiskala celo sliko glavne kupole na Šmarni gori, dolgo časa sta naju motili kompozicionalno posebno poudarjeni dve po tri k nebeški gloriiji plavajoče angele obsegajoči skupini nad korom, od katerih srednji obraz južne skupine se nama je dolgo zdel idealiziran Prešeren, kateremu bi nujno v severni skupini odgovarjal tudi portret eventualno Julije; po dolgem študiranju in primerjanju pa sem prišel do prepričanja, da je vsak trud v ti smeri brezuspešen in da Prešerna in Julije na Šmarni gori ni. Portreti obeh skupin duhovnov in vernih na koru so tako izraziti, čeprav nekateri močno poškodovani, da bi ne mogli zatajiti podobnosti s portretom Prešerna ali Julije; če bi bila drugod, bi morala biti kje na kakem kompozicionalno poudarjenem mestu, kakor sta posebno omenjeni dve skupini angelov. Drugi obrazi angelov in svetnikov pa so toliko stilizirani in očitno tipizirani, da sploh ne pridejo v kombinacijo.

Kaj nam pove Langusov portret o Juliji? Je li verna slika one lepote, ki je tako globoko vplivala na Prešerna? Mislim, da se lahko zanesemo na Langusa: okrogel, nežen obrazek, z majhno bradico in precej visokim čelom, oči plave, žive, posebno izrazita pa sta lahko-orlov nos in majhna, zelo značilno vrezana usta. Tudi »bleščeči polti in rdečemu, rožnatemu obličju«, o katerem govori Ernestina Jelovšek (Spomini na Prešerna str. 14) odgovarja ta portret. Edino lasje niso tako izrazito plavi, kakor poroča Ernestina. Tudi hčeri pravita, da je imela mati kostanjeve lase. Hčeri sta majhne postave in mati, kakor pripovedujeta, ni bila večja od njiju.

Videl pa sem pri gospe Linner na Zgoši še dva portreta Julije iz zadnjih let pred smrtjo, dve fotografiji.

Prva, v velikosti 5,5×9 cm, nam jo predstavlja sedečo v velikem črnem naslonjaču približno iz l. 1861. ali 1862. Oblečena je v široko krilo, roke ima zložene v naročju. Lasje so razčesani po vrhu glave, kakor na Langusovi sliki, kite pa zvite v kolobarje ob sencih. Obraz je bolešno upadel, poteze kažejo na nekdanjo lepo od bolezni izmučeno ženo. Kakor pripovedujeta hčeri, je od mladosti bolehal na srcu. (Gl. sl. 3.)

Druga fotografija jo predstavlja v krogu družine. Poteze obraza so na ti sliki, ki je narejena par let pred njeno smrtjo, jasnejše kot na prvi, slika je ostrejša in bi se dala povečati. Slika nam predstavlja živahen, inteligenten obraz, ki pa je bolešno upal in nosi jasne sledove nekdanje le-

pote. Karakteristično izrezane ustnice, ki smo jih omenili pri Langusovem portretu in ki odlikujejo tudi njeni hčeri, posebno gospo Linner, se opazijo posebno na ti sliki.

Naših slik števil. 1 podaja detajl Langusovega portreta, približno v naravni velikosti, števil. 2 pa celo sliko z okvirom vred, močno pomanjšano. Nekaterim ne bo všeč, da nisem dal retuširati poškodovanih mest, toda zdi se mi važno, da podam javnosti avtentično sliko potez, kolikor jim je usoda do današnjega dne prizanesla, in naj si fantazija sama dopolni primanjkljaje. Popravljen slika pa bi bila prelahko napačna. Slika 3 pa nam kaže Julijo par let pred smrtjo.

DRUŽINSKI SPOMINI NA PRIMČEVO JULIJO.

DR. FRANČIŠEK KIMOVEC.

Iznenadil me je obisk male, ljubeznive gospodične, baronice Marijane Rechbachove. Poznal sem jo sicer še iz časov, ko sem na Bledu pastiroval, toda že veliko let je nisem videl ali vsaj ne z njo govoril. Med pogovorom o novjših umetniških problemih v slikarstvu, posebej še o restavriranju slik, me nepričakovano, brez očitne zveze z ostalim pomenkom vpraša:

»Ali ste že videli Primčevo Julijo?«

Priznati moram, da me je vprašanje še bolj iznenadilo kot obisk, zakaj tisti hip se resnično nisem zavedal, da je to ime našemu največjemu pesniku razprostrlo peruti za doslej nedosežen polet; čutil sem pa instinktivno, da je v tem vprašanju skrita težka vsebina. Ta instinktivni čut mi je zavezal jezik, da sem šele po precejšnjem presledku in naporu odvrnil:

»Primčevo Julijo?«

Z besedo se je naselila tudi jasna zavest in nova iznenaditev, in ko je baronica skoro malo nagajivo odgovorila:

»Jaz sem jo pa že!« sem bil vnovič ves presenečen in sem hlastno planil kvišku in butil na dan z vprašanjem:

»Kako vendar!«

»Tako, ker sem njena vnukinja!« Posebno duhovit ni mogel biti moj obraz, ko sem bil že v četrto nenavadno začuden; to sem bral v blagih očeh, ki so se dobrohotno nasmihale ob ozkem nosu in žarele v nedolžnem veselju kot otroku, ki se mu je posrečila skrbno pripravljena porednost.

»Vi, gospa baronica, njena vnukinja? Od kdaj?«

»Od nekdanj! Sicer pa, če želite, jo tudi Vi lahko vidite!«

Svojo željo in novo presenetitev sem uvel s krepkim in temperamentnim gorenjskim izrazom — če bi vedel prav natanko, kateri je bil, ga prav

gotovo povem — sebi v nečast in poniževanje — in vneto nadaljeval:

»Kje, kdaj, kako?«

Moj ogenj ji je očividno delal toliko veselja, da je moja radovednost še malo nategnila: »Jaz jo imam!«

»Vi?«

»Da! Njeno sliko.«

»Tisto, ki jo Prešeren opeva?«

»Njen posnetek; sem si ga sama naslikala po izvirniku. Če bi ga želeli videti, Vam ga prihodnjič, ko pridem v Ljubljano, prinesem kazat.«

Seveda sem ga želel videti, zakaj več o sliki nisem vedel, razen kar omenja Prešeren; bil sem prepričan, da slike oko nikogar teh, ki se zajemljejo za slovensko pesništvo, še ni videlo, večina nas pa niti tega ni vedela, da je slika še ohranjena.

Iz nadaljnega pogovora sem zvedel, da žive še tri Julijine hčere, katerih ene, Marije, last je izvirna Langusova slika.

Kakih štirinajst dni kasneje je baronica Marijana res prinesla posnetek.

Gledal sem ljubko bitje z velikimi, plavimi srnjimi očmi, v vseh rečeh značilno prikazen, lep, nežen vzorec skromne biedermeierske dobe.

Seveda me je takoj navdala želja po izvirniku, da bi ga sam videl, pa da bi tudi drugi spoznali njo, ki ima v naši književnosti spominik kakor nobena druga, in si je težko misliti, da bo kdaj nova podoba vstala pred našimi očmi v tej brezmadežni čistosti in deviški nedotakljivosti.

Pa mi je baronica Marijana dala le malo upanja, zakaj doslej slika ni bila nikomur pristopna.

Osupnilo me je, toda poguma mi ni vzelo, zakaj sklep je bil narejen: trkal bom, dokler se mi ne odpre.

Prosil sem baronico za posredovanje in priporočilo pri Julijinih hčerah, zakaj rad bi sam pojasnil, zakaj želim sliko videti in pridobiti pravico za objavo. Prepričal sem jo, da ne gre za samopašno radoznalost, ampak za strogo znanstveno uporabo. Naprosil sem tudi sošolca, begunskega župnika Mihaela Zevnika, naj Julijinima hčerama, ki sta njegovi župljanki, razloži pomen in namen moje prošnje.

Prvi prosti dan potem, ko sem zvedel, da moj obisk ne bo v nadlego, sem se odpeljal na Gorenjsko, kjer sem potrkal v Zgošči v vili gospe Antoinije baronice Linner, pri kateri stanuje gospa Marija Mammerr. Navzoča je bila tudi tretja Julijina hči gospa Terezija Bauer, ki stalno biva v Ljubljani. Bilo je koncem julija l. 1920.

Iz tega nad vse zanimivega obiska samo najvažnejše stvari.

V sprejemni sobi je na levi strani visela slika Julije, pa se mi ni zdela delo Langusove roke; bil je to res le posnetek, ki ga je napravila pred dobrimi dvajsetimi leti hči fzgm. barona Reicherja v Inomostu, omožena Schöven, za bar. Linner. Malo kasneje, bržkone leta 1908., je posnela sliko bar. Marijana Rechbach, hči Julijine hčere Julije.

Nato so mi iz sosednje sobe prinesli izvirnik, ki je last gospe Mammerjeve. Gospa Mammer-

jeva sliko silno ljubi; nikdar se še ni od nje ločila, vedno jo ima s seboj, celo na popotovanje jo je vedno s seboj jemala. Odtod tudi poškodbe, ki se opazajo na sliki.

Prosil sem, naj dovolijo »Domu in svetu«, da sliko objavi. Toda odgovor se je glasil, da je družina dovolila pl. Andrejku,¹ da sme dež. konservator dr. Stelè fotografirati le posnetek, ki je last baronice Linner. Vzrok za to odklonjevalno stališče je ta, ker jih preveč boli, da so slovenski pisatelji njih mater tako po krivem natolcevali in poniževali, češ da je zato Prešernu odrekla roko, ker je bil siromak (ein armer Teufel). V resnici da med Prešernom in njih materjo ni bilo nobene stika, niti družabnega, še manj kakega drugega, tako da sama bržkone niti govorila nista nikoli.²

Seveda sem takoj izjavil, da samo za tem težimo, to izredno lepo podobo, kakor zre na nas iz Prešernovih pesmi, tako prikazati, kakršna je v resnici bila in kakor se je v družinskem sporočilu ohranila. Zakaj danes nismo več v tistih romantično sentimentalnih časih, ko je vsak Slovenec s Prešernom žaloval in brez dejanskega vzroka dolžil Julijo trdosrčnosti, danes vse to mirno presojamo brez tragičnega žela v srcu; vemo namreč, da se dá Prešernov ideal in njegova boleost razumeti samo v svitu romantike. Spoznal sem, da se boje kake nove krivice, ki bi utegnili zadeti njih ljubljeno mater, zlasti da bi se ne izrabljala objava slike v spekulativne svrhe, n. pr. za razglednice ali kaj podobnega. Ko so bili vsi pomisleki odstranjeni in dano zagotovilo, da se brez posebne privolitve slika ne bo nikjer uporabila razen v »Domu in svetu«, smo se domenili, da pride konservator dr. Stelè sliko na dom fotografirati. Da bi jo dali iz rok, da bi se v Ljubljani posnela v barvah, ni šlo, ker se gospa Mammerjeva nikakor ne more od nje ločiti. Tako sem se prepričal, da spomin na ljubljeno mater še vedno ožarja rodbino in da je želja, ohraniti ta spomin neomadežan, še vedno gibalno skupnega življenja njenih hčera.

To-le zimo sem nekaj kratov obiskal mlajšo Julijino hčer Terezijo, ki stanuje v Ljubljani v Huth-Hanhsovem zavodu, kjer je njena hči Matilda zavodova voditeljica. Z veliko potrpežljivostjo in ljubeznivostjo je odgovarjala na vsako vprašanje.

¹ V času, ko sem si poizkušal utreti pot do slike, je namreč pl. Andrejka prosil privolitve za reprodukcijo. Baronica Marijana me je že prej z rahlim očitkom vprašala, ali nisem morda obvestil javnosti o sliki, česar po dogovoru nikakor nisem smel. Ko sem to zanikal, je povedala o prošnji pl. Andrejka. Tudi pri obisku so me Julijine hčere izpraševale, ali ni Andrejkove prošnje navdahnili moja obvestitev.

² In res, če si predstavljamo tedanje razmere, dvoje popolnoma ločenih svetov: na eni strani staro, ugledno, premožno trgovsko družino Primčevo, vzgojeno v strogem konservativnem duhu ponosnega ljubljanskega meščanstva; na drugi pa novo, neugnano vretje porajajoče se narodne zavesti, ki se je stari meščanski družbi morala zdeti nevarna, celo prevratna; hkrati Prešernovo nagnjenje k nestalnosti in veseljaštvu: se nam zgornja trditev ne bo zdela nič preveč neverjetna, zlasti ker menimo, da nam Prešeren v svojih pesnitvah sam isto bolj potrjuje kot zanikava.

Pomenek z njo je bil zelo živahen in prijeten, zakaj njen spomin je nenavadno živ, svež in točen.

Iz teh obiskov naj navedem sledeče podrobnosti. Julija je bila rojena 30. maja l. 1816. po 7ih zvečer v Ljubljani, in sicer v hiši na Glavnem trgu h. št. 265, ki je sedaj Schillerjeva (Mestni trg št. 19). Tedaj je bila last trgovca Hartla. Krstil jo je naslednji dan, dne 31. maja, dopoldne po 10ih Jožef Dagarin. Botra sta ji bila trgovec Janez Krst. Hartl in trgovčeva žena Terezija Primitz. Oče Julijin je bil Anton Primitz, meščanski trgovec, mati Julijana, rojena Hartl. Poročil ju je 23. junija l. 1807. stolni kaplan Jurij Miklavčič. Ženin je bil star 25 let, nevesta pa 20. Naselila se nista, kakor bi bilo pričakovati, v Primčevo hišo v Kapucinskem predmestju št. 43, ki je danes last trgovca Pauschina (Wolfova ul. 6), temveč v že omenjeni Hartlovi hiši na Glavnem trgu. Šele po smrti Julijinega očeta, ki je umrl za jetiko 1. avgusta l. 1816. — bil je šele 34 let star — se je njegova vdova Julija preselila v Primčevo hišo v Kapucinskem predmestju. Julija je bila potemtakem ob očetovi smrti šele dva meseca stara.

O Julijinem očetu ima gospa Bauerjeva dve lepi pastelni sličici, ki ga predstavljata kot mladeniča in mladega moža iz dobe malo pred smrtjo. Obe sta združeni v ovalnem medaljonu, ki meri brez okvira 5.3 × 4.3 cm, z okvirom pa 5.8 × 4.8 cm.

Julija se je 28. maja l. 1839. poročila z Jožefom Anzelmom pl. Scheuchenstuelom, c. kr. mestnim in deželnim sodnim avskultantom. Rojen je bil 2. aprila l. 1808. in je stanoval v Salendrovi ulici št. 194. Julija je kot nevesta stanovala v Primčevo hiši. Poročal je v kapelici škofijske palače knez in škof Anton Alojzij Wolf, ki je ženina in nevesto v dolgem, temeljitem govoru poučil o svetosti in nerazrušljivosti zakonske zveze.

Prvotni izvod tega govora, ki je bil očitno napisan v pisarni škof. ordinariata, hrani Julijina najmlajša hči Terezija. Dobila ga je po očetovi smrti.³

Govor se glasi v celoti takole:

Sie kommen hieher, meine Lieben! um den Bund, den Sie in Ihrem Herzen und in dem Kreise Ihrer Verwandten schon früher geschlossen, auch hier an dem Fuße des heiligen Altars vor den Augen des Allerhöchsten, dessen Geist uns Alle belebet und umschwebet, theils selbst zu bestätigen, theils nach den Vorschriften der heiligen Kirche bestätigen zu lassen.

³ Popoln naslov na ovitku se glasi:

Anrede,
abgehalten von Ser fürstlichen Gnaden, dem hochwürdigsten, hochgebornen Herrn, Herrn

Anton Alois,
Fürstbischöfe von Laibach, etc. etc.

bei der Trauungsfeier des wohlgebornen Herrn Joseph v. Scheuchenstuel mit dem Fräulein Julie Primitz am 28. Mai 1839.

Zvezek obsega z ovitkom vred osem listov. Pisan je v gotski kursivi. Ovitek je rumenkast, skrajni štirje notranji listi svetlo zelenkasti, notranja dva pa svetlorumenkasto zelenkasta. Zvezani so s svetlozeleno svilenom nitko. Velikost 20.5 × 12.7 cm.

Notranji naslov je: »Trauungs-Anrede«.

Groß ist das Vertrauen, das Sie aus gegenseitiger Achtung zu einander gefaßt, und haltbar ist folglich der Grund, auf den Ihr beiderseitiges Vertrauen sich stützt; daher auch die freudige Theilnahme aller Anwesenden an dieser Verbindung, daher unsere gemeinsame zuversichtliche Hoffnung ihres guten Gedeihens.

Heilig sind die Bande, die ich um Sie schlingen soll; heilig wie kein anderer Bund, den Menschen schließen können.

Sie sind heilig, weil der Allmächtige selbst bei der Erschaffung des ersten Menschenpaares sie bestimmte, da er sagte: »Es ist nicht gut, daß der Mensch allein sei, ich will ihm eine Gehülfin schaffen, — nun wachset und vermehret euch, und erfüllet die Erde.«

Sie sind heilig, weil der Erlöser sie zu einem Sakramente, das ist zu einem sichtbaren Zeichen der unsichtbaren, dabei zu erhaltenden Gnade Gottes erhob, und dadurch unsern Ursprung heiligte.

Sie sind heilig, weil sie nur unter dem Beistande des heiligen Geistes geknüpft werden sollen, und die innige Verbindung Jesu mit seiner Kirche bezeichnen, weßwegen sie auch der Apostel Paulus ein großes Geheimnis nennt.

Weil aber diese Bande heilig sind, so soll man nur mit einem reinen und schuldlosen Herzen dem Altare des Allmächtigen sich nähern, um bei der Vollziehung dieser heiligen Handlung der Gnade Gottes theilhaft zu werden.

Die Bande der Ehe sind aber auch unauflösbar. Dieß hat der göttliche Stifter unserer heiligen Kirche öfters einleuchtend dargethan, da er sagte: »Was Gott vereinigt hat, das soll der Mensch nicht trennen« — da er sagte »daß jener die Ehe bricht, der sich von seiner Gattin scheidet, und eine andere wählt« — da er endlich jenen den Juden ihrer Unbeugsamkeit wegen früher gestatteten Scheidebrief mißbilligte und verwarf.

Die Unauflösbarkeit der Ehe ist aber auch durch unsere Staatsgesetze ausgesprochen, darum ist dieser Augenblick für Ihr ganzes Leben entscheidend, und berechtigt mich zu einigen Erinnerungen, die ich, ehe ich dieses unauflösliche Band knüpfe, Ihnen in Ihr neues Leben mitzugeben mich gedrungen fühle.

Hier vor dem Altare des allsehenden Gottes und vor einer ansehnlichen Versammlung theilnehmender Angehörigen und Freunde sollen Sie einander ewige Liebe und Freundschaft geloben. Doch der Klang des Wortes Liebe ist täuschend, ich muß mich also näher erklären.

Wenn ich die Liebe als die Hauptpflicht der Eheleute bezeichne, so verstehe ich nicht jene Empfindung, welche durch das Wohlgefallen an schönen Formen, an der reizenden Bildung und Gestalt einer Person in dem Menschen hervorgebracht wird, welche demnach nur in der Sinnlichkeit gegründet ist, bloß die Außenseite betrachtet, und also vorübergehend ist, wie alles Aeußere, die reizende Gestalt, die schönen Formen verschwinden, und mit denselben auch die Liebe, wenn sie keine andere Grundlage hat. Eine Krankheit kann plötzlich die Schönheit des Gesichtes, die Blüthen der Jugend verscheuchen. Selbst der tägliche Anblick der bleibenden Reize verliert die Neuheit, und eben deßwegen seine Stärke.

Wenn ich demnach hier das Wort »Liebe« als Pflicht ausspreche, so kann von dieser bloß sinnlichen Liebe nicht die Rede seyn. Ich verstehe also hier unter dem Worte »Liebe« jenes glückliche Zusammentreffen ähnlicher und verwandter Gemüther, welche den Einklang ihrer Herzen lebhaft empfinden, und sich durch Uebereinstimmung einer edlen Denkart mächtig zu einander hingezogen fühlen. Ich verstehe die vernünftige Liebe, welche die inneren Verdienste zu beachten weiß, und wirklich beachtet. Ich verstehe jene christliche Liebe, die sich auf gegenseitige Achtung gründet, und von dem redlichen Wunsche begleitet wird, sich die Lasten des Lebens als unzertrennliche Freunde gegenseitig nach Kräften zu erleichtern, Freude und Schmerz, Glück und Unglück mit einander zu theilen, mit vereinter Kraft das beiderseitige Wohl zu befördern, sich in Gefahren der Seele und des Leibes mit Rath und That zu unterstützen, und sich gegenseitig auf dem Wege der Tugend und menschlicher Vollkommenheit fortzuhelfen.

Mit einer solchen Liebe, und mit dem festen Vertrauen zu einander, daß Sie im Genusse wahrer menschlicher Zu-

friedenheit miteinander glücklich seyn werden, stehen Sie, christliches Brautpaar! nun hier an dieser heiligen Stätte.

Sie selbst haben sich dieses Vertrauen eingefloßt; darum muß aber auch Ihr Hauptbestreben dahin gerichtet seyn, daß Sie sich gegenseitig nie getäuscht finden. Davor werden Sie sich sicher verwahren, wenn Sie die persönlichen Vorzüge, insbesondere jene des Geistes und des Gemüthes, durch die Sie einander gefällig wurden, auch im Ehestande sorgfältig zu bewahren, ja zu vermehren trachten, und durch stette Erhöhung und Veredlung desselben den Eheheil für das ohnehin schnelle Hinschwinden der körperlichen Vorzüge zu entschädigen; denn dadurch wird auch die gegenseitige Achtung sich immer erhöhen, und nur Achtung begründet wahre Liebe und dauerhaftes Glück.

Gleichwie Sie nun bisher besorgt waren, durch Ihr ganzes Benehmen einander zu gefallen, so muß dieses Bestreben auch in Hinkunft nie aufhören, und schon die erste Zeit Ihres ehelichen Lebens muß nicht etwa zu übermäßigen sinnlichen Genüssen, die bald zum Ueberdruße führen, sondern vielmehr dazu benützt werden, daß Sie sich gegenseitig ganz kennen lernen, um vom ersten Augenblicke an, gegenseitig alles zu vermeiden, was dem vernünftigen Eheheile mißfallen könnte, und dasjenige freudig zu thun, was ihm gefallen muß.

Wenn Sie dieses thun, und schon den Anfang Ihrer ehelichen Verbindung, wo Ehegatten ohnehin wie unzertrennlich, dazu benützen, daß Sie sich für die ganze Folgezeit an Häuslichkeit, häusliche Stille und Freuden gewöhnen, um so einander immer nothwendiger, bis zur unentbehrlichkeit nothwendig zu werden, dann ist der erste Grund zum ehelichen Glücke gelegt.

Liebe macht vertraut, Vertrauen macht offenherzig, und Offenheit stärkt wieder in Liebe; darum müssen Gatten auch darüber wachen, daß Sie den Charakter der Offenheit gegeneinander nie verletzen. Schenken Sie sich daher in allen Ihren Angelegenheiten aufrichtiges Zutrauen, und beobachten Sie nur da gegeneinander Geheimnisse, wo die höhere Pflicht zu schweigen gebiethet, wo Mittheilung nur Kummer, aber keinen Vortheil bringen würde.

Häusliche Geheimnisse darf es wohl für Beide zusammen geben, aber nicht für den einen allein. Alles, was vom Belange das Hauswesen, oder die Kinder betrifft, Entwürfe und Unternehmungen von Wichtigkeit für das Wohl des Hauses, Vorgänge und Verbindungen von derselben Art muß der Eine von Ihnen so gut wissen, als der Andere. Gemeinschaftlich müssen Sie Ueberlegungen darüber anstellen, unverhohlen einander darüber Ihr Urtheil eröffnen, gegeneinander nicht zurückhaltend seyn.

Schöpft der Eine Verdacht auf den Anderen, so gebe er ihm sogleich Gelegenheit, sich davon zu reinigen, und merkt der Eine, daß der Andere gegen ihn Verdacht schöpfe, so suche er die nächste Gelegenheit, ihm denselben treuherzig zu benehmen, damit der erste Funke ehelicher Zwietracht sogleich erstickt werde, und der Argwohn nicht tiefe Wurzeln schlage, was so leicht geschieht, wenn man den Verdacht in sein Herz verschließt, und demselben nachgrübelt.

Entdecken Sie sich daher alles, was Ihnen an einander mißfallen sollte, selbst und allein, weder durch einen Dritten, noch auch nur in Gegenwart eines Dritten. Daß diese Mittheilung mit Klugheit und Anstand, mit Mäßigung und Schonung geschehe, dafür hat bei gebildeten Gatten bereits die Erziehung gesorgt.

Vor Augenblicks Empfindungen ist Niemand sicher, und je reizbarer und lebhafter der Mensch ist, desto weniger; darum sind im ehelichen Leben, vorzüglich, wenn die Familie zunimmt, kleine Mißhelligkeiten zuweilen unvermeidlich. Wie aber der gebildete Mensch sich bald besinnt, und den großen Werth seines Daseins wieder empfindet, so besinnen sich auch gebildete Gatten bald, und empfinden den großen Werth ihres Beisammenseyns wieder.

Ist wirklich ein Fehler vorgegangen, so muß der, der ihn beging, ebenso bereit seyn, ihn anzuerkennen, und wieder gut zu machen, als der andere, ihn zu verzeihen, und beim Wiedergutmachen selbst behülflich zu seyn. Alles aber, was auch je von Mißhelligkeiten unter Ihnen vorfällt, müssen Sie unter die ersten Geheimnisse des Hauses zählen, und sobald es wieder beigelegt ist, sogar unter die Geheimnisse

ihres eigenen Herzens. Was einmal abgemacht ist, muß auf ewig abgemacht seyn, und nie muß dessen wieder gedacht werden. Nur so ist es möglich, daß kleine Mißhelligkeiten sogar zur Befestigung der Gattenliebe für die Folge reichen können.

Allein, wenn Sie auch alles dieses gethan haben, so sollen Sie doch von dem Ehestande kein vollendetes Glück erwarten. Manches reizende Bild, das man sich vom Ehestande entwirft, kann wie ein schöner Traum verschwinden. Selbst die Rosen, die Sie in demselben wirklich finden, können verblühen, und nur die Dornen, die unter den Rosen stecken, sichtbar und fühlbar werden. Ich will sagen, daß auch die glücklichste Ehe kein reines Gut ist, weil es auf Erden überhaupt kein durchaus reines Gut gibt, und ungetrübte Freuden im menschlichen Leben gar nicht denkbar sind.

Doch die Wege mögen angenehm oder rauh und mit Gefahren verbunden seyn, so sollen die Eheleute, die sich für ihre ganze Lebenszeit vereinigen, dieselben vereint durchwandeln, und sich gegenseitig unterstützen; denn nach dem Worte Gottes soll der Ehestand beiden Gatten Freude und Hülfe auf ihrer Lebensreise gewähren. Freude sollen die Gatten fühlen, wenn einer die Wünsche des andern erforscht, und ihnen zuvorzukommen eilet. Freude an der sanften Harmonie der für einander schlagenden Herzen. Freude an der genauen Pflichterfüllung, und dem daraus hervorgehenden Lebensgenusse. Freude an den Kindern, denen sie das Daseyn und eine gute Erziehung gaben. Freude an den Glücksgütern, die ihr Fleiß für sie und die ihrigen gesammelt. Freude an der zärtlichen Theilnahme ihrer Verwandten, und an der Hochachtung alles Guten und Edlen.

Aber auch wechselseitige Hülfe zur Zeit der Trübsal müssen sie sich leisten. Hülfe in der traulichen Stunde, in welcher sie einander ihre Leiden klagen. Hülfe in jedem Rathe, den sie sich gegenseitig zur Abwendung oder leichteren Duldung der Trübsal ertheilen. Hülfe in jedem tröstenden Zuspruche, wodurch sie einander aufrichten. Hülfe in jedem Opfer, welches sie sich gegenseitig bringen, wodurch sie sich einander den nagenden Kummer aus ihren Herzen verbannen, und die Thränen der Schwermuth von den Wangen trocknen.

Eben in der Liebe und Treue, die sich Ehegatten am Gottes Altare geloben, finden sie die mächtigste Aufforderung zur Erfüllung dieser heiligen Pflicht des Unverweilten Beistandes, zu jeder Anstrengung, zu jeder Selbstverläugnung und Aufopferung. Diese Liebe erfüllet sie mit einer unbesiegbaren Kraft zum muthigen Ausharren bei den größten Beschwerden, mit einer hohen Begeisterung, um dem leidenden Theile alles zu werden, was Natur, Religion, Tugend, und der im Gottes Angesichte geschlossene Bund fordern. Die Vorzeit kann glänzende Beispiele von solchen Aufopferungen der Eheleute aufweisen. Möchten doch diese Zeiten wieder kehren! möchten Sie verehrtes Brautpaar, wenn es die Umstände forderten, dieselben wieder zurückführen!

Wenn endlich die Vorsehung die Ehe mit Kindern segnet, so entstehen mit der Freude zugleich neue Sorgen. Kinder sind das zärtliche Band, welches den Mann an die Frau, die Frau an den Mann bindet. Kinder sind ein kostbares Geschenk, welche wohlgezogen den Aeltern tausend Freuden verursachen. Erwachsene Kinder werden die Stütze ihrer Aeltern, wenn diese sich nach und nach zum Grabe neigen. Sie werden der Stab des gebeugten Vaters, der wankenden Mutter. — Gute Kinder ehren die grauen Haare ihrer Aeltern, vergelten ihnen das früher empfangene Gute im reichlichen Masse, und machen ihnen auch in späten Tagen noch das irdische Leben angenehm. — Kinder sind es endlich, in welchen die beiden Gatten hier fortleben, hier noch Gutes thun, auch wann sie diesem Erdenkreise entrückt sind, und jenseits den Lohn der guten Erziehung empfangen. Aber nur gut erzogene Kinder gewähren diese Freuden, durch schlecht Erzogene schaffen sich Aeltern tausend Leiden.

Darum meine Lieben, lassen Sie sich unter den vielen Verpflichtungen, welche Sie mit dem neuen Stande übernehmen, auch diese vorzüglich angelegen seyn, daß Sie ihre Kleinen gut heranbilden. Unter den Sorgen, welche Ihr Herz

einnehmen werden, behaupte die Erziehung Ihrer Kinder den vorzüglichsten Platz; denn haben Sie Tugend und Gottesfurcht in das Herz der Kleinen gepflanzt, so haben Sie für den schönsten Erbtheil gesorgt, den Sie ihnen zurücklassen können.

Weil jedoch diese Pflichten des Ehestandes mit manchen Beschwerden verbunden sind, so hat der Sohn Gottes diesen Stand zur Würde eines Sakramentes erhoben, um den Eheleuten bei dem Eintritte in denselben Gnade, Kraft und Stärke zur leichteren Pflichterfüllung zu verleihen.

Um dieses höheren Beistandes theilhaft zu werden, stehen Sie nun da vor dem Altare des Allermächtigen, durch dessen Beistand der Mensch alles, und ohne welchen er nichts vermag.

Bethen Sie also oft zu Gott um diesen Beistand, und er wird Ihr kindliches Bitten hören. Er hat Sie ja bisher väterlich geführt, und will auch itzt Ihr Vater, Führer und Helfer seyn; darum ertheilt er Ihnen bei dem Eintritte in den Ehestand seine stärkende Gnade zur leichteren Erfüllung Ihrer schweren Pflichten. Suchen Sie diese Gnade in einem reinen Herzen zu bewahren, unterlassen Sie nie die Erbauungsmittel anzuwenden, die Ihren guten Kenntnissen Wirksamkeit, Ihren frommen Entschlüssen Dauer und Lebhaftigkeit geben können. Hohlen Sie sich Geistesnahrung in dem öffentlichen Religionsunterrichte, im Lesen guter Bücher, und in gottesdienstlichen Uebungen, und Sie werden nach gepflogener herzlichen Andacht immer geneigter und stärker zu Ihren Pflichten heimkehren.

Nach allen diesen Erinnerungen, lieber Herr Bräutigam! übergebe ich Ihnen nun die hier gegenwärtige Fräule Braut, die Freude ihrer Mutter. Sie ist entschlossen, das älterliche Haus zu verlassen, und Ihnen als Gatten zu folgen, und zwar in dem Vertrauen zu folgen, daß Sie ihr stets ein liebender Gatte, ein zärtlicher Freund, ein warnender Vater seyn, und durch treue Liebe einen reichlichen Ersatz leisten werden für die bisherigen Freuden des älterlichen Hauses, für die mit der Uebnahme der neuen Standespflichten verbundenen Lasten.

Sie aber liebe Fräule Braut! endigen mit dem heutigen Tage den Frühling Ihres Lebens mit allen seinen Freuden, mit aller seiner Wonne, welche Tugend und Frohsinn Ihnen gaben. Walten werden Sie nun müssen im häuslichen Kreise, walten und sorgen so weise, so liebevoll, wie Ihre theure Mutter für Sie es bisher that.

Mladima poročencema na čast je ženinov brat Anton pl. Scheuchenstuel zložil slavnostni pozdrav v verzih, ki obsega štirinajst kitic po šest četverostopnih jambskih vrstic; lihe vrstice so nadštevne.⁴

Prva kitica je takale:

Der Bund der Treue ist geschlossen,
Geknüpft ist der Ehe Band;
In stiller Andacht hingegossen
Ist jeder, der zur Seite stand,
Und unauflöslich sind verbunden
Die, welche liebend sich gefunden.

Ženina nagovarja med drugim s sledečimi stih:

Du, Bruder, der Du hast erreicht,
Wonach Du Dich so lang geseht;
Der Du vor Gott die Hand gereichet,
Ihr, deren Aug' vor Wonne thränt;
Ich seh' an Deinen trunknen Blicken,
Dein Glück, Dein seliges Entzücken.

O lieb' sie innig und mit Treue,
Bezeig' ihr dies durch That und Wort;
Ihr nur allein Dein Leben weihe,
Sei ihr auf Erden Schutz und Hort.

⁴ Izvod, ki ga hrani ga. Terezija Bauer, je tiskan na rožnatem papirju in obsega štiri strani v velikosti 21,5×13,5 cm. Polni naslov se glasi: / Der Brüder Gruß, / An das / Brautpaar / Joseph von Scheuchenstuel und Julie Primitz. / Am 8. Mai 1839. / — Pesem je bila tiskana v 1rstu pri Marenighu.

Nevesto pa takole:

O Julie mit dem Schwesternahmen,
Begrüß' ich Holde! heute Dich,
Zähl' uns, die wir von Ferne kamen,
Zu weiden an dem Glücke sich,
Uns, wie die Schwestern, zu den Deinen,
Der Liebe Band soll uns vereinen.

O sei ihm Gattin hier auf Erden,
Wie Epheu um die Eich' sich schlingt,
Schmiege Dich an ihn, wenn von Beschwerden
Ermüdet er an's Herz Dir sinkt;
Als Schutzgeist ihm zur Seite weile,
Und Freud und Leid stets mit ihm theile.

Ženinov brat Anton je bil pesniška narava in je sploh rad pesnikoval. Kakor iz teh odlomkov vidimo, je bil spreten v besedi in je znal ubirati strune, ki so slavnostno ubrani družbi brez dvoma sešale v srce. Njegova žena Jožefa je bila jako dobrodelna in usmiljenega srca; ustanovila je sirotišnico v Inomostu. Tudi njiju hči Antonija, ki je tam živela, je bila pesniški navdahnjena.

Pri poroki je bil navzoč tudi stolni župnik Karel Zorn. (Poročna matica stolne župnije.)

Julija je bila po postavi majhna, manjša kot njena najmlajša hči Terezija. Imela je temnoplave lase, oči pa sivkastosinje (plave), bolj sinje kot sive. Bila je vedno bolehná, imela je hudo srčno hibo, ki ji je prizadevala veliko trpljenja; pogosto so jo napadali krči v prsih. Bila je že kot dekle telesno jako nežna. V poznejših letih jo je bolezen vso izpremenila, tako da je vsa skup zlezla. Levo ramo in sploh levo stran ji je vsled bolečin vleklo navzdol. Toda navzlic bolezní in neprestanemu trpljenju je bila vedno vesela, prijazna in silno dobra. Poleg tega vedno delavna. Bila je pobožna. V Novem mestu, kamor je njen mož v avgustu leta 1850. prišel kot predsednik okrožnega sodišča, se je vsako nedeljo in praznik zaradi srca vozila z najmlajšo hčerko Terezijo k frančiškanom k deveti maši. To so bili za malo Terezijo najlepši časi. Kadar so prišli na vrsto kaki spominski dnevi, godovi, razne obletnice po dragih rajnikih, je bila maša vedno v domači kapelici. Družina je bila prisotna na oratoriju. Dokler so bili v Novem mestu, so stanovali v gradiču, ki so ga kesneje usmiljeni bratje preuredili za bolnico (Neuhof). Umrta je Julija v Novem mestu za srčno vodenico (Herzbeutelwassersucht) dne 2. julija 1864. Ležala je samo en teden. Pokopana je na šmihelskem pokopališču pri Novem mestu. Kranjske dežele ni nikoli zapustila.

Podobe o njej so samo tri: 1. Langusov portret. Ko jo je Langus slikal, je bila že nevesta. Ali je to provzročil njen ženin ali ona sama, oziroma nje sorodstvo, ni več moči dognati. 2. Fotografija iz leta 1860. ali 1861., kjer je krog nje zbrana vsa družina razen najstarejše hčere Julije, ki je bila tedaj že omožena. Slika je ovalna, eliptična, v velikosti $13 \times 16 \frac{1}{2}$ cm. To družinsko sliko je napravil neki potujoči fotograf v Novem mestu. 3. Mala fotografija v velikosti $8,6 \times 5,7$ cm iz leta pred smrtjo (1863), kjer se hudo trpljenje že prav dobro pozna. Vsak izmed otrok je dobil po en iz-

vod obeh fotografij. — Portret je samo eden. Pač pa sta po njem narejena omenjena posnetka (baronice Rechbachove in gdč. Reicherjeve).

Julijin mož, Jožef vitez pl. Scheuchenstuel, je postal kesneje dvorni svetnik. Leta 1867. je bil poklican v Gradec k višjemu dež. sodišču. Umrta je kot dvorni svetnik 5. avgusta 1873.

Gospa Bauerjeva ima iz dobe kratko pred smrtjo dve fotografiji, manjšo in večjo, narejeno po manjši.

Julijini otroci:

1. Julija, rojena 9. maja 1840. v Ljubljani. Omožila se je z baronom Rechbachom, ki je bil deželnosodni svetnik. Umrta je 13. januarja 1897 v Ljubljani. Rechbachovi imajo na Bledu v Želečah hišo za poletno bivanje. Tam stanuje tudi Julijina vnukinja Marijana, baronica Rechbachova, ki je posnela portret svoje babice.

2. Marija, rojena 2. avgusta 1841. v Ljubljani. Njen mož je bil polkovnik Mammer; Langusov izvirnik je njena last.

3. Antonija, rojena 23. januarja 1844. v Ljubljani. Omožena je bila z generalom (fmlt.) Linnerjem. Njena last je lepa vila pri Zgoši v begunjski župniji s prostranim, okusno urejenim vrtom.

4. Terezija, rojena 17. septembra 1846. v Ljubljani. Njen mož je bil stotnik Bauer. Danes živi v Ljubljani pri svoji hčeri Matildi, voditeljici Huth-Hanhsovega zavoda.

5. Jožef, rojen 28. maja 1850. Služboval je najprej na južnem Štajerskem. Zadnja služba na južnem Štajerskem je bila v Šmarju pri Jelšah. Koncem 80tih let je bil poklican v Gradec kot deželnosodni svetnik, nato je postal višji deželnosodni svetnik, leta 1902. pa podpredsednik višjega deželnega sodišča v Gradcu. Ko je bil imenovan za to službo, je »Slovenec« 1. avgusta leta 1902., št. 175, v prvi dnevni novici z zadovoljstvom omenil to »Slovence povsem zadovoljujoče imenovanje«, to pa zato, ker »z viteзом Scheuchenstuelom vstopi v predsedništvo za Slovence toliko važnega graškega tribunala prvi krat mož, sicer Nemec po mišljenju, toda vseskozi pravičen in popolnoma zmožen slovenščine«. Trditev »Slovenčevega« dopisnika, da Jožef pl. Scheuchenstuel hrani sliko svoje rajnice matere, je, kakor je razvidno iz tega, kar smo povedali, neresnična. Oženil se je v Gradcu leta 1891. Umrta je 7. decembra 1905. v Locarnu ob Lago maggiore. Imel je dopust ter je popotoval. Hotel je na oddih k morju, v Nizzo. Na poti se je prehladil. In ker se ni počutil zdravega, si je nameraval v Locarnu odpočiti. Pa se mu je vnela rebrna mrena in je umrta za slabostjo srca. Prepeljali so ga v Gradec in tam pokopali.

Julijini vnuki:

1. Najstarejša hči, Julija, omožena z baronom Rechbachom, je imela sledeče otroke:

- Marijano, omenjeno takoj izpočetka;
- Julijano, omoženo Schwickert, sedaj vdovo, stanujočo v Vipavi;

- c) **Marijo**, ki stanuje s sestro **Marijano** na Bledu;
- č) **Avgusto**, omoženo **Müller**, ki stanuje na Bledu; njen mož biva sedaj iz zdravstvenih razlogov v bližini Dunaja;
- d) **Viljema**, ki je bil do prevrata leta 1918. okrajni glavar v Novem mestu; od tedaj pa živi v pokoju na Bledu.

2. Druga hči, **Marija**, omož. **Mammer**, ima hčer **Ano**, omoženo s polkovnikom **Porkornym**.

3. Najmlajša hči, **Terezija**, omož. **Bauer**, ima dve hčeri:

- a) **Adolfino**;
- b) **Matildo**, že omenjeno voditeljico **Huth-Hanhsovega** zavoda.

Julijini pravnuki:

1. Otroci **Julijane Schwickert** v Vipavi:

- a) **Gustav**, bivši mornariški inženjer, stanuje v bližini Gradca;
- b) **Herman**, uradnik v Tržiču (Primorsko);
- c) **Viljem**, inženjer v Tržiču;
- č) **Franc**, ki vodi posestvo svoje matere v Vipavi.

2. Otroci **Auguste Müller**:

- a) **Erih**, bančni uradnik na Dunaju;
- b) **Oton**, bančni uradnik na Dunaju;
- c) **Elizabeta**, ki stanuje pri svoji materi na Bledu.

3. Hčeri **Viljema barona Rechbacha**:

- a) **Maria Stella**;
- b) **Maria Gratia**.

Julijina pra-pravnukinja:

Marjeta Schwickert, hči **Gustava Schwickerta**.

Potemtakem živi vsega še 21 Julijinih potomcev: 3 hčere, 1 vnuk, 7 vnukinj, 6 pravnukov, 3 pravnukinje, 1 pra-pravnukinja.

OB LANGUSOVI SLIKI JULIJE PRIMČEVE.

DR. AVGUST ŽIGON.

O Prešernovem sonetu z akrostihom »Matevžu Langusu« nimamo prav nikakega sledú do dne 15. decembra l. 1846, ko je izšel natisnjen v Prešernovih »Poezijah«. ¹ Znanstveno nam je sicer mogoče dandanes ugotoviti, da je bil sonet 14. maja 1846 že v manuskriptu »Poezij«, ker je tega dne predložil Prešeren že oba predpisana rokopisa ljubljanski cenzuri. ² Domnevoma pa je moč

¹ Zapuščinski akt Prešernov, str. 43 in 51.

² Izvestje muz. društva za Kranjsko 1908, str. 57.

še nadaljnji korak, da je Prešeren imel ta sonet, ker da vse sonete svojih »Poezij« že dovršene dne 12. decembra l. 1843, ko je pisal Vrazu: »Ich arbeite gegenwärtig an krainischen Liedern, die den Bauernburschen gefallen sollen; wenn ich einige komponirt haben werde, so werde ich meine Carmina herausgeben.« ³ Dosegli pa smo s tem najskrajnejšo mejo glede datiranja tega soneta z vnajnimi nam doslej znanimi pripomočki. Nikak rokopis, nikak koncept tega soneta nam tu ne pomore ni za trohico kakega sklepanja do dandanes dalje, — ker nam ni o tem sonetu nikak ne v zapuščini ne sicer kje drugod ohranjen, ali vsaj ne doslej znan.

Pa se nam tu pojavi zdaj Langusova, že toliko let iskana in zaželjena slika Julije Primčeve! In ž njo rodbinska tradicija, da je slika iz let pred Julijino poroko. Domnevali smo sicer že od l. 1904 iz Langusovih besedi, ki nam jih je iz ust nečakinje njegove izporočil V. Steska: »Jaz sem Juliko malal«, ⁴ — da »Julika« v Langusovih ustih ni ime še gospé Scheuchenstuelove, ampak še Julije Primčeve. A bilo je to domnevanje vendarle nekoliko premalo podprto, da bi si bili upali kaj trdnega izvajati o letnici Langusove slike in pa nadalje tudi Prešernovega soneta, ki jo opeva. Tradicija iz rodbine Julijine nam sicer tudi ne vé povedati letnice postanka slike Langusove; a da je slika iz dni pred Julijino poroko, nam je vendarle dragocen podatek.

I.

Vnanje življenje Julije Primčeve je bilo preprosto življenje pokrajinske malomeščanke iz premožne meščanske hiše. Porojena 30. maja 1816 v Ljubljani kot hči trgovca Antona Primitza in njegove žene Julijane, iz rodbine Hartl, je izgubila že 1. avgusta 1816, komaj dva meseca po rojstvu, svojega očeta ⁵ ter bila torej takorekoč od rojstva svojega prepuščena vzreji in vzgoji edinole svoje matere, ki je živela poslej, od svojega tridesetega leta vdova, še malodane 40 let kot taka. ⁶ Razen hčere Julije je imela obitelj Primčeva sicer tudi še sina Janeza, ki pa je vdovi umrl spomladi l. 1832 kot »učenec filozofije«. ⁷ Po smrti bratovi, pravijo, da

³ Spomen-Cviete Strossmayeru 1900, str. 254; Lj. Zvon 1900 (Prešernov album), str. 821.

⁴ Dom in Svet, 1904, str. 399.

⁵ Laib. Ztg. 1816, Nro. 63 (»Intelligenzblatt«): Den 1. August. Hr. Anton Primitz, Handelsmann, alt 34 Jahr, am Platz Nro. 265.

⁶ Njen nagrobnik na Šmihelskem grobišču pri Novem mestu se glasi: / Ruhestätte / der wohlgebornen Frau / JULIANA PRIMITZ / geborne Hartl, / Handelsmanns Wittwe / geboren zu Laibach / am 27. März 1786, / gestorb. zu Neuho / am 26. October 1855 // Selig sind die Todten, / die im Herrn sterben / denn ihre Werke / folgen ihnen nach, / Offenb. 13, 14. /

⁷ Laib. Ztg. 1832, Amtsblatt Nro. 41, pg. 273: Den 28. März 1832. Der Frau Julianna Primitz, Handelsmanns-Witwe, ihr Sohn Johann, alt 19 Jahr, in der Capuziner-Vorstadt, Nr. 43, an der Ablagerung des Krankheitsstoffes auf das Gehirn. — Prim. tudi ČZN III, 1906, str. 162 pod črto, ter: Jelovšek Ernestina, Spomini na Prešerna, str. 13 (da je »umrl na sušici«), in str. 86 (da »je študiral«). Bil je res dokončal l. 1830 svoj VI. razred (takratno gimna-

je bila Julija kot edinka zdaj hiše Primčeve ena izmed najbogatejših deklic vse Ljubljane;⁸ nič čudnega torej, da je imela že l. 1833, v svojem sedemnajstem ali morda že osemnajstem letu, bogatega in potakratnega veleuglednega ženina iz imenitne hiše takratnega kármernega prokuratorja Antona von Scheuchenstuela; in sicer sina njegovega Josipa Anselma, ki je bil skoraj osem let mlajši od Prešerna in bil mlajši brat Prešernovega sošolca Antona v. Scheuchenstuela.⁹ Iz teh dni imamo prvo pročitano o vnanjosti Julijini — po besedah Ane Jelovškove: »Julija je bila plavalaska. Imela je modre oči, posebno lepo bleščečo polt in rdeče, rožnato obličje. Bila je majhna in nežna. Njena mati je večkrat zdihovala: „Ko bi bila Julija vsaj za glavo večja!“ Tudi je držala eno ramo nekoliko više nego drugo. — Kadar je bila Julija jezna, zadobile so njene sivo-modre oči trd, hudoben izraz: Dva jezna Keruba z mečem ognjenim.«¹⁰ Kot letnico zaroke Julijine nam je iz istega vira izporočil Levec leto 1833: »Nje mati, jako lepa, jako pobožna, jako ponosna, da ne rečem prevzetna, in jako — praktična ženska, izbrala je svoji hčeri že l. 1833. ženina Antona (pravilno: Josipa!) pl. Scheuchenstuela, imovitega in plemenitega uradnika, ki je imel lepo prihodnost pred seboj.«¹¹ A naglasiti je tu, da pa Ernestina Jelovšek piše v svojih »Spominih« le: »Ko je leta 1833. prišla moja mati v hišo,

zijo), ter 1830/31 prvo filozofsko leto na ljubljanskem liceju; umrl je torej (28. III. 1832) kot drugoletnik filozofije. Julija, mlajša sestra njegova, je bila ob bratovi smrti (ker od 30./V. 1831 do 30./V. 1832) že v tistem »šestnajstem letu« svojem, ki ga že opeva Prešeren v svojem »Dohtarju«.

⁸ Jelovšek Ernestina, Spomini na Prešerna (str. 13); Levec Fr., Dr. Franc Prešeren (Zvon 1879, str. 54 — po zapiskih Ern. Jelovšek). — Zanimivo je, da je Prešeren opeval Julijo že pred tem dejstvom, ker so njegove prve pesmi o Juliji (»Perva ljubezen« in »Dohtar«) že iz l. 1831, torej izza dni še pred smrtjo brata Julijinega.

⁹ Prokurator Anton v. Scheuchenstuel (rojen l. 1776, u. 13. VI. 1835 v Lj.) si je bil vzel (21. XI. 1803) za ženo 21 let staro Antonijo Gollmayer († v Lj. 26. VIII. 1859, 77 let stara); imela sta šest otrok: sina Antona (r. 19. XI. 1804), ki je bil v Ljubljani sošolec Prešernov; hčer Julijo Marijo (r. 18. IX. 1806); sina Josipa Anselma (r. 2. IV. 1808), ki je bil ženin in soproj Julijin; sina Eduarda (r. 13. VII. 1810), ki je bil sošolec Prešernovega brata Jurija, kesneje župnika na Koroškem; ter hčeri Marijo (r. 19. XII. 1814) in Antonijo (r. 13. VI. 1818). Vsi trije sinovi so bili juristi, in vsi trije uradniki v državni službi, kakor oče; izmed hčera se je poročila le Marija z glavarjem Pajkom, obe drugi pa sta umrli neporočeni, in sicer Julija 13. IX. 1859 v Ljubljani (dobrih 14 dni za materjo), Antonija pa 12. IX. 1842 v Trstu pri svojem najstarejšem bratu Antonu, nekdanjem sošolcu Prešernovem. Marija, poročena Pajk, je doživela visoko starost v Ljubljani kot »k. k. Bezirkshauptmanns-Wittwe«; † 17. IV. 1885, v 71. letu svojem. (Laib. Ztg. 1885, str. 710.)

¹⁰ Jelovšek Ernestina, Spomini na Prešerna (str. 14). Po teh zapiskih Ernestininih iz ust matere njene Ane Jelovškove nam je podal sicer tudi že Levec v Zvonu l. 1879 (na str. 54) svoj opis Julije. »Ženka (t. j. torej Ana Jelovšek), ki je prav tisti čas, ko je Prešeren o svoji ljubici pel najlepše pesmi, tri leta [1833—1835] z njo skupaj prebivala, opisuje nam jo tako: Male postave in nežne, šibke rasti, imela je krasne zlatorumene lase in prelepe modre oči, kedar je bila dobre volje; a znala je tudi hudó pogledati in tedaj so bile njé oči, kakor Prešeren pravi, res „dva jezna Keruba z mečem ognjenim“. Nje mali obraz je bil v resnici lep — kedar se ni smejala; a osobito nežna je bila njena polt.«

¹¹ Zvon 1879, str. 54.

je bila Julija že zaročena z gospodom pl. Scheuchenstuelom...; toda gospa Primčeva ni dovolila svoji hčeri omožiti se pred 24. letom.«¹² Zató nam 1833 kot letnica Julijine zaroke ni povsem trden datum! Resnica pa je, da se je Julija navzlic zgodnji zaroki svoji poročila šele dva dni pred vstopom svojim v 24. leto starosti: šele 28. maja 1839, ko je bil »Joseph Anselm von Scheuchenstuel — k. k. Stadt- und Landrechts-Auscultant«. Poročil ju je sam takratni knez in škof ljubljanski, Anton Alois Wolf, v svoji domači kapeli — kot osebni prijatelj pokojnega prokuratorja in vse obitelji Scheuchenstuelove; poročni priči pa sta bila advokat dr. Maximilian Wurzbach in pa trgovec Caspar Candutsch.¹³ Škof Wolf je poročencema govoril v svoji kapeli lep nagovor, ki jima ga je dal v svoji pisarni lepo napisati v drobno rokopisno knjižico za poročni spomin; najstarejši sin Scheuchenstuelove hiše, Anton, pa jima je zložil pesem »Der Brüder Gruß«, ki jo je govoril pri slavnostnem obedu ter jo dal natisniti v Trstu na zeló finem papirju. Oboje, govor in pesem, priči pompoznega dneva poroke Julijine, nam je ohranila tradicija njene familije do današnjega dne.¹⁴ A s pompozno slavnostnim dnevom 28. maja 1839, ki sta si ga cbe imoviti hiši izbrali, da se pokažeta Ljubljani z vsem vnanjim socialnim bleskom, je bil za Julijo življenja maj pri kraju, — in sledila je proza življenja. V Julijinem zakonu je bilo pet otrok: najprej štiri hčere, in slednjič še edini sin.¹⁵ Vsi otroci Julijini so bili rojeni še v Ljubljani, še pred imenovanjem in pred preselitvijo Josipa Scheuchenstuela za prezidenta sodišča v Novo mesto, kamor je odšel l. 1850, — ko je pa Prešeren zapustil Ljubljano, bivališče Julijino, že septembra meseca 1846, ter ta svet že 8. februarja 1849. Tudi izza teh ljubljanskih dni Julijinih nam je podal Levec nekaj podatkov o njeni vnanjosti: »Tako v prvi otročji postelji izgubila je — kakor je pri plavkah obično — mnogo svoje lepote, tudi ta napaka, da je imela eno ramo nekoliko višjo nego drugo, poznala se jej je pozneje v večji meri. A ohranila je svoj vedri duh in imenovali so jo sploh duhovito ženo.«¹⁶ —

¹² Spomini na Prešerna, str. 14.

¹³ Poročna listina v matrikah pri sv. Nikolaju v Ljubljani, folio 67, Jahr 1839, pod številko 14.

¹⁴ Škofov govor gl. v ponatisu v tej številki Dom in Sveta; »Der Brüder Gruß« pa je že ponatisnjen v opombah k Prešernovi Čitanki (Celovec 1914) — po izvodu, ki ga hrani ljubljanski muzej.

¹⁵ Hčere: Julie (* 9. V. 1840; poročena 24. I. 1859 v Novem mestu v ljubljansko rodovino Rechbach; † v Lj. 13. I. 1897 »an Pleurithis«, pokopana že pri sv. Križu ob strani soprogi v enem obgrobu); Maria (Ana): * 2. VIII. 1841, poročena Mammer v. Mammern 30. III. 1864 v Novem mestu; Antonie (Marie): * 23. I. 1844, poročena von Linner (istega dne kakor nje sestra Marija), dné 30. III. 1864 v Novem mestu; Therese (Josefa): * 17. IX. 1846, poročena Bauer (28. IX. 1872). In edini sin: Josef (Wilhelm), * 28. V. 1850 v Lj., † 7. XII. 1905 kot predsednik višjega deželnega sodišča v Gradcu »an Pleurithis«. (Schiviz L. v. Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain. Görz 1905.) Tri hčere živé še dandanes; vse tri kot vdove in vse tri na Kranjskem.

¹⁶ Zvon 1879, str. 14. — Glavni vir je bil tu Levcu T. Pirc, znani zdravnik iz Tržiča. Ohranil se nam je naslednji Levčev zapisnik njegovih besedi o Juliji: »Als Frau hab ich

V Novem mestu je gospa Julija von Scheuchenstuelova s svojimi otroki in s svojo materjo, ki se je bila preselila iz Ljubljane k hčeri, živela tiho, bolehač na srčni hibi, še 14 let; stanovala je v Kandiji »zu Neuhoſ«, kakor so imenovali na lepem kraju zidani »dvorec« z lastno domačo kapelico, ki so mu ob zidanju nove bolnišnice usmiljenih bratov prizanegli iz pietete, da vsaj v glavnem stoji še danes. Doživela je tam Julija, da je njen mož dobil dné 21. decembra 1854 viteštvo Leopoldovega reda, pokopala tam leta 1855 svojo mater († 26. oktobra 1855), poročila tam še svojo najstarejšo hčer Julijo (24. jan. 1859) ter zapustila tam slednjič ta svet dné 2. februarja 1864, v 48. letu starosti, 15 let za Prešernom, a vendar dobro leto mlajša od njega. Takó počivata obé, mati in hči, sami na istem pokopališču pri Sv. Mihélu. Pokopal je obé takratni novomeški prošt Jernej Arko, Prešernov nekdanji osebni znanec, ki je bil od l. 1852, inštaliran 24. aprila, intimen prijatelj in stalen gost prezidentovi obitelji. V javnem časopisju tistih dni pa o Julijini smrti ni glasu.¹⁷ — Prezident v. Scheu-

die Julie gekannt, sie war keine Schönheit. Ich war in Höflein bei Urbančič oft mit ihr zusammen, sie war geistreich. (Pirc iz Tržiča v Schmidovi kavarni 9. II. 1876 ob 11. zv.)« Iz istega vira je imel Levec tudi znani Prešernov autoepitaf, češ: »O to je večkrat povedal«.

¹⁷ Preprosti nagrobnik Julijin na šmihelskem grobišču slove: / Julie edle v. / Scheuchenstuel / GEB. PRIMITZ, / Präsidentens-Gattin / geb. am 30 Mai 1816 / gest. am 2. Februar 1864. / Sie ruhe im Frieden! / — Obsmrtni list pa je imel (po izvodu iz Levčeve zbirke) naslednje besedilo: / Es lag in Gottes unerforschlichem Rathschlusse unsere innigstgeliebte Gattin, Mutter und beziehungsweise Schwiegermutter / Juliana Edle v. Scheuchenstuel geborne Primitz / in das bessere Jenseits abzuverufen. Sie verschied am 2. Februar 1864 Morgens 2 Uhr nach längerem Leiden mit den Tröstungen der / kathol. Kirche versehen im 48. Lebensjahre. // Mit tiefstem Wehleide ertheilen diese Trauerkunde die Zurückgelassenen: / (podpisi na sredi:) Josef Ritter v. Scheuchenstuel, / k. k. Kreisgerichtspräsident, Gatte mit / Josef Ritter v. Scheuchenstuel, / Sohn. / Therese Edle v. Scheuchenstuel, / Tochter. // (podpisi na levi:) Wilhelm Freiherr v. Rechbach, / k. k. Kämmerer, Schwiegersohn. / Julie Freiin v. Rechbach, / geborne Edle v. Scheuchenstuel, Tochter / mit 3 Enkelinnen. // (podpisi na desni:) Marie Edle v. Scheuchenstuel, / Tochter. / Johann Mammer v. Mammern, / k. k. Hauptmann im 32. F. J. Bataillon, / deren Verlobter. / Antonia Edle v. Scheuchenstuel, / Tochter. / Gustav Linner, / k. k. Hauptmann im 7. F. J. Bataillon, / deren Verlobter. // Die Beerdigung der entseelten Hülle findet am 4. d. M. Vormittags nach einer um 10 Uhr in der Hauskapelle gehaltenen / stillen Messe am Friedhofe zu St. Michael statt. // Die Entschlafene, / für welche stille Messen werden gelesen werden, wird dem frommen Andenken empfohlen. Für Beileidsbesuche wird freundlichst gedankt. // Schloß Neuhoſ am 2. Februar 1864. // — Najlepši nagrobnik pa je novomeški Juliji kot ženi in materi postavil Janez Trdina v naši slovenski knjigi. V Lj. Zvonu nam je l. 1905 opisal Julijo, kakor je živela ljudem v spominu neposredno po svoji smrti, in ugotovil, da je bila »gospa Julija vzorna soproga, brižna gospodinja, svojim otrokom pa prelubezniva in prava krščanska mati« (str. 143). In ohranil nam je Trdina tam tudi pričevanje njenega izpovednika, patra L.: »To ženo so vsi blagrovali, ker je imela vsega dovolj. Jaz pa vem, da je prebila i ona dosti sitnosti na tem svetu in marsikatera bridkost se je zaperila v njeno življenje. Ali z božjo pomočjo se je vselej kmalu iznebila, ker so jo dičila vsa tri svojstva, ki so glavni pogoj za srečen zakon: znala je potrpeti, znala je odpustiti in znala je molčati.« (Str. 145.) Duhá svojega soproga ni ž njim delila; uživala da se je v našo zemljo in govorila slovenski, ter tudi v zrelejših

chenstuel je vladal v Novem mestu še do srede meseca avgusta 1867, ko je omožil tam; dober mesec po smrti ženini, 30. marca 1864, svoji hčeri Antonijo in Marijo; tej je daroval (takoj že leta 1864) Langusovo sliko pokojne žene svoje, nekdanje Julije Primčeve, nekoč takó globoko opevane v nesmrtnih umetninah Prešernovih. L. 1868 je Scheuchenstuel že višjesodni svétnik v Gradcu, »mit dem Titel Präsident«. V pokoj je šel šele 21. septembra 1870, ter ga vžival malodane tri leta kot »k. k. Hofrat i. P.« ves čas do svoje smrti v Gradcu: do 5. avgusta 1873. Obsmrtno oznanilo je prinesla edina graška »Tagespost«; grob njegov pa je v Gradcu na grobišču »St. Peters-Friedhof«.

A kaj sledi iz teh podatkov o življenju Julijinem za datiranje Langusove slike? Izporočilo Julijine rodbine ne vé nič поблиžjega kot edinole to, da je slikal Langus Julijo »kot nevesto par let pred njeno poroko«: dvoje torej, ali morda celó troje let pred dném 28. maja l. 1839. Nekako 1837., ali celó 1836. leta potemtakem!

O Prešernovem sonetu, ki opeva to sliko Langusovo, bi se dalo torej sklepati iz teh podatkov le, da ni nastal — pred letom 1837, ali vsaj ne pred letom 1836, ker ni nastati mogel prej kot slika sama. Toda, se li pa ujema ta rezultat s kronološkimi podatki, kolikor jih imamo o drugih sonetih Prešernovih iz tiste dobe, ter ni li ta rezultat v kakem nesoglasju posebej z vsebino poezije, kar je sicer imamo v »Poezijah« Prešernovih o Juliji?

II.

Bilo je nekako meseca maja l. 1837, ko je pisal Prešeren v žal da nedatiranim pismu svojem v Gradec Stanku Vrazu: »Einen Beitrag zu Eurer Zeitschrift kann ich Dir nicht übersenden, weil ich nichts neues gedichtet habe, meine Balladen und Sonette aus der Liebesperiode aber die meisten im Illyrischen Blatte erschienen sind, oder in einem solchen Zusammenhange stehen, daß sie nicht einzeln gedruckt werden können.«¹⁸ Iz teh besedí Prešernovih sledí za nas dvoje. Prešeren nam tu sam priznava in določa neko svojo »dobro ljubezni«, ki pa tu, meseca maja 1837, o njej govori kot o nekaki že minuli dobi svoji. In priznava nam tu sam, da ima iz te dobe še nekaj sonetov, ki sicer niso bili še objavljeni, a jih vendar tudi zdaj posamno objaviti ne more, — weil sie »in einem solchen Zusammenhange stehen, daß sie nicht einzeln gedruckt werden können.«

Kateri pa so bili ti, dotlej še neobjavljeni soneti Prešernovi? Ker je podani citat iz pisma Prešernovega odgovor Vrazovemu urgiranju z dné 2. aprila 1837, naj izvoli Prešeren poslati za nameravanega štajerskega konkurenta »Krajnske Zbbe-

letih cenila, prebiral in zagovarjala — Prešerna. (Str. 144.) — O smrti Julijini in o novomeških dnéh njenih je Trdina spisal sicer tudi že prej »bajko«, lepo pesniško delo, z utrinki resnice prepleteno posebej v anekdotah iz življenja Julijinega in Prešernovega. (Janeza Trdine Zbrani spisi, zv. IV., str. 79: Doktor Prežir.) Prim. tudi zbr. spisov njegovih zv. IX., str. 1: Franja.

¹⁸ Letopis Slov. Matice 1877, str. 158.

lize«, za »Metuljčka«, »obljubljene prispevke«, ¹⁹ je tu iz misli izključiti pač kar vse nemške pesmi in sonete Prešernove. Saj so vendar v Gradcu name-
ravali, da bodi »Metuljček« »štajersko - sloven-
ski« almanah! Umeti je torej besedilo pač tako,
da méni Vraz v svojem dopisu le slovenske pri-
spevke, in da govori tudi Prešeren v svojem od-
govoru istotako le o slovenskih sonetih svojih, in
sicer z izjavo, da so vsi — kar jih še ima — še iz
»dobe ljubezni«, t. j. torej vsi še o Juliji, ker no-
vega da ni zložil še nobenega. A te slovenske so-
nete pa imamo od l. 1846 objavljene vse (razen
enega) v »Poezijah« Prešernovih, kjer jih je dal
natisniti poet šele prvič, ker ni prej imel prilike,
da jih objavi vse skupaj, ter nele posamič. Zató
imamo v »Poezijah« zdaj trdno možnost za nasled-
njo nadaljnjo ugotovitev, da méni namreč Prešeren
v svoji gorenji izjavi iz meseca maja l. 1837., ker
drugih sonetov méni ne more, — nekatere izmed
tistih deset sonetov svojih, ki stojé, med njimi tudi
naš sonet »Matevžu Langusu«, dandanes tam ne-
posredno za »Sonetnim vencem«, in ki veljajo vsi
še Juliji. Vsi drugi soneti Prešernovi, kar jih je
dandanes v »Poezijah«, so namreč bili dotedaj že
izšli v tisku, — razen edinega prologa »Vencu«:
»Je od vesel'ga časa téklo léto... dvakrát devét-
sto tri in trideséto«, ki smo si danes pa o njem že
na jasnem, da je nastal znatno po l. 1837 za uvod
»Vencu«, vsled česar ni tega soneta tu vpošte-
vati.²⁰

O sonetih tiste deseterice pa imamo naslednje
kronološke podatke:

1. O prvih treh vemo, da so že iz leta 1834.
Ohranil se nam je v ostalini Levstikovi²¹ izvod
l. natiska »Sonetnega venca«, ki je izšel na štirih
stranéh velikega formata prvič 22. februarja 1834,
povečini na navadnem, nekaj odtiskov pa tudi na
boljšem papirju. In ta izvod iz Levstikove zapu-
ščine, ki je izmed onih na boljšem papirju, ima na
četrti, napol prazni strani z lastno roko Prešer-
novo pripisane za »Vencem« naslednje štiri sonete:

1. Ni snál molítve shláhtnizh...
2. Sanjalo le mi je...
3. Ni majhina bla, Togenburgar! méra...
4. Ví, ki vam je ljubesni tiraníja — nesnana...

Izmed teh štirih sonetov so v »Poezijah« Pre-
šernovih prvi trije prav takó neposredno za
»Vencem«, v isti zaporednosti drugi za drugim —
kakor že v tem rokopisu Prešernovem. In sicer

¹⁹ Dné 2. IV. 1837 Vraz Prešernu: »Ich beschäftige mich gegenwärtig unter Beihilfe des Herrn Baccalaureus Mikloshizh mit der Zusammentragung der Materialien für einen Rivalen der Zhbeliza, der mit ihr um die Gunst der Blüthen buhlt. Habe die Gefälligkeit, und sende mir Du bald etwas von den versprochenen Beiträgen, damit sich die Zhbeliza ihres Concurrenten nicht zu schämen braucht. Sobald Du etwas eingesendet haben wirst, werden wir das Manuscript der Censur vorlegen.« (Letopis Slov. Matice 1875, str. 163.)

²⁰ Časopis za zgodovino in narodopisje III. (1906), str. 181—183.

²¹ Dandanes sodim, da kot nekdanji osebni dar starega bibliotekarja in čbeličarja Miha Kastelca samega, in sicer iz l. 1866 — Levstiku.

sta izšla šele tam prva dva — prvič; tretji pa, sonet o Togenburgu, je doživel svoj prvi tisek 26. marca 1836: objavil ga je tega dné ljubljanski »Illyrisches Blatt« v svoji tistoletni 13. številki, a že z nemškim prevodom Prešernovim, toda kot prvo objavo njegovo brez podpisa, ter le s pripombo »Aus dem noch ungedruckten 5ten Hefte der krainischen Biene« na koncu. Ta Prešernova pripomba nam izpričuje, v kak namen je nastal in prišel v Kastelčeve roké gorenji, v zapuščini Levstikovi nam ohranjeni Prešernov pripisek navedenih štirih sonetov k »Sonetnemu Vencu«: namenil je poet svoj »Venec« in pa tiste štiri sonete za njim — za V. bukvice Krajnske Zhbelize, ki naj bi bile izšle pač najbržda l. 1835, ker so IV. bukvice doživele svoj dotisek, dasi z letnico 1833, šele 2. julija 1834. Pri-
pomniti pa je, da je Miha Kastelic zbiral prispevke za V. bukvice sicer že l. 1834, kakor priča njegova »Literarische Ankündigung« v uradnem listu Lai-
bacherice z dné 8. marca 1834, kjer napoveduje IV. zvezek Zhbelize z dostavkom: »Diesem wird in einer kurzen Zeit das fünfte [Heft] folgen, zu dem der größere Theil der Materialien bereits gesammelt ist.« Dalo bi se že iz tega upravičeno sklepati, da je torej gorenji rokopis Prešernov ter potemtakem tudi tista četvorica sonetov že iz leta 1834, — ker da iz takrat že nabranega gradiva za Zhbelizo V.! Toda, imamo pa še drugi vir za poslednje dejstvo: pismo namreč Janeza Čopa svo-
jemu bratu Matiju Čopu z dné 2. maja 1834, ki se mu zahvaljuje v njem za štiri nove Prešernove so-
nete, poslane mu na Dunaj s pismom po kranj-
skem vozniku Jožu Poharjevem: »Io ti ringrazio pel Manzoni e pei sonetti tutti eccellenti, ma secondo quel che a me pare il più bello il 3° Sanjalo le mi je etc. per la sua originalità. Bello pure è anche il primo, bello anche il secondo — ed il quarto — infomma avendoli ancora una volta letti non lo al quale dare la preferenza. Evviva Prelhern!«²² Janez Čop navaja v tem svojem pismu le en sam sonet izmed gorenje četvorice (»Sanjalo le mi je...«), in še tega kot 3°, ko stoji v gorenjem rokopisu Prešernovem in v »Poezijah« pa na dru-
gem mestu. Imel je torej v poslanem mu prepisu, najbrže bratovem, sonete v drugačni zaporednosti. A da je imel ravno štiri, kakor ima štiri Pre-
šernov gorenji rokopis za Sonetnim vencem; in da nam navaja enega, ki je bil v Čopovem prepisu na Dunaju in je v Prešernovem rokopisu, — to dvoje nam omogoča sklep, da so bili tisti štirje soneti v Janezovih rokah tam na Dunaju isti štirje soneti kakor tu v gorenjem rokopisu Prešernovem. In zató smemo datirati vso četvorico vsaj z dném Ja-
nezovega pisma: z dném 2. maja l. 1834, dasi so mu bili poslani iz Ljubljane (po Poharjevem Jožu, torej po gorenjskem vozniku, ki je bil s svojim konjičem več kot po teden dni na potu do Dunaja) — že meseca aprila, in jih je Janez Čop sam tudi prejel na Dunaju — že meseca aprila, a se bratu v Ljubljano že zahvaljeval zanje v pismu svojem z dné 2. maja 1834, poslanem po pošti, ko je Joža

²² Lj. Zvon 1900, str. 763.

odšel, — da bi prišlo v Ljubljano še pred dohodom Jožetovim.²³

2. Izmed tiste deseterice sonetov o Juliji, ki stojé v »Poezijah« za »Sonetnim vencem«, pa vemo nadalje tudi še o četrtem in pa o predzadnjih dveh, da jih je Prešeren namenil, ter torej spesnil tudi že — za V. bukvice Krajske Zbhelize. Dné 22. oktobra 1836 je namreč prinesel »Illyrisches Blatt« v svoji 43. številki trosonetno skupino:

1. Blo Mojselu je nekda narozheno...
2. Ozhí lo le per nji v deklet ble fredi...
3. Kadar obupa uzhenóft sdravnika...

spet b r e z avtorjevega podpisa, in spet z opombo »Aus dem noch ungedruckten 5. Bändchen der krainischen Biene«. Ali ni Prešeren s to pripombo datiral sam tudi te trojice sonetov tja v leto že 1834, dasi so izšli šele sedaj koncem leta 1836! Po vsebini svoji tičejo brez dvojbe vsaj tja pred osodni dogodek nagle smrti Čopove, tja pred šesti dan meseca julija l. 1835, — ker je pahníl ta nenadni dogodek Prešernove misli in s tem tudi njegovo poezijo v povsem drugačno smer.

3. Pa tudi zadnji sonet one deseterice o Juliji tam za »Sonetnim vencem«, sonet

»Odpërlo bo nebó po lodnim dnevi«,

je izšel samostojno pred »Poezijami«, ločeno sam zase, hkrati z nemškim prevodom. Dal ga je Prešeren kakor poprejšnje sonete v »Illyrisches Blatt«, ki ga je natisnil dné 23. novembra 1837, in sicer (kakor redno vse druge objave poetove izven naštetih zadnjih) — spet s polnim imenom Prešernovim. A glej, ta sonet pa že nima opombe, da je iz V. Zbhelize, kar priča, soglasno z vsebino njegovo, da je nov sonet iz nove, že kesnejše dobe, in sicer že iz dobe po Čopovi smrti, če že ne naravnost iz leta 1837, t. j. iz dobe po tistem majskem pismu Prešernovem Stanku Vrazu!²⁴

Te kronološke ugotovitve bi bile prva premisa naše tu nameravane poti!

In zdaj pa »Poezije« v roko! Podani so vsi kronološki podatki, kar jih imamo doslej o tisti deseterici sonetov za »Vencem«. Pa si pogledjmo zdaj, kakó je Prešeren porazvrstil in sestavil v »Poezijah« v s e t i s t e s o n e t e svoje, kar jih sploh ima tam o Juliji! Dejstvo, ki se nam razodene, bi bilo, če pritegnemo že hkrati tudi gorenje kronološke ugotovitve, — naslednje:

²³ »Non volli consegnare la mia risposta al Josha, nostro corriere veloce, perche non poteva darti nuove di lei, ed ho differito a scriverti fin'oggi, ma io spero che la lettera non arrivera più tardi di esso.«

²⁴ Edinikrat stoji v tej objavi nemški sonet na prvem ter slovenski na drugem mestu; Levstik je iz tega sklepal, da je morda Prešeren spesnil najprej nemško mático, ki da jo je potem poslovenil v slovenskem sonetu svojem. A ker stoji v tem prvem tisku Prešernovo ime le pod nemškim sonetom, kakor tudi sicer to povsod, kjer je objavil Prešeren slovenski tekst hkrati z nemškim prevodom svojim, sodim, da je stavec v tiskarni le po pomoti sonetoma zamenjal mesti, ter da je ta izjema v objavi le tiskarska hiba, ne pa priča v smislu Levstikove domneve.

Je od vesel'ga čása téklo léto (Poezije 1847: Prolog!)

Sonetni venec

Ni znál molítve žláhtníč těrde gláve . (Poezije 1847: Epilog!)

2. V. 1834 na Dunaju.

*

Sanjáló se mi je . . (Poezije 1847: Prolog!) 2. V. 1834: na Dunaju.

Velíka, Togenburg! (IB: 26. III. 1836), 2. V. 1834 na Dunaju!
Bíló je, Mójzes . . (IB: 22. X. 1836). Iz 1834?

Na jásnim nébi míla lúna svéti . . (Poezije 1847.)
Marsktéri rómar grè v Rím (Poezije 1847.)
Zgódí se včasíh de Mohamedáni . . (Poezije 1847.)

Očí bíle pri nji . . (IB: 22. X. 1836). Iz 1834?
Kadár prevídi učénost (IB: 22. X. 1836). Iz 1834?

Odpërlo bo nebó . . (IB: 23. IX. 1837. Epilog!).

In to dejstvo bi nam bilo tu druga premisa naša!

A na podlagi obeh podanih dveh premis pa zdaj tu dalje do cilja — v treh zaključkih! Izvajati je:

1. Gledé izjave Prešernove, ki jo je poslal meseca m a j a 1837 v svojem pismu Vrazu v Gradec, najpoprej, — da je izmed sonetov, ki jih je imel poet še iz »dobe ljubezni« svoje o Juliji, dotedaj res bil objavil »die meisten«, ker štiri: sonet o Togenburgu, sonet o Mojzesu, ter s tem hkrati še soneta »Očí bíle« in »Kadár prevídi učénost«; a imel da je pa dva, ki ju je zadrževal name-noma in res zadržal njiju prvo objavo od l. 1834 tja do »Poezij« (1847 odn. 1846): soneta namreč »Ni znál molítve« in »Sanjáló se mi je«! Ugotoviti nam je torej mogoče tu povsem točno, da sta mogla biti in morala biti Prešernu takrat v mislih predvsem ta dva soneta, ko je Vrazu priznal, da ima sicer nekatere še neobjavljene, ki pa da stojé v takem stiku, »daß sie nicht einzeln gedruckt werden können«. In en sam pogled v podano tabelo nas preveri, da ni bila ta beseda Prešernova le kak izgovor, ampak izjava, nam dandanes zeló dragocena izjava žive resnice. Saj je sonet »Ni znál molítve« v tesnem stiku s »Sonetnim vencem« — kot njegov epilog, ki je iz njega, kakor dandanes vemo, Prešernu vzrastle kesnejše sonet »Je od vesel'ga čása téklo léto« za soodmevni prolog. In sonet »Sanjáló se mi je«, glej, pa stoji v »Poezijah«, neposredno za poprejšnjim, že kot prvi sonet novega »venca« sonetov: kot — uvodni sonet novega, deveterosonetnega cikla! Torej res v takem stiku, da se ga Prešernu opravičeno ni zdelo samega záse dati v svet, — posebej, ko ogovarja Julijo, kakor tudi poprejšnji sonet, naravnost s »ti«. Nič ne dé, če je nameraval Prešeren izdati že l. 1834. ali 1835. v V. zvezku Zbhelize ta dva soneta; saj vemo; da ju tudi tam ni nameraval izdati sama záse, ampak v zvezi — z »Vencem«! In leto 1837. tudi ni bilo Prešernu več leto 1834.; zorél mu je zdaj nov cikel, ki mu je prav leta 1837. samega že dovršil poet

nov člen; k sonetu »Sanjalo se mi je« kot prologu že za soodnosni odmev sonet »Odpèrlo bo nebó« kot epilog. V prologu — nebo, in glej zdaj v epilogu spet — nebo! A kakó ni leto 1837. bilo Prešernu več leto 1834., priča nam tudi še tisti tretji sonet, ki o njem tudi zatrdno vemo, da ga je Prešeren (kakor soneta »Ni znál molítve« in »Sanjalo se mi je«) imel in hranil neobjavljenega tudi že iz l. 1834.: sonet o bogastvu Julijinem »Ví, ki vam ljubesni tiranija — nesnana«. Tudi tega je imel leta 1834. v tisti četvorici svoji tam za »Sonetnim vencem«; tudi tega je nameraval takrat objaviti z »Vencem« vred v V. bukvicah Zhbelize. Nele na ona dva, ampak tudi na tega se je mogla in morala torej nanašati navedena beseda Prešernova o tistih stikih, ki zaradi njih ni, da bi objavil dotične sonete posamno. A glej, kaj se je zgodilo pa zdaj v »Poezijah« s tem sonetom? Prešeren ga je izpustil iz »Poezij«, in ga nam sploh ni objavil nikoli sam, ampak prvič šele Levstik l. 1866 v znani Wagnerjevi izdaji. Razmere so se bile izpremenile, in Prešernu samemu ni bil sonet sam záse več primeren za objavo. Za novi ciklus, ki mu je zorél in l. 1837. že večinoma dozorél za »Poezije«, pa mu ta sonet ni več prijal, ker mu v idejo cikla ni pristojal, ampak mu jo s svojo, v vsakdanjo realnost naperjeno satiro kalil, ker zaobračal v drugo nepovoljno smer. Zató ga je zavrél za vselej! Na njegovo mesto pa je v »Poezijah« pomaknil prvi sonet iz one trosonetne skupine, ki mu jo je bil natisnil »Illyrisches Blatt« dné 22. oktobra 1836, in ki je tudi bržé da ko ne iz leta 1834.

2. Gledé novega cikla pa, ki je Prešernu vzrastel za »Sonetnim vencem« odnosno za epilogom njegovim, sledí iz podane tabele zeló zanimivi ter nam tu velevažni fakt, da se nam točno na sredi vse deveterosonetne skupine pojavi **troje** sonetov, ki o njih nimamo prav nikake vesti, prav nobenega sledú prav do »Poezij« samih. Pred to osrednjo trojico stojé trije, in za njo spet trije soneti, ki o petorici njih imamo sledove in podatke tja do l. 1834., in o enem do l. 1837.; o tistih osrednjih treh pa ni trohice, ne kakega rokopisa, ne kakega koncepta, tudi prepisa ne nikoder, in nikjer nikoli nič poročila iz dobe pred »Poezijami«; šele v »Poezijah« samih nam l. 1847. odn. 1846. nastopijo, kakor da bi kar čez noč iz tal vzrastli pred nami. Nič ne vemo o njih, ne odkedaj, ne kakó. In vendar so to trije zeló markantni soneti! A predvsem nam pa vstaja tu ob njih seveda isto vprašanje, kakó li, ali je imel Prešeren to trojico sonetov, ali sploh katerega posamega izmed njih že takrat, ko je maja meseca l. 1837. pisal Vrazu, da izmed sonetov, kar jih ima še iz Julijine dobe, ne more posamno objaviti nobenega, ker so v gotovi zvezi ter v neki soodnosnosti! Da te trojice sonetov ni Prešeren še imel dné 22. oktobra 1836, dá se sicer indirektno, a precej zatrdno povzeti iz dejstva, da je Prešeren dné 22. oktobra 1836 objavil troje sonetov »aus dem noch ungedruckten 5. Bändchen der krainischen Biene«, namreč sonete »Blo Mojsesu«, »Ozhí lo le per nji« in »Kadar

obupa uzhenóft«, — ki jih naša osrednja trojica v »Poezijah« kakor zagozda na dvoje kolje; poet jo je zasnoval in vdelal med prvega in ostala dva! Ali bi pa bil Prešeren res objavil teh troje sonetov kot posebno samostojno trosonetno skupino zase, če bi bil imel tam na onem mestu med prvim sonetom in ostalima dvema že takrat, že dné 22. oktobra 1836 tisto osrednjo trojico bodisi vso, bodisi le kak sonet njen? ali pa če bi bil takrat táko zagozdo med njimi sploh že nameraval? Vse kaže, da si je dné 22. oktobra 1836 tiste tri sonete ob prvem njih natisku Prešeren še vedno, kakor si jih je l. 1834., ko jih je vstvaril in določil za V. Zhbelizo, mislil kot že zastalno udogotovljeno trosonetno skupino, brez namere še in namena, da bi to vsebinsko celoto poslej kedaj raztrnil in obogatil z novim vdevkom sonetov. Sodim torej, da vsaj dné 22. oktobra 1836 Prešeren še ni imel tiste naše osrednje trojice, ter posebej ne soneta »Matevžu Langusu«; nastali da so potemtakem šele kesneje. A kedaj — kesneje? Točen odgovor bi nam bil tu kajpada dragocen; a kje vzeti — trden kronološki datum? Nimamo ga, vsaj ne — do dandanes. Zató bomo mogli tudi tu, če še dalje, spet le po indirektni poti!

3. Gledé slike Langusove sáme pa nam ne sledi na prvi pogled ne iz gorenje tabele in dozdevno tudi ne iz dosedanjih izvajanj nikak, ne vsebinski ne kronološki prispevek. Zató treba tu še pobilžjega pogleda v tisto deveterosonetno skupino gledé njenega eventualnega postanka! Bilo je natančno dva meseca pred Prešernovo objavo onih treh sonetov z dne 22. oktobra 1836, ko je poet pisal 22. avgusta 1836 Čelakovskemu v Prago: »Wenn über Jahr und Tag keine Zhebeliza erscheint, so dürfte ich eine Sammlung meiner pelme herausgeben.«²⁵ Imel pa je Prešeren takrat o Juliji vsega vkup slovenskih a) 15 sonetov »Primicovi Jul'ji« v »Sonetnem vencu«, b) za njim pa še 7, in sicer teh-le sedem sonetov:

1. Ni snál molítve shlahtnizh ...
2. Sanjalo le mi je ...
3. Ni majhina bla, Togenburgar! ...
4. Ví, ki vam je ljubesni tiranija — nesnana ...
5. Blo Mojselu je nekda narozheno ...
6. Ozhí lo le per nji v deklèt ble fredi ...
7. Kadar obupa uzhenóft sdravnika ...

Če bi bile torej takrat res izšle Čelakovskemu napovedane »Pelme« Prešernove, bi najbrže bili v njih ti soneti tam za »Vencem« vsi. In sonet o Julijinem bogastvu bi stal na sredi te takratne sedmorice. A »Pelme« niso izšle, in z leti so od tu naprej poetu pognali in dozoreli — novi motivi! Najpopreje se je utrnil kot prvi novi sonet poetu iz snujočega duhá, kakor kaže objava z dne 23. novembra 1837, sonet

»Odpèrlo bo nebó po sódnim dnévi...«,

ki je v njem opesnil Prešeren konec dobe ljubezni svoje. Ne skupina sonetov za »Vencem«,

²⁵ Lj. Zvon 1882, str. 112; Bílý Fr., Korrespondence Čelakovského II., str. 411/14.

ampak sploh vsi soneti o Juliji so dobili s tem svoj vsebinski sklep. Toda ta novi sonet, ta organski sklep vseh dotedanjih sonetov o Juliji pa je poetu znatno premaknil, po obliki in po vsebini, tisto prvotno sedmorico za »Vencem«! In če morda ne prej že, pa se je poet pač vsaj zdaj, ob svoji tihi nameri, da izdá »Pefme«, iznova zamislil v vsebino tistih sonetov, ki jih je imel iz l. 1834. pred seboj. Ugotoviti sicer, ni-li Prešeren pa morda tudi že svojega novega soneta »Odperlo bo nebó« zamislil in spesnil že namenoma kot soodnosni odmev sonetu »Sanjalo se mi je«, ter je-li torej že prej ali šele sedaj izločil sonet »Ni snál molítve« iz skupine in ga primaknil kot epilog tja k »Vencu«, — nam bo pač najbrže ostala na veke nemogoča zadeva. A bodi to kakorkoli; takó ali takó, — glavnega dejstva nam to ne izpodbija prav nič. Novi sonet »Odperlo bo nebó« je imel kot epilog v tistem sonetu iz l. 1834., ki opeva »sanje« poetove, kakó sta pred Lavro in Julijo vagala v nebesih s Petrarkom sonete svoje, — svoj kakor da nalašč izmišljeni in vstvarjeni odmev: svoj soodnosni prolog!

Že tedaj pa se je bil, sodim, Prešeren odločil, da sonet »Vi, ki vam je ljubesi tiranija« o bogastvu Julijinem črta, posebej, ko se mu je bil ta vsled nanovo priraslega soneta premaknil v skupini raz simetrično sredo njeno, kjer je vendar umetnik potreboval markantnega vrha! In ostali so mu po tej opustitvi soneta o Julijinem bogastvu med prologom in epilogom v skupini le še štirje soneti; s prologom in z epilogom vred torej le šestorica — brez markantnega vrha, ki ga je poslej Prešeren, ki je kot umetnik mislil arhitektonsko, iskal skupini za simetrično sredo. In sonet »Na jásnem nébi míla lúna svéti« je bil najbrže tisti sonet, ki ga je Prešeren najpoprej zamislil in izoblikoval za simetrični vrh nameravani sedmorici! Slog in vsebina mi govorita, da je nastal kot prvi izmed one dandanašnje osrednje trojice v ciklu. Soroden se mi zdí še slogu tistih sonetov, ki so iz leta 1834., in zeló blizek slogu soneta »Odperlo bo nebó« iz l. 1837.; a vsebina njegova, glej, pa so dogodki iz samega leta 1834.: nevolja v Julijini in ženina njenega hiši neposredno po prvi javni razglasitvi »Sonetnega venca«, ki je imel v akrostihu pravo ime Scheuchenstuelove zaročenke! Vse bolj nekam eksotična sta mi po svoji snovi, po svojih ritmih, po svojem tesno zbitem slogu pa že ostala dva soneta tiste osrednje trojice: sonet »Zgodí se včasí« in zlasti še sonet »Matevžu Langusu«, vsled česar sodim, da sta po svojem postanku znatno kesnejša. Prešernu se je bila sedmorica v ciklu, kakor kaže, končno razklenila še enkrat in se razrastla iz sedmorice v devetorico sonetov — radi motiva o Langusovi sliki, ki se je spomin o njej s prijatelja Langusa, njenega slikarja, imenom vred odločil poet vsprejeti in zajeti v svoj spev ter jih pozabe oteti in oslaviti v poeziji svoji: — v posebnem, globoko zamišljenem in mojstrsko izvedenem sonetu z akrostihom tam na simetrični sredi kot arhitektonskem vrhu one sonetne skupine o Juliji za

»Vencem«! In glej, sonet o godu Julijinem je bil potem v sedanji devetorici le arhitektonska posledica te odločbe Prešernove, — pa naj je sicer nastal ali že preje, ali šele pozneje od soneta »Matevžu Langusu«!

Vsebinsko seveda bi sodil človek, da je sicer vzel Prešeren sonetom, ki jih je dodatno vpletal, **vsem** iz one iste dobe, ki je rodila prvotno sedmorico tam za »Vencem«. Pa naj so nastali potem tisti nanovo dodani soneti kadarkoli si že bodi! Saj je vendar glavni postulat le, da bodi vsak cikel po obliki in vsebini ena sama, — vsestranski enotno usoglašena celota, — pa nastajaj in rasti čeprav morda kar pol stoletja! Ker je (kakor ugotovljeno) tista sedmorica Prešernovih sonetov, ki je nastala tam za »Vencem« najprvotnejše, bila vzrastla v sa iz dni neposredno po »Vencu«; ker jim je torej eo ipso bila vsebina zajeta ob njih postanku enotno iz one iste dobe: bi potemtakem pričakovali in sklepali dosledno, da so tudi vsi v isti cikel kesneje nanovo prirasli soneti po vsebini zajeti, dasi retrospektivno iz spomina, pa vendarle iz doživljajev, iz dogodkov, iz situacij one iste dobe: iz istega torej leta 1834. In res, glej, sonet »Na jásnem nébi« ustreza povsem tej zahtevi. In tudi sonet »Zgodí se včasí«, ki opeva Julijin hrupni god in poetova samotno tiha voščila, te zahteve ne krši; saj je Julija imela svoj god vsako leto, in tisto godovanje njeno v Prešernovem sonetu je gledé leta takó povsem nedoločeno, da ga lahko prav brez vsake ovire datiramo naravnost tja v leto 1834., — češ da Prešeren opeva prav tistoletni god Julijin, posebej ko se tej domnevi tudi sicer vsebina tistega soneta prav nič ne protivi.²⁶ In če stopimo zdaj z isto logiko še slednjič dalje do soneta z akrostihom »Matevžu Langusu« tam na točno simetrični sredi vse deveterosonetne skupine, — ali bi ne bil zdaj tu skrajno nujen tak sklep, da je strogi umetnik, ki je vzdržal potezo do tu strogo dosledno, zajel tudi temu sonetu vso vsebino iz iste dobe svoje, iz istega svojega leta 1834., kakor sicer že vsem drugim sonetom one iste skupine! Sonet je po vsebini, po ideji svoji — globoko hrepenenje poetove duše po idealu, po lepoti, po odsevu »unstranske gloriije«, dà, po »bogstvu«, — in nič ne dé, če na naslov Julije. Isto globoko hrepenenje, ista čista vera, kakor sta živela v poetovi subjektivnosti za onih dni pred »izgubljeno vero«. A ti dnevi so bili dnevi še leta 1834., in morda še deloma tudi dnevi leta 1835. — naj-kesneje tja nekako do smrti Čopove († 6. julija 1835). Snov soneta, ali recimo »dogodek«, ki ga opeva, pa je — slika Langusova in poetovo romanje k njej na Langusov dom, da si ob njej najde utehe hrepenenju svoje subjektivnosti. In zadnji dosledni korak v našem sklepanju bi bil in moral biti zdaj tu na podlagi Prešernove poezije ta, — da je tudi »dogodek« iz Langusove hiše, ki ga Prešernov sonet opeva, iz leta 1834., ali vsaj

²⁶ Julija je praznovala svoj god dné 16. februarja. (Izporočilo gospé Bauerjeve.)

iz prve polovice leta 1835., pa naj je sonet sam nastal kadarkoliže. Ali da si izrečemo stvar s pravo besedo: Langusovo sliko Julije Primčeve je iz Prešernove poezije nujno datirati v leto 1834. ali vsaj v prve mesece leta 1835., — ali pa Prešernu naprtiti, da je največji sonet, vrh svojega deveterosonetnega cikla o Juliji tam za »Sonetnim vencem«, vstvaril kot sad nekega tihega kompromisa z dejstvi, ki ga je prisilil, da je odstopil od stvarne doslednosti v svojem ciklu — zaradi lepega, izredno bogatega motiva! A kaj je verjetneje?

To je zadnji tu možni nam rezultat. Žal torej, da nismo z dragoceno nam sliko dobili tudi letnice njene! Bila bi nam ob Prešernovi poeziji — tudi dragocenost.

V Ljubljani, 28. februarja 1921.

GAZELE.

DR. JOSIP PUNTAR.

(ZLATE ČRKE: DRUGI DEL.)

1. »ZLATE ČRKE« IN KRITIKA.

Al bo kál pognálo sème, kdor ga séje, sám ne vé;
Kdòr sadí drevó, al bóde zréd'lo véje, sám ne vé.
Se pod strôpam néba trúdi lét' in dán nomád;
Al pa kônc léta bóde káj perréje, sám ne vé.

Gazele. 6.

Kdor je imel v rokah prvi del mojih »Zlatih črk«, prebral »Uvod« ter se potrudil doumeti zvezo med že obdelanimi poedinimi odstavki knjige ter z napovedanimi poglavji drugega dela, je moral dospeti do sličnega zaključka, do kakršnega se je dokopal v navideznem labirintu moje na dolgo zasnovane študije v »Času« 1912 dr. Ušeničnik. Pojavilo se mu je samoposebi vprašanje, kakšen zaključek prinese drugi del glede na glavni problem »zlatih črk« na Prešernovi posodi Gazel. Spoznal je gotovo, da je prvi del prav za prav le priprava s široko potezo iz gotovega notranjega in zunanega razloga: pojasniti je bilo namreč treba temeljna, estetsko poetska vprašanja na način, ki naj bi vsakomur nudil v roke gradivo za nepristransko samostojno sodbo. Da je bilo zato nujno treba seči v Schleglovo »šolo«, je povsem razumljivo. Saj je tu zajemal s Prešernom vred tudi mentor njegov, Čop, svoje estetske nazore. Da je bilo nasprotno treba poseči tudi nazaj v antiko ravno radi jasne zveze poeta s staroklasičnimi mojstri in radi tistega nauka romantikov o spojitvi antike z romantično lepoto, to, mislim, da je bilo predpogoj za pravo razlago celotnega vprašanja, ki se tiče »arhitektonike« in njenih apriorističnih nasprotnikov.

Z drugim delom treba pričeti klopčič odvijati. Temelj drži, in sicer bolje, kakor si je mogel misliti glavni zasmehovalec »arhitektonikarjev« — dr. Tominšek. Držal je že tedaj, ko je on pisal nesrečni svoj pamflet za »Berliner philologische Wochenschrift«. Zakaj ob izdaji prvega dela sem imel glavni rezultat že v roki pripravljen za natis v drugem delu. Zlobna

Tyche pa je hotela, da je ravno on pisal svojo potvoro v onem listu, v katerem ga je dve leti kasneje v stvarnem oziru obsodil vseučiliški profesor Boll prav nehoté in nevede, poročajoč¹ o Otto Weinreichovi (vseučil. prof. klasične filol. v Tübingen) študiji, glaseči se »Triskaidekadische Studien. Beiträge zur Geschichte der Zahlen«.²

Za grobo potvorbó mojih rezultatov in vsega mojega ter Žigonovega dela mi je Boll-ova ocena v istem strokovnem listu v tem večje zadoščenje, ker sem pred Weinreichom v svojem prvem delu dognal z največjim trudom stvari, ki jih hvali Boll pri Weinreichu, češ:³

»Wenn der Verfasser in den besprochenen Beiträgen im Wesentlichen seine älteren Schriften ergänzt, so tritt er mit Endabschnitten seines Buches einem neuen und wichtigen Problem näher, der Rolle der Zahl als formenden und gestaltenden Prinzips in der Dichtung (jaz!). Auch Frühere haben sie schon oft an einzelnen, namentlich antiken Schöpfungen nachzuweisen gesucht; die Gefahr einer Vergewaltigung des Textes aus vorgefaßter Meinung lag dabei immer nahe und hat oft berechtigte Abwehr herausgefordert.⁴ W. geht einen andern Weg, den Weg der ruhigen Beobachtung. Die zahlenmäßige Gliederung eines Gedichtes liegt vor allem da nahe, wo im Gedichte selbst eine bestimmte Anzahl von Dingen oder Personen charakterisiert werden soll (jaz). Wenn in einem Epigramm von den dreimal drei Musen die Rede ist, so ergibt sich eine Gliederung in drei Distichen.⁵ Ebenso bequem und natürlich, wie eine Reihe von fünf Hexametern beim Pentathlon oder zwölf Versen bei den zwölf Monaten.«

Da bi ne bil Tominšek nikdar napisal tiste slovenske sramote pred tujim svetom! Pa dalje: »Pythagoreisierende Gedanken sind es auch, die W. in überraschend weitem Umfang bei Dante in der »Vita nuova« aufdeckt: mit einer eigentümlich berührenden Leidenschaft bemerkt Dante immer wieder die Bedeutung der Neunzahl (jaz) im Leben Beatrices und in seinen Begegnungen mit ihr. W. hat recht, wenn er auch in diesem von den Danteerklärern noch wenig verstandenem Zuge den Einfluß nie abreißender antiker Überlieferung erkennt (jaz). Es ist, um die Tatsache mit etwas anderen Worten noch deutlicher zu machen, im letzten Grunde nichts anderes als der große Bau des antiken Weltbildes, der auch in dieser

¹ Berl. philolog. Wochenschrift, 1917, št. 50.

² Giessen 1916, A. Töpelmann. Zbirka: Religionsgeschichtliche Versuche u. Vorarbeiten, begründet von Albr. Dieterich und Rich. Wünsch. Bd. XVI, 1.

³ Citati so vedno boljši nego izvleček. Čitatelj naj potrpi in zasleduje misli.

⁴ Tominšek poroča tako, da dobi čitalec njegovega poročila prepričanje, da sem tudi jaz — prestavljal verze v Tibulu II 5 z namenom, dobiti zaželjeno simetrijo in številčno simboliko. Proti temu sem se bil ravno radi Tominškovega podtikanja temeljito zavaroval, a Tominšek vkljub temu poroča »pošteno« meni v kvar. Stvarno ne bom več zagovarjal svojih dodanih verzov.

⁵ Prim. Zlate črke I, str. 92, op. 1; str. 115, op.

Zahlensymbolik nachwirkt,⁶ jene von den Pythagoreern mit eindrucksvoller Unbedingtheit geforderte zahlenmäßige Harmonie des Weltalls, in deren strenger Gesetzmäßigkeit Wirrnis und Zufall bis in das einzelne Leben hinein keinen Platz hat: es wird von hier aus sehr wohlverständlich, daß Geister, die nur im Gesetz und letzter Linie in der Gottdurchdrungenen, gesetzmäßig gebundenen großen Einheit des Alls die Freiheit suchen mögen, **in der zahlenmäßigen Architektonik sehr viel mehr sehen als ein äußerliches Zahlenspiel**, daß sie ihnen eine **Forderung ihres innersten Wesens ist**, der sie nachgeben und unter ihren Schöpfungen den **Eindruck wohlthätiger Geschlossenheit** auch dem Hörer mitteilen, ohne daß er mehr als instinktiv die Harmonie der Zahlenverhältnisse wahrzunehmen braucht« (jaz).

K temu izvajanju ni treba nobenega dostavka, morda le to malenkost, da govori o vseh teh stvarih že prvi del mojih Zlatih črk, zlasti pa razprava o sedmerodelni sestavi Tibulove elegije II 5. Beri le vse z opombami vred in pretehtaj, ali nisem imel prav — jaz že leta 1910., ko sem v konceptu že imel v glavnem, kar je prinesel prvi del in napovedal za drugi del.

Pa le še dalje k doslovnemu citatu, da bo primera s Tominškom tem lepša in obračun temeljitejši. Boll nadaljuje:

»Die Tatsache eines zahlenmäßig bestimmten Aufbaues wird nicht schon dadurch widerlegt, daß man erklärt, niemand könne beim Hören noch zählen (jaz): erreicht wird auch ohne das die Empfindung der Abrundung, der Geschlossenheit und der Feierlichkeit.⁷ So sind in sakraler Poesie gewisse Zahlen, vor allem die Drei weithin wirksam.«

S tem bi bil prav za prav Tominškov pozneje navedeni diletantski vprašaj že uničen; a ker mi ni samo za njegov nazor, zato treba dalje za Bollom, ki temeljito pozna staro sakralno tradicijo.

»Aber wenn es sich hier«, piše dalje, »immer noch um verhältnismäßig kleine Gebilde handelt, so ist das mächtigste religiöse Gedicht des Mittelalters die »Divina Commedia« aufgebaut auf der Zahl der Trinität bis in den Dreireim hinein und ganz durchdrungen von strenger Gesetzmäßigkeit, beherrscht vom *fren dell'arte*, vom Zaum der Kunst.«

Odkod ideja triadične sestave? V bistvu iz ideje sv. Trojice, a tudi iz — Platonove države, ki je zgrajena na tej osnovi; a Platon je dobil tri dušne vrline in njihovo harmonijo v Pitagorejski šoli. Toda ta pripomba le tako mimogrede radi velike, vseobsežne in vsem narodom skupne ideje o — kosmu, veleumetnini vsemira. — —

Glavno je nam utemeljevanje in pravilno pojasnjevanje Bollovo, zakaj in čemu števila v arhitektoniki literarnih umetnin.

⁶ Na tej ideji sloni zasnova moje knjige, kar bo razvidno šele ob »Harmoniji sfer«. Dantejev nazor je bil mlajšega izvora, starejši nauk o sestavi kosma je — sedmoričen. Zl. č. I, 124 sl.

⁷ Prim. Zl. č. str. 137, op.

Naj slede še zaključne njegove misli:

»Wer diesen Erörterungen folgt, muß behutsamer werden in der radikalen Verwerfung aller zahlenmäßiger Gliederung bei großen Dichtern, für deren Walten in aller Poesie doch schon im metrischen Bau bis zur einfachsten Strophe der unabweisbare Beweis vorliegt. Solche Harmonie der Zahl darf freilich aus dem Kunstwerke nur herausgefühlt, nicht hineingetragen oder erzwungen werden: es ist **keine Arbeit für Grobschmiede**, es handelt sich hier immer vor allem darum, ob man es mit natura liest oder mit bewußt stilisierender Kunst zu tun hat; welcher von beiden die antike Art näher steht, braucht man niemand zu sagen.«

Ni treba? Toda pač!

V svoji kritiki namreč piše Tominšek med drugim o problemu »črk« na posodi Gazel tako-le:

»Ausgegangen wird von der⁸ ersten Gasele Prešerens (wir haben von ihm deren sieben), worin der Dichter an seine Geliebte die Worte richtet: »Mein Lied ist ein Gefäß deines Namens«; (wörtlich): »darauf wird in goldenen Lettern der Ruhm deines Namens gelesen werden von Volk zu Volk und erhalten bleiben wie der der Delia, Corinna, Cynthia, Laura«. — Wir glauben behaupten⁹ (dobro!) zu dürfen, daß der natürliche Sinn dieser Worte an Klarheit nichts vermissen lasse. Puntar hingegen wollte in dieser einfachen Widmung unbedingt etwas Grosses, eine weltbewegende aesthetische Wahrheit ausfindig machen. ... Worin suchte er das Geheimnis? Hinter den »goldenen Lettern« (s. den Titel des Buches!). Statt nämlich die goldenen Lettern als das aufzufassen, was sie sind, nämlich als Lettern, womit der Dichter den Namen seiner Geliebten aufgeschrieben wissen will, glaubt P. in den besagten goldenen Lettern die — Siebenzahl aufgedeckt zu haben, und schlägt darüber entzückt die Hände zusammen. Wir staunen über dieses Beginnen, **zumal wir nicht verstehen, wieso die goldenen Lettern in die Metamorphose der goldenen Zahl (7) übergehen konnten.** (S. 146 lesen wir mit Erstaunen: »Die Zahl 7 ist wahrhaft und wirklich das Symbol der idealen Schönheit, sie ist der goldene Buchstabe.«) Es bleibt auch die **Frage ungelöst, wie denn der Dichter mit Zahlen den Namen der Geliebten hätte können niederschreiben lassen.** Wenn also von einer Zahl im ganzen Gedicht¹⁰ keine Spur zu finden ist, so

⁸ Prav das Ghasel!

⁹ Iz tehničnih ozirov ni mogoče vedno opozarjati, kdo podčrtuje, ali avtor ali navajatelj. To velja za vse slučaje. Če možno, dodam na koncu v ponatisu vso Tominškovo recenzijo, da ostane znana tudi doma.

¹⁰ L. 1911. sem v »Času« zapisal, str. 277, op. 2: »Sedmorična kompozicija' gazel je tako stroga, da imamo že v rokopisu nič manj in nič več ko $7 \times 6 = 42$ gazelskih distihov in vseh sedem gazel ima frapantno matematično točno simetrijo:

10 // 10. 14 // 16 // 12. 12 // 10 = 10. 24. 16. 24. 10

(Glej obrazec »Pevcu«.) O tem in pa o pomenu sedmorične kompozicije ter s to v jako ozki zvezi stoječih »zlatih

noch weniger speziell von der magischen Siebenzahl. Gaselen haben wir allerdings von Prešeren sieben, aber was hat das mit den goldenen Lettern in unserem Gedicht und der idealen Schönheit zu tun? Dem Leser **kommen** die Gedichte darum **um nichts schöner vor**, weil es deren sieben sind. Und welche Schönheit läge dann im erwähnten ersten Gedicht, wenn man auch — posito — irgendwo die Zahl 7 herauslesen könnte? Darum würde bei niemand ein ästhetisches Gefühl ausgelöst werden. Um nun nachzuweisen, daß sich in einer solchen Zahl die »apollinische« Schönheit äußere, wurde in der breit-spurigsten Weise aus Handbüchern und Abhandlungen über die antike Kunst eine Reihe von Stellen ausgeschrieben, um nachzuweisen, wie sehr in der antiken Kunst der Prinzip der — Symmetrie herrschend gewesen wäre und als ob die hohe antike Symmetrie mit der kleinlichen Zahlentheorie das geringste zu tun hätte.

Tako torej informacija in kritika tega prvega in najboljšega slovenskega »strokovnega« poročevalca l. 1915., tri leta za objavljeno mojo študijo (1912) v tuji znanstveni in na vrh vsega še strokovni reviji o problemih, ki so njemu prava španska vas. Ugotovimo kar tu neposredno, kako je sodil o »zlatih črkah« naš v resnici prvi, ker vseskozi temeljiti psihološko estetski analitik Prešernovih umetnin — Žigon v Zb. Sl. M. IX (1907) v razpravi o »tretjinski arhitektoniki v Prešernu«. Takole razglablja ta preudarni in natančni interpret (str. 69):

»Zlate čerke« bi bilo mogoče umevati kot slovenski terminus za to, kar sicer izrekamo s tujko »inicialke«, ker so te v starih misalih in rokopisih pogosto pozlačene. A je li to umevanje edino mogoče? Ali nimajo morda te besede (»v zlatih čerkah«) tu prenese-nega pomena? Ali ne pomenijo morda toliko kakor »v lepote bogatih, ko zlato žarečih verzij« se bo brala »sláva... tvôjiga iména«, v lepih, poezije polnih, zanosnih besedah, ... od naróda do naróda?

Čul sem tudi že misel, da morda tu »ime« pomeni kar »slóves« (fama), v kakršnem pomenu je rabimo v izrazih »dobro, lepo, čisto, slavno, a tudi slabo in nič kaj dobro ime«. Spomni se tu človek pričevanja Ernestine Prešernove v Spominih njenih na očeta, ki pravijo o Juliji: »In pa še neko prednost je imela Julija: njena preteklost je bila brez madeža in graje« (str. 87). A jaz ne bi hotel takó ostro naglašati razlike mej pomenom »iména« tu v naši gazeli in pomenom »iména« v epilogu Venca, kjer stoji, da Venec »nósi čërke tvôjiga iména«. Ni treba. **Domneva** se mi celó, **da je pomen le »čërk« tisto, kar loči obe mesti, ne iména.** (Jaz.) V epilogu Venca mislijo gotovoda resnične, posamne črke rodbinskega imena Julijinega,

črkah« = svetih črkah = hieroglifih pa v bližnji prihodnosti. Namigujem le to, da je Apolonovo sveto število sedem! Brihten človek bi bil gotovo dobil iz te opombe to misel: med sedmerimi Gazelami in črkami imena Julije mora biti nekakšen odnos. Ta odnos pa zopet v zvezi s svetim številom Apolona, Tominšek je vse — prezrl in spisal pamflet.

črke napisa: »Primicovi Juliji«. Tu pa se mi zdi pomen drugačen, bolj širok, ne tako specificiran po svoji misli; besede, izraze, verze, vnanja izrazilna znamenja (Žig.) sploh, se mi zdi, da pomenijo tu »črke« ...»

Gre torej za vprašanje, kako treba umeti izraz »v zlatih čerkah se bo slava brala tvojiga imena« na posodi Gazel in kako treba umeti besede v epilogu Venca, govorečem tudi o vencu roži, ki nosi črke njenega imena.

O tem pravi Žigon istotam dalje:

»Poet primerja svojo »pesem« v tistem prologu Gazel s »posodo«. Vzdržujem tu umevanje, da pomeni »pesem« tam eno določeno umetnino, tisto namreč, ki ji je ona gazela — prolog.

Gazele tedaj kot eno celoto, kot eno umetnino, primerja poet — s »posodo«. S tem ravno naglasi v prvih besedah, v uvodu že prologa, da so vse Gazele ko ena posoda: le ena sama umetnina, kar pa ni kar tako samo ob sebi umevno, ampak nekaj tu specifično Prešernovega; njegova individualna ideja umetnika je bila to, da združi več Gazel v eno celoto, v eno umetnino. **A kaj je vez, ki jih vse te gazelice druži in spaja v eno celoto? »Njeno ime!«** (Jaz.) »Sladki glás«, »sláva«, »svitlôba — tvôjiga iména!« S tem je označil hkrati, ali vsaj namignil na vsebino, na pomen v naslovu stoječe besede: »Gazele«. — (Str. 70:) »In ko poet koj v prvih besedah dvigne čitatelju tisto sliko o »posodi«, da ti kar ostane pred dušo, ko da si ugledal kako vitko grško vazo, drži se poet te primere in slike tudi v nadaljnjem: sledi opis te posode, ne »pesmi!« »V nji« — ko sladka, opojna vsebina — glas njenega imena. »Na posodi« — sláva njenega imena; ne — črke njenega imena (kakor v Vencu), ampak sláva njena. »Iz nje« pa goreči plamen, »svitloba« — njenega imena. — In okoli te »posode«, te nežne vitke vaze, nad tistimi apoteozami, razvrščenimi po vzboklem njenem obočju, pa leži in se vije venec, »ki nosi čerke njenega imena«. Opletel, okrasil je umetnik to samotno, **prej že ustvarjeno vazo pa šele kesneje z drugo umetnino, in v to položil šele — njeno ime, a ne — na vazo Gazel.** Ali naj mar na obeh stoji njeno ime? Naj li na obeh žari »Primicova Julija«? — Tako sem umeval vedno ti dve umetnini, obe kot eno, kar sta tudi resnično, a — po vsebini le, ne po »črkah« njenega imena. V slikah bere se na vazi slava njena, na vencu pa — ime njeno ...»

Razlaga Žigonova drži skoro docela. Moja gre vse-kakor tako daleč, da trdi: **tudi s »posodo« Gazel so črke Julijinega imena v najtesnejši zvezi!** V tem oziru torej potrebuje njegova pravilna razlaga Gazel — dopolnila. Predno pa se lotimo tega za vso študijo kardinalnega vprašanja, je umestno, da dodamo Žigonovemu izvajanju še nekaj iz Tominškove bogate zakladnice o pomenu »posode« Gazel. To pa radi tega, ker se je končno i on prilagodil gotovim rezultatom Žigonove toli osovražene in zasmehovane analize Prešernovih umetnin.

Piše namreč: »Wir haben oben gehört, daß Prešeren sein Lied ein »Gefäß« des Namens der Geliebten benamset, ein anschauliches Bild — denn es ist natürlich nur ein bildlicher Ausspruch —, um so anschaulicher,

wenn sich der Leser vorstellt, daß nach dem folgenden Wortlaut des Gedichtes dies Gefäß als der Träger des geliebten Namens diesen Namen in unauslöschlichen, goldenen Lettern zur Schau trägt. Welchen Weg der Interpretation schlägt jedoch P. ein? Er klammert sich an das Wort »Gefäß«; statt etwa auf ähnliche (schon der Bibel bekannte) dichterische Verwendungen dieses Wortes, z. B. den Ausspruch Kassandras »schrecklich ist es deiner Wahrheit sterbliches Gefäß zu sein«, hinzuweisen, fragt er sich, was für ein Gefäß es wohl gewesen sein mag,¹¹ worauf der Dichter den Namen der Geliebten geschrieben haben will! Diese Frage führt ihn zu den griechischen — Vasen, von den Vasen kommt er auf die griechische Bau- und Bildhauerkunst zu sprechen, um sich in ermüdender Weise auch von diesem Standpunkte aus über die allbekannte Symmetrie als herrschendes Kunstgesetz der Antike auszulassen.¹²

S temi doslovnimi navedbami sem podal podlago za stvarno razmotrivanje v drugem delu. Kontrast med Žigonovo in Tominškovo razlago, če je Tominškovo čudenje sploh kaka razlaga, je na dlani. Tudi navedba osvetljuje metode in kritike naših znanstvenikov in napolnznanstvenikov. Na eni strani resna poglobitev v umetnino z vso minuciozno natančnostjo, ko interpret upošteva vsako ločilo prejšnjih in poznejših dni, vsako premenjeno besedo, misel in sliko, vsako mesto pesmi umetnine v zbirki Poezij, jasno se zavedajoč svojega estetskega načela, da mora biti umetnina organizem in zato v nji vse v medsebojnem nujnem organskem odnosu; na drugi pa opozicija zvitega diletanta, ki le »misli, da sme trditi«, in ki podtika in zavija dejstva, samo da more lopniti po neljubem — tekmeču.

Radi te take metode in pa radi dobrobiti drugega dela »Zlatih črk« je nujno, da Žigonovo in Tominškovo stališče do vprašanja »posode« Gazel in »zlatih črk« na tej posodi še enkrat na kratko ugotovimo.

Dejstva, do katerih se je Žigon dokopal z minuciozno vestnostjo literarnega zgodovinarja in pravega poznavalca umetnosti, so sledeča:

1. Gazele so ena sama umetnina; ena sama iz sedmerih malih umetnin sestavljena veleumetnina; ena iz sedmerih »posodic«, organskih enotic, sestoječa velika organska enota, ki jo veže in edini ena osnovna misel o slavi imena Julijinega.

2. »Črka« na tej »posodi« pomeni izrazilno znamenje vobče, n. pr. »verz«, »beseda« itd.

¹¹ Zl. č. I str. 31 sem v opombi izrecno naglasil, da prevzamam »tisto misel in smer, s katero je končal Žigon, ko je opozarjal pri svoji razlagi Gazel na grško vazo«. (Ib. M. Sl. 1907, str. 70.) Vestni informator Nemcev pa v celem referatu ni niti z besedico omenil Žigonove razprave, na katero sem oslonil vso svojo študijo. Prav tako tudi ne, v kakšni zvezi je on z Uvodom mojih »Zlatih črk«.

¹² Ta »allbekannte Symmetrie« Tominšku leta 1908. v »Lj. Zv.«, štiri leta pred mojimi »zlatimi črkami« še ni bila znana. Tedaj se je še smejal klasičnim filologom, ki so se bili »v drugi polovici vrgli na to polje (kot Žigon, op. p.) in kar pri vseh pesnikih: lirikih, epikih in dramatikih »našli« sila simetričnosti.« Tedaj si je upal pri nas doma, kjer ga ni mogel nihče zavrniti radi očite mistifikacije, zapisati trditve: »Preteče nekaj let in sami sebi so se smejali. Kar je tiste »simetrije«, smatrati se mora le za slučajno!« V njegovem poročilu v tujem strokovnem listu si ni upal ponoviti kaj takega, ker je vsa moja knjiga s citati o tem kar — vpila!

3. Priznava odnos rodbinskega imena Julije k Sonetnemu vencu, ki res nosi črke njenega imena kot venec okrog posode, dočim zanikava, da bi bile črke Julijinega rodbinskega imena v takem akrostičnem odnosu s posodo Gazel, češ, da jih nikjer ni videti ter da je radi tega umevati »črke« le v prenesenem, ne specificiranem pomenu, kakor pri akrostihu: »Primi-covi Juliji«.

4. »Zlate« črke pomenijo toliko kot: »V lepote bogatih, ko zlato žarečih verzih« se bo brala »sláva ... tvojiča iména, v lepih, poezije polnih, zanosnih besedah...«

5. »Zlate črke« na posodi Gazel ne merijo preko nje tja v Sonetni venec, nego v sredino Gazel samih (str. 70).

Tominškova mnenja, trditve in čudeča se vprašanja se tičejo teh-le točk:

a) Glede »posode«: pesem posoda je le slikovita prispodoba, tem nazornejša, če si čitatelj predoči, »daß nach dem folgenden Wortlaut des Gedichtes dies Gefäß als der Träger des geliebten Namens diesen Namen in unauslöschlichen, goldenen Lettern zu Schau trägt.« Misli li Tominšek na prvo gazelico samo ali na Gazele kot eno posodo? Razvidno ni posebno!

b) O »zlatih črkah« trdi, da

1. naravni njih pomen izključuje vsako nejasnost;

2. da je v njih le preprosta posvetitev, v kateri sem le jaz hotel na vsak način odkriti nekaj velikega, svet gibajočo estetsko resnico;

3. da jih je treba umeti kot to, kar so, »nämlich als Lettern, womit der Dichter den Namen seiner Geliebten aufgeschrieben wissen will«. Kako? Odprto vprašanje!

c) O sedmici: Ker mislim jaz, da sem v »zlatih črkah« odkril število sedem, se Tominšek zato nad mojim početjem čudi,

1. ker ne razume, kako so se mogle »zlate črke« spremeniti v zlato število 7, ker da je on z začudenjem bral na str. 146 moje knjige stavek: »Die Zahl 7 ist wahrhaftig und wirklich das Symbol der idealen Schönheit, sie ist der goldene Buchstabe«;¹³

2. ker ne vidi niti najmanjšega sledu o kakem številu v celi pesmi, še manj pa sled o magični sedmici;

3. zato s prikritim posmeškom vprašuje: »Aber was hat das mit den goldenen Lettern in unserem Gedicht und der idealen Schönheit zu tun?«

Naj takoj tu sledi še sodba dr. Ušeničnika v »Času« 1912 (str. 236) tri leta pred Tominškom:

»Teza prvega dela je po našem mnenju brezdvomno dognana. Za tezo, ki si jo je prihranil za drugi del, pa so vsekako že v tem delu dani momenti, ki jih ne bo več mogoče prezirati. Seveda je vse to, kar smo tu nakratko povzeli, v Puntarjevem delu z veliko akribijo in nemalim znanstvenim aparatom vsestransko obrazloženo in podprto.«

S temi vzporeditvami in z dodatkom Ušeničnikove stvarno mirne, nepristranske, splošno pravilne sodbe, ki je problem v bistvu pogodila in zato tudi potegnila

¹³ Takega stavka, kakor ga tu navaja T., na 146. strani ni, ker ga je kontaminiral iz dveh stavkov, a zraven marsikaj bistvenega — zatajil!

edinopravi zaključek, da je rezultat teze prvega dela z veliko akribijo vsestransko obrazložen in podprt,¹⁴ smemo preiti k vprašanju, radi katerega je nastala knjiga o zlatih črkah, kako je treba razumeti te zlate črke na posodi Gazel in v kakšnem odnosu so te zlate črke z rodbinskim imenom Primicove Julije. Dodati je treba v bistvu samo dokaz, da so črke rodbinskega imena Julije v direktnem in indirektnem, v pravem in prenesenem pomenu v zvezi z Gazelami.

V bistvu gre samo za eno vprašanje: »Kako so v zvezi?« Vse drugo je le izvajanje in razlaga, zakaj in čemu da je Prešeren uporabil isto označbo »zlatih črk« na posodi Gazel, kakor jo je iznova eno leto kasneje v epilogu Sonetnega venca.

Če se nam posreči z eno samo potezo izpopolniti in popraviti Žigonovo razlago, se bo vsa nebotična učenost dr. Tominška zgomadila na dolgo in široko v prazen nič.

V prvem delu sem si ustvaril z navajanjem estetskih nazorov bratov Schleglov o umetnini in organizmu trdno podlago za nadaljnje izvajanje, hoteč razpravo osloniti na osnovno estetsko razglabljanje romantikov o načinu in meri spojitve antične ter moderne, romantične poezije. S tem, da sem posegel v zakone staroklasične lepote na celi črti, sem storil prvič nekaj, kar popolnoma odgovarja nazorom Augusta Wilhelma v. Schlegla, kako treba prodirati v umevanje umetnin in jih kritikovati, drugič pa sem si tudi ustvaril trdno podlago za končni zaključek, v čem je in kako je Prešeren na posodi Gazel razrešil tisto osnovno misel romantikov o spojitvi antike z romantiko.

To je glavni vidik, ki me je vodil tudi v staro umetnost, skulpturo in plastiko na eni in v poezijo na drugi strani. Razbistriti si je bilo pač treba ravno radi one romantične zahteve po spojitvi antike z moderno umetnostjo bistvene količine vse stare umetnosti po istem Schleglovem estetskem nazoru, ki sta mu sledila oba, Čop in Prešeren; da namreč treba presojati poetske umetnine — »univerzalno«.

Zakaj o tem, da sta bila Čop in Prešeren velika in izborna učenca romantične teorije, ni ugovora. In če bi kdo dvomil, ga treba samo spomniti na dejstvo, da navaja Prešeren v svojih pesmih vse one pesniške veličine, ki jih omenja Wilhelm v svojih dunajskih »Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur« (izdanih prvič 1809—11), in da jih ima celo med svojimi knjigami v zapuščinskem aktu. To govori dovolj jasno za tistega, ki ume slediti Čopovim znanim »figam«. Še jasneje pa govori vsaj zame dejstvo, da se nahaja v Prešernovem zapuščinskem aktu knjiga, na katero sem opozoril že v prvem delu (str. 29, op.), češ, da jo hvali Wilhelm v svojih berlinskih (prav »dunajskih«) predavanjih,¹⁵ namreč Barthélemy-jeva »Voyage du Jeune Anacharsis en Grèce«.

¹⁴ Prim. tudi poročilo v D. in Sv. 1912, kjer dr. Debevec, eden naših najboljših klasičnih filologov, poroča o prvem delu Zl. č. Kje je bila — tendenca?

¹⁵ Wilhelm pravi (Böcking, 3. izd. V, str. 46): »Es fehlt noch an einem Werke, welches die gesamte poetische, künstlerisch wissenschaftliche und gesellige Bildung der

To dejstvo je tem večjega pomena za onega, ki se skuša vglobiti v Wilhelmova predavanja ravno radi one estetsko poetske poti, ki je vodila širom sveta Čopa in po njem tudi Prešerna. Zakaj to dejstvo nam priča o direktni zavisnosti Prešerna od Wilhelma. Zlasti pa priča o vplivu, ki so ga nanj imele, gotovo po posredovanju mentorja Čopa, ki »umetnosti je ljubil le« in ki mu »skrita nobêna bilà ni zvezd poezije«, ravno omenjena dunajska predavanja o dramski umetnosti. Prav radi te direktne vezi med Prešernom in Wilhelmovimi nazori pa je nujno za vsakogar, ki hoče Prešerna resnično do estetskih korenin, da se vglobi v to Wilhelmovo delo. Merilo mu postane za presojo obeh slovenskih estotov, Čopa filologa in Prešerna poeta; morda celo spozna, da se nam treba še vedno učiti v tej šoli.

Pri umevanju Prešerna treba torej iti naravnost k virom, kjer je zajemal ali on sam ali pa po posredovanju Čopovem. In te poti sem se držal v vsem prvem delu. Zato tudi sem oslonil svoje »Zlate črke« ravno na romantiko, ker je po antiki i ona učila, da je umetnina organizem, iz delov sestavljena enota.

S posebnim namenom navajam tu, izpopolnujoč v tem oziru prvi del, Wilhelmove nazore o bistvu in lastnostih dobre kritike. Značilni se mi namreč vidijo prvič zanj, drugič za mentorja Čopa ter tudi današnje naše kritike, neprijazne Žigonovemu in mojemu načinu razlage Prešernovih umetnin. Nikomur, mislim, ne bo škodilo, če jih kar tako prepisem, kakršne jih kaže Nikolaus M. Pichtos v svoji študiji, glaseči se »Die Aesthetik August Wilhelm v. Schlegels in ihrer geschichtlichen Entwicklung« (Vogt, Berlin, 1894). O vsebini prvega dunajskega predavanja pravi (str. 39 sl.):

»In der ersten Vorlesung stellt Schlegel seinen geschichtlich kritisch aesthetischen Standpunkt wie folgt auf. »Die Geschichte der schönen Künste lehrt uns, was geleistet worden, die Theorie, was geleistet werden soll. Durch welches Mittelglied ist die Verbindung beider möglich? Durch die Kritik. Die Kritik klärt Kunstgeschichte auf und macht ihre Theorie fruchtbar. Die Vergleichung und Beurteilung der vorhandenen Schöpfungen des menschlichen Geistes muß uns die Bedingungen an die Hand geben, die zur Bildung eigentümlicher und gehaltvoller Werke der Kunst er-

Griechen als ein großes harmonisches Ganzes, als ein wahres Kunstwerk der Natur, worin ein wunderwürdiges Ebenmaß der Theile herrscht, in demselben Geiste schilderte und ihre zusammenhängende Entwicklung verfolgte, wie Winckelmann es an einer Seite davon geleistet hat. Ein Versuch ist zwar gemacht worden, in einem populären Buche, das in aller Händen ist, ich meine die Reise des jungen Anacharsis. Dieß Buch ist von Seiten der Gelehrsamkeit schätzbar und kann sehr nützlich sein, um Kenntniß der Alterthümer zu verbreiten; aber, ohne noch das Verfehlte der Einkleidung zu rügen, es beweiset mehr guten Willen, den Griechen Gerechtigkeit widerfahren zu lassen, als Fähigkeit in ihr Geist tief einzudringen. In dieser Hinsicht ist vieles nur von der Oberfläche geschöpft, ja, nach modernen Ansichten umgekleidet. Es ist nicht die Reise des jungen Scythen, sondern eines alten Parisers.« — Kdo je opozoril Prešerna na to knjigo in čemu? Za raziskovalca je en trden vir, kakor je Gottholdova metrika drugi kažipot za umevanje Prešernove umetniške poti! — »Čas« 1911, »Prešeren in antika«.

forderlich sind. Was aber ist echte Kritik? Der echte Kritiker muß Universalität des Geistes besitzen, er muß die Poesie im weitesten Sinne zu nehmen, die Kunstfähigkeit des Schönen zu ersinnen und sichtbar oder hörbar darzustellen vermögen, indem er sie als eine allen Zeiten und allen Völkern, den zivilisierten wie den Barbaren und Wilden gemeinsame Himmelsgabe betrachtet. Der echte Kritiker muß daher jede persönliche Vorliebe und blinde Gewöhnung an den Genuß schöner Künste verleugnen, darf an ein Monopol der Poesie für gewisse Zeitalter und Völker nicht glauben und muß sich von einem Despotismus des Geschmacks, welcher monopolistisch festgestellte Regeln zu verallgemeinern strebt, frei zu erhalten vermögen. Nur so wird der Kritiker im Stande sein, sich in den Mittelpunkt fremder Nationen wie entfernter Zeitalter zu versetzen und das Schöne und Große der menschlichen Natur auch unter äußerlichen Zutaten und befremdlichen Verkleidungen zu erkennen und richtig zu würdigen. Ist dies vielleicht mehr äußere Bedingung, so gibt es auch eine innere. Der echte Kritiker soll innere Vortrefflichkeit und den lebendigen Keim, welche als die Wurzel unseres Daseins Wert und Gedeihen der Kunstprodukte bedingen, nicht aber äußeren Anhang, äußere Formen bei seiner Kritik hauptsächlich beachten. Mit anderen Worten: Ist die Reproduktion der klassischen antiken Kunst unvermeidlich, so wird doch jede tote Schulübung und kalte Nachahmung fruchtlos sein. Lassen wir dagegen das Kunstprodukt in uns wiedergebären und poetisch in uns von neuem hervorgehen, dann erst steht das innere Wesen der Kunst — die Natur selbst — und in ihr der Mensch auf. — Die Welt ist so groß, daß die Kunstwerke der verschiedenen Zeitalter und Nationen nebeneinander bestehen können und eine Vorliebe für die einen oder die andern ist verzeihlich, aber die Bewunderung einer Tragödie von Sophokles darf uns niemals zur Geringschätzung eines Shakespearschen Schauspiels verleiten. Kein Kunstkenner darf bis zu einseitiger Vorliebe gehen, im Gegenteil ziemt ihm Verleugnung persönlicher Neigungen und völlig freie Haltung abweichenden Ansichten gegenüber.

V 26. in 27. predavanju pa razvija svojo misel o najboljši in najslabši kritiki sledeče (po Pichtosu, str. 85/6):

»Die oberflächlichste und unvollkommenste Stufe der Kunstkritik ist, wenn man, um das Ganze zu empfehlen, die Schönheit und Erhabenheit einzelner Beschreibungen, Bilder und Ausdrücke, ganz aus dem Zusammenhange gerissen, hervorhebt, sowie der Scholastiker einen Ziegel als Probe eines Hauses herausreißt. Etwas besser ist die Kritik, die die herrschende Richtung der bisherigen Zeit war und sich auch in der Naturwissenschaft offenbarte, welche das lebendige Ganze, als bloße Anhäu-

fung toter Teile betrachtend, zerlegt, über die Einzelheiten Urteile fällt und hieraus eine Summe von total äußerlich miteinander verbundenen Schätzungen und Bewunderungen schließt. Die **beste Kritik** ist diejenige, welche bis zum Zentralkern des künstlerischen Ganzen hindurchdringt und alle Teile desselben als so viele Ausstrahlungen von daher betrachtet, innerlich mit einander verknüpfte begreift und zur Überschauung eines umfassenden Kunstwerkes sich zu erheben weiß. Sehr prosaisch und fehlerhaft ist die Kritik, wenn sie im Plane eines Stückes nur den logischen Zusammenhang von Ursachen und Wirkungen sucht und alle anderen Schönheiten des Stückes als störende Zutaten bezeichnet.«

Dasi veljajo te Wilhelmove besede kritikom dramskih umetnin, vendar se tičejo vobče vseh poetskih del. Zato so za slovenske potrebe še danes na svojem mestu. Dejstvo je namreč, da se je Žigon ravnal pri svoji analizi Prešernovih Gazel po Wilhelmove nauku o najboljši kritiki, ki zna pronikniti do žariščne točke umetniške celote, ume vse sestavne dele zaobjeti v notranji medsebojni zvezi ter se končno dvigniti do vseobsežnega pregleda umetnine. In zopet je dejstvo, da sem se glede vseh od Žigona načelih, stvarno kritiko izzivajočih estetsko poetskih vprašanj o bistvu umetnine vobče in Prešernove posebe — skušal postaviti tudi sam na svoje lastno stališče v smislu Wilhelmove zahteve, da skušaj pravi kritik imeti »universalnost duha«, ker mu treba poezijo pojmiti v najširšem pomenu besede. Dà, šel sem za Wilhelmom tudi v tem oziru, da sem se skušal vglobiti v vso grško umetnost, skušal doumeti njene zakone vobče ter prodreti v bistvo njegove trditve, češ, da je vsa starogrška poezija in umetnost »gleichsam ein rhythmischer Nomos, eine harmonische Verkündigung der auf immer festgestellten Gesetzgebung einer schön geordneten und die ewigen Urbilder der Dinge in sich abspiegelnden Welt.«

Dr. Tominškova kritika v »Berl. philolog. Wochenschrift« nima ene ne druge pozitivne lastnosti, ampak vse one o najslabši.

Vesel sem bil, ko sem spoznal, da je šel v presojo literarnih umetnin davno pred menoj (komu se še ni pripetilo kaj tako radostnega?) Wilhelm sam, za njim pa še ta in oni izmed »višjih« v filologiji v smeri iste osnovne misli. O tej pa se glasi pri Pichtosu tole (str. 51 sl.):

»Ist es das Verdienst Winckelmanns, eine vortreffliche Geschichte der griechischen Plastik geschrieben und dadurch den Geist griechischer Kunst unter uns wieder erweckt zu haben, so hat Schlegel hierauf weiter gebaut. Er hat einen Vergleich zwischen der bildenden Kunst und der Poesie der Alten angestellt und durch ihn nicht nur ein gegenseitiges Verhältnis zwischen denselben festgestellt, sondern auch ein treffliches Hilfsmittel zur Erläuterung beider gegeben.¹⁶ »Das Homerische Epos,« sagt er,

¹⁶ Wilhelm sam sodi o tem tako: »Es sei mir vergönnt die obigen Betrachtungen über das Wesen der antiken Tragödie auch eine aus der bildenden Kunst entlehnte Ver-

»ist in der Poesie, was halberhabene Arbeit in der Skulptur; die Tragödie gleicht der freilebenden Gruppe.« Wie die Ilias nicht bestimmt abgeschlossen ist, sondern etwas Vorangegangenes und Nachfolgendes sich hinzudenken und dichten läßt, so ist das Basrelief ohne bestimmte Grenzen, es läßt sich vor und rückwärts weiter fortsetzen, wie bei Opfern, Tänzen, Kampfreiheiten, die sich sämtlich ins Unbestimmbare weiter ausdehnen lassen. In der freistehenden Gruppe aber will die Skulptur, wie in der Poesie die Tragödie, ein in sich geschlossenes Ganzes auf einmal vor das Auge bringen. Der Vergleich mit der alten Tragödie liegt hier um so näher, als wir wissen, daß sowohl Aeschylus wie Sophokles eine Niobe, letzterer auch einen Laokoon gedichtet hat.«

Kaj je napisal dr. Tominšek v »Berliner philolog. Wochenschrift« o tem vprašanju? Potem ko je »ljubitelj umetnosti« na svoj značilni diletantski način osmešil matematiko arhitektonikarja in povsem potvoril smisel in bistvo moje razlage Tibulovega noma II/5, nadaljuje: »Anfang und Ende und Mittelpunkt heben sich deutlich ab, die Anlage spiegelt außerdem die herrliche Siebenzahl (Neunzahl usw.) wieder. Hierbei können alle Kunstgattungen vermengt werden. Was der an die Dimensionen eines Frieses oder einer Stirnseite gebundene Bildhauer für eine Verteilung der Figuren vornimmt, mußte auch für die Dichtung gelten.«

Menim, da je odveč na dolgo se prerekati z »ljubiteljem umetnosti«, ki je a priori hotel — pred tujim sodnim stolom¹⁷ ubiti tistega, ki mu je dokazal leta 1911. v »Času« in v prvem delu »Zlatih črk«, kako se ne smejejo klasični filologi — sami sebi radi neke domišljene simetrije. Kdor se je hotel maščevati nad piscem Uvoda Zlatih črk, se je lahko na svoj način tam, kjer ne poznajo moje razprave »Prešeren in antika« v originalu ter po pismeni izjavi tedanjega urednika Fuhra ni bilo nikogar, ki bi bil več slovenščine ter zato mogel napisati nepristransko oceno. Kako je prišel do nje ravno dr. Tominšek, to je zadeva njegove vesti in časti; znanstveno stoji to, kar je izrekel Wilhelm o bistvu najslabše kritike.

Zgodilo pa se je, da je res slučajno istega leta, ko je napisal v berlinskem listu svojo pamfletsko potvoro dr. Tominšek, usodna Tyche napisala v dunajski strokovni reviji »Zeitschrift für österr. Gymnasien« 1915 Leboutonovo razpravo z naslovom »Poesie und bildende Kunst im Zeitalter des Augustus« (I. Parallelerscheinungen im Entwicklungsgange).

Da njegovo mnenje zopet doslovno prepišem, to za marsikoga ne bo odveč. Morda se nauči, če bomo s Schleglom vedno in vedno dopovedovali, da je bila vsa stara umetnost kakor »ritmični nom« in da treba zato

gleichung, die vielleicht etwas mehr ist, als ein bloß spielendes Gleichnis, anschaulicher zu machen.«

¹⁷ Samo enkrat se je oglasil od leta 1911. dalje doma, v »Dom in Svetu«, a še takrat ponižno in kratko z »Bodimo pametni!« Komodno.

komentatorju proučevati vso staro umetnost, če hoče umeti zakone poetske umetnosti posebe.

Lebouton torej piše o označenem vprašanju takole (str. 96 sl.):

»Schon der Altmeister der altklassischen Archäologie Friedrich Gottlieb Welcker hat erkannt, daß in den Äußerungen des griechischen Geistes, wie sie uns in der Poesie und in der bildenden Kunst entgegen-treten, ein gemeinsames Gesetz walte (jazi!), welches gebieterische Forderung erhebt, »in der Durchdringung beider Gebiete den griechischen Geist in seiner höheren Einheit zu fassen« (jaz). Er war der erste, der »die Äußerung des griechischen Geisteslebens als Totalität (jaz) betrachtete und in die inneren Zusammenhänge (jaz) der verschiedenen Äußerungen desselben einzudringen suchte.«

»In der künstlerischen Betrachtung und Darstellung des Aischylos fand er Analogien zu Phidias und Polygnot, Polyklet verglich er mit Sophokles, Praxiteles mit Euripides, Menander mit Lysipp.«

Da je Welcker zavisen v tem pojmovanju od Schlegla, o tem ni dvoma. Saj je učil v dobi Wilhelmove, tedaj že znanih »Wiener dramaturgische Vorlesungen« (torej po 1809), najprej v Göttingenu, nato v Bonnu, kjer je leto poprej pričel učiti — Wilhelm sam (1818). Tako je gotovo poznal znamenita predavanja in nazore Wilhelmove. Zakaj v 6. predavanju govori Wilhelm o slogu grških dramatikov in uči (po Pichtosu str. 53):

»Der tragische Styl des Aeschylus ist groß, streng und nicht selten herb; im Style des Sophokles ist vollendetes Ebenmaß und harmonische Anmut; der Styl des Euripides ist weich und üppig, ausschweifend in seiner leichten Fülle, er opfert das Ganze an glänzenden Stellen auf. Nach den Analogien, welche die ungestörte Entwicklung der schönen Künste unter den Griechen überall darbietet, kann man die Epochen der tragischen Kunst mit denen der Skulptur vergleichen. Aeschylus ist der Phidias der tragischen Kunst, Sophokles ihr Polyklet, Euripides ihr Lysippos. Phidias schuf erhabene Götterbilder, aber er lieh ihnen die fremdartige Pracht des Stoffes; er umgab ihre majestätische Ruhe mit Abbildungen der gewaltsamsten Kämpfe in strengen Umrissen. Polyklet brachte es in den Verhältnissen zur Vollkommenheit, weshalb eine seiner Statuen die Regel der Schönheit genannt wird. Lysipp tat sich in feurigen Bildnissen hervor, aber zu seiner Zeit (Zeit Alexanders des Großen) war die Skulptur schon von ihrer ursprünglichen Bestimmung abgewichen und suchte mehr den Reiz des Lebens und der Bewegung auszudrücken, als daß sie für das Ideal der Formen noch Sinn gehabt hätte.«

Moje prepisovanje, ki se mu Tominšek roga, ima svoj namen: hoče tesno ob originalu osvetliti dobo in nazore mož, pri katerih se je učil klasični filolog Čop spoznavati zakone antične umetnosti, bodisi v skulpturi in plastiki ali v poeziji. Meni je pri tem za Wilhelmove »universalnost« in »najboljšo kritiko«;

meni je za Wilhelmu kongenialnega slovenskega estetskega kritika Čopa. Po njem pa seveda v prvi vrsti za Prešerna in zakone v slogu njegovih literarnih umetnin.

To je hotel pred vsem naglasiti prvi del mojih »Zlatih črk«, zlasti pa moje paralele iz pročelne kompozicije in »nomske« poetske arhitektonike. Ako Tominšek ni mogel prodreti v globino tega, kot vidimo, mojega pravilnega naziranja, mu pač ni pomagati. Samo tiste kritike ne bi bil smel napisati v strokovnem listu.

Kolikor tiče vprašanje tudi mojih Zlatih črk, me samo veseli, ko vidim, da se mi često naknadno potrjujejo z muko pridobljeni rezultati na polju, ki zahteva ogromnega osredotočenja duševnih sil, ako hoče človek vsaj malce prodreti za zastor še vedno nam nepoznanega slovenskega esteta in filologa Čopa. Naj se komu zdi moje delo majhno in brez haska: prosto mu. Pride čas, ko bodo znali ceniti od vseh strani zbrano gradivo in notranjo rdečo nit velikopotezno zasnovanega dela.

Kdor ustvarja in piše za dnevne bralce, ustvarja iluzije s trenutno vrednostjo; kdor pa misli na trdne kulturne temelje, ta mora zagrabiti na globoko in široko, kakor sta se tega zavedala Schlegel pri Nemcih in Čop pri Slovencih. Omejeno »kopitarstvo« more biti v črkah veliko, a temeljitosti hotečemu duhu »črke« ne zadoščajo. Zakaj za črkami in hieroglifi je — božansko snujoči duh genija. To vé, kdor gre na globoko; diletant pa ostane pri črki in objeda samo pike in vejice, kakor Prešernov »Formularius«. Dokazal sem to resnico v »Času« 1919 (»Sonitus de formulario«). Upam, da dovolj temeljito.

In tako so nam, ki hočemo vsesplošne pravilne orientacije, potrebni citati, da ne pride kdo in zopet ne potvori »smejočih« se klasičnih filologov, kakor se je to že enkrat pripetilo v slučaju Žigonovih razprav v »Lj. Zvonu« 1908 in na tujem v »Berliner philologische Wochenschrift« ravno od strani nepopoljšljivega Tominška! Zato dalje za Leboutonom, ki pravi:

»Auch sonst sind Analogien in der Poesie und in der bildenden Kunst oft beobachtet worden; allein der Verdienst, diese Erscheinungen zum erstenmale in zusammenfassender Darstellung herausgehoben und **in überzeugender Weise nachgewiesen** (jaz) zu haben, gebührt Franz Winter, der Homer, die griechischen Lyriker, Pindar, Aischylos, Sophokles und Euripides zur Vergleichung mit dem Charakter gleichzeitiger Epochen der bildenden Kunst herauszog und in feinsinniger Betrachtung jenen Satz zu **unumstößlicher Gewißheit erhob, daß in den verschiedenen Äußerungen desselben Geistes Analogien nicht fehlen können.**«

Resnica! Saj sem šel po tem osnovnem, nezavisno od drugih vplivov spoznanem svojem lastnem pravcu tudi v strofično kompozicijo Ajshilovih »Koefor« ter Sofoklejeve »kiklično nomske« sedmorične arhitektonike. Nejasna prvotna misel se je polagoma razbistrila v trdno spoznanje idejnih odnosov, ki jih poskusi razjasniti drugi del »Zlatih črk«. In tako dobi svoj odgovor na svojem mestu tudi Tominškov ugovor glede »zborne pesmi« Grkov, ker trdi: »Die in einem Chor-

lied wegen des Gesanges, der Musik und des Tanzes notwendige strophische Responsion wird ohne Bedenken auf nur zum Vortrag oder zur Lektüre bestimmte Dichtungen (auch in Hexametern und Distichen) übertragen usw.«

»Ohne Bedenken« in »nur zum Vortrag«? Ne! Zakaj dr. Tominšek bi bil tudi pri največji svoji površnosti lahko vsaj na tej ali oni strani moje knjige dobil naglašeno trditev, da je treba upoštevati pri Grkih in Rimljanih tudi kult, stroge obredne določbe in vso staro mitološko tradicijo, če hočemo umeti **svete** ples okrog tistega oltarja točno sredi — orkestre! Zakaj »ples zvezd« Grku ni bil smešna in neznana količina, kakor je Tominšku harmonija sfer in po nji posneta sveta, zlatolepa himna vsemira, sedmerodelne veleumetnine z nazivom »kosmos«, peta v čast vsemožnemu Demiurgu-Teutu.¹⁸

Ples sedmerih zvezd, sedmerih svetov, sedmerih Park in Muz je treba, Tominšek, tudi upoštevati, kadar kdo resno hoče prodreti do dna pomenu sedmice, tega svetega, starodavnega, z romantskim žarom obdanega števila!

Kdor je predelal in se skušal zaglobiti v vse gradivo, ki sem ga znesel in prepisal od vseh strani z namenom, da dam slovenskemu kritiku v roke potrebno snov za presojo »nomskega« vprašanja Tibulove elegije II/5; kdor je pazno sledil mojim poudarkom, kako treba upoštevati tradicijo Apolonovega kulta in starodavna mitološka sporočila o tem vprašanju, ta je moral nujno priti do take misli, da pri staroklasičnih in Prešernovih umetninah (ker to »Povdó let starih čudna izročila«!) ne zadošča sama strogo filološka veda, nego da je treba na eno vprašanje osredotočiti vse polno drugih pojasnujočih ved, zlasti pa razmisliti si vseobsežni vpliv religije in kulta na staroklasične umetnine.

V tej smeri gre zadnja leta znanost svojo pot in marsikaj postaja jasnejše, česar interpreti »stare šole« niso mogli radi stare svoje samofilološke metode do-umeti, niti ne razbistriti tako, kakor je možno interpretu, ki skuša vse pomožne discipline staroklasične vede združiti v svojem, na ta način popolnem komentarju. To je nova smer interpretacije, za katero Tominšek noče vedeti radi stare svoje šole, dasi sem na to opozarjal dovolj jasno v prvem delu.

O tej novi šoli, ki pa prav za prav samo nadaljuje Schleglovo šolo, pravi dalje z že znanimi stavki o Winterjevih paralelah Lebouton (str. 98):

»Damit ist ein Problem aufgetaucht, dessen Behandlung und Lösung nicht nur für den Archäologen, sondern auch für den Philologen von hervorragendem Interesse ist; denn soll die Philologie nicht bloße

¹⁸ Zl. č. I, str. 123: »To mesto o homeričnem Apolonovem himnu je dobro pojasnilo za umevanje korične kompozicije in umno sestavljeno plesno gibanje zborovo. Friderikova misel je torej prava, ko omenja idejno zvezo med koričnim petjem in harmonijo sfer: ... »der chorische Gesang der Griechen in seiner kreisenden Bewegung den himmlischen Reigen der Gestirne nachbildet, nach der Idee eines Pythagoras oder Plato von dem Harmonienzauber der Sphären.« Tominšek je knjigo le prelistal in odbil to, kar je njemu prijalo, drugo pa ali zatajil ali pa preobrnil in zavil, da je dobil zaželjeno uničujočo obsodbo. Pričakoval sem to —

Sprachwissenschaft werden, sondern klassische Altertumswissenschaft bleiben, dann muß die Kenntnis von Poesie und Literatur durch Erforschung der Werke der bildenden Kunst ihre notwendige Ergänzung finden.»

Prav! Toda vsa stara umetnost je zavisna od svetovnega nazora Grkov,¹⁹ zlasti njihove religije, njihove mitologije in kulta. Vse to pa gre dalje na vzhod celo v kaldejsko sfero! Kaj sledi iz tega? Da si mora klasični filolog in literarni zgodovinar, ki hoče biti na višku svoje strokovne orientacije, zlasti kadar analizira in razlaga stare umetnine, biti na čistem o zvezi vseh medsebojnih vplivov idej! Hoditi mora zato tudi, če hoče vprašanjem do temelja, za Ludwichom, Roscherjem, Bollom in Weinreichom. In tako treba znati za vire Pitagorove šole, znati za Terpendrove umetnosti početke in bistvo njegovih nomov, zavisnih od ene same velike ideje, kateri na čast so bile posvečene celo gotove stavbe. Dà, tudi arhitektura je stavila po isti ideji — dom v oblake, ker je bila tudi ona ožarjena od »nebeške gloriije«. Ves stari makrokosmos in mikrokosmos sta živela od te ideje. Pitagora ji je dal izraza na svoj način, za njim zopet na svojski način Platon v Politeji, Nomih in Timaju. Kdo bi se čudil, da so tudi umetniki misleci stali pod zakonom iste ganezora o prelepem redu, o harmoniji vseмира in ustvarjali svoje — »nome«?

Plato, filozof in socialni organizator teoretik, je upodobil svoje »nebeško kraljestvo« v državi, Poliklet, obrazitelj, pa v svojem kánonu nomu Doriforu.

Pod vplivom iste ideje o strogi urejenosti vseмира, ideje »kosma« je mislil tudi stari velemlslec iz Stagire. Hirzel namreč pravi str. 290 sl. Themis, Dike und Verwandtes: »Es ist ein künstliches Werk, aber noch kein Kunstwerk im höheren Sinne, das vielmehr seinen Zweck in sich selber tragen soll. Ein solches wurde der Staat erst, wenn man, wie Aristoteles einmal tut, ihn mit einem Gemälde oder mit einem Chorreigen vergleicht²⁰ (Polit. III 13 p. 1284 b 7 ssl.). Nicht bloß die Symmetrie der Teile ergab sich hieraus, sondern auch die Forderung einer einzigen, überall durchscheinenden Idee.«

Kako je z Apolonom, graditeljem — mest? Njegovo petje, spremljano od zlate sedmerostrunske lire, ustvarja sama čuda: skale se same dvigajo in zlagajo v harmonično umetnino: pogled in pretehtaj zato sedmi sonet Venca! Smisel? Če poznaš sporočilo o Orfejevi zlati liri, boš pogodil Prešernovo, sicer ti ostane Venec zaprt — s sedmerimi pečati. In če hočeš, zasleduj »rajsko lepo« idejo od očeta Avguščina in Origena ter dalje v Danteja in Calderona, da spoznaš moč silno lepe — ideje! Če hočeš še dalje, dospeš do Prešernovega Krsta pri Savici in do vsebinsko najlepše in najodločilnejše 49. (= 7 × 7) stance:

Nebéški zór obdá obličje mílo;
Jok, ki v oči mu síli, kómej skrije,
De ní **nebo** nad njím **se odklenílo**,
De je na svéti, kómej si verjáme,
— Tak Črtomíra tá pogled prevzáme.

¹⁹ Zl. č. I, 128 sl.

²⁰ Plato primerja človeka mali črki, državo veliki!

Pod vtisom te take lepote preudari 29. in 30. stanco ter reci, če ni Prešeren romantik prve vrste! Zakaj »čudno k sebi vod' otrôke ljube« tisti, ki je ustvaril vse ljudi za nebesa...

Ne meč in ne besede Bogomile, nego **lepota**, »nebeška«, milosti polna lepota je odklenila gradu trdna vrata — srca Črtomirovega! In zato se nikoli ni zaril v zemljo slovenski junak volkodlak! — So trenutki v življenju, ki jih doume le ta, ki ima dovolj težkih doživetij in polno čuta za romantiko. Kdor pozna njene poti, razume šele slovenskega poeta in umetnika. Dà, ne le poeta, tudi — umetnika, Tominšek! Zakaj: »Poesie, im weitesten Sinne genommen als Fähigkeit, das Schöne zu ersinnen und es sichtbar oder hörbar darzustellen, ist eine **allgemeine Gabe des Himmels**, und selbst sogenannte Barbaren und Wilde haben Anteil daran,« uči Wilhelm. O »črki«, izrazilnem znamenju, o umetnosti pa sodi nekoliko drugače. Zakaj so Lepe Vide, a so tudi Božanske komedije!

Tako se razvija pot, glej, od misli do misli, dokler se ne ustaviš, razluščiš in ne doumeš bistvene vezi, ki vežejo in družijo gotove umetnine od Tibulove elegije II/5 preko Terpendrovega sedmerodelnega »noma« tja daleč do babilonskega stolpa z eno samo sedmerodelno mislijo o prelepem redu vsega sveta. Resnično: »Eine weltbewegende Idee«, Tominšek!

Ne za take »črke« in taka števila, ki jih zre in presoja »Nebenforscher« in »Kunstfreund«: za velike arhitektonske ideje je človeku, ki raziskuje pomen »Zlatih črk« na pesmi-posodi Prešernovih Gazel! Saj niso le stopice in verzi in kitice formalne estetske količine: za celoten organizem, za celotno, dele družee organsko telo mu je in v njem za »entelihijo«, »dušo«. Kaj je poetično in kaj ni, to je vprašanje svoje vrste.

»Wodurch wird nun ein Drama poetisch?« vprašuje Wilhelm (Böcking, V, 30). »Unstreitig dadurch, wodurch es auch Werke anderer Gattungen werden. Zuerst soll es ein zusammenhängendes, in sich geschlossenes befriedigendes Ganzes sein. Allein dieß ist nur die negative Bedingung der Form eines Kunstwerkes, wodurch es von den ineinander verfließenden und nie ganz für sich bestehenden Erscheinungen der Natur ausgesondert wird. Zum poetischen Gehalte ist erforderlich, daß es Ideen, d. h. nothwendige und wahre Gedanken und Gefühle, die über das irdische Dasein hinausgehen, in sich abspiegle und bildlich zur Anschauung bringe.«

Pravilno. Ker pa mora med idejo in njeno formo posodo vladati odnos, zato je stara estetika učila, da bodi v lepi posodi tudi lepa duša. Berite v Politeji Platonovo etiko in estetiko, ki jo Wilhelm visoko čisla, ko pravi (Böcking VI, 12): »Die philosophische Theorie der sämtlichen schönen Künste (technische Lehrbücher über jede einzelne, worin nämlich bloß von den Mitteln der Ausführung gehandelt wurde, hatten sie genug) war überhaupt bei den Alten noch wenig als besondere Wissenschaft ausgebildet. Sollte ich mir aber unter den alten Philosophen einen Führer hierin erwählen, so wäre es ohne Zweifel Plato, der die Idee des Schönen nicht durch Zergliederung, wie es

nimmer möglich ist, sondern durch anschauende Begeisterung erfaßt hatte, und in diesen Werken die **Keime einer ächten Kunstlehre** überall ausgestreut sind.«

Nisem kar brez namena podal drobcev te estetike v prvem delu, zlasti pri razlagi Tibulovega noma: Platonova Politeja je tudi »nomos«, a svoje vrste.

Kdor se bavi s poetskimi umetninami, mora torej ločiti dušo od telesa, če hoče umeti odnos med njima.

Moja študija raziskuje v prvi vrsti sestavo posode in njen odnos do »duše«, »ideje«, ki je vtelešena v tej posodi, prav tako kot uči Wilhelm in kakor je zrl lepoto Platon, po katerem je posnet precejšen del Schleglove estetike.

Kako je vse to treba umeti konkretno pri Gazelah, to je samo en primer, primer pa tak, da je Prešeren lahko zapisal tiste besede, da bi bilo bolj škoda pozabiti ime Julije, ko imena vseh drugih slavnih opevank. Če bolj, potem mora tej idejni višini odgovarjati tudi formalna višina in dovršenost Gazel kot ene organske celote, ene same velike, iz sedem delov sestavljene celote.

Da je tako pojasnujoče delo možno le na podlagi obširnega in dolgotrajnega študija, je povsem naravno. Možno je spoznano resnico povedati v treh stavkih, včasih celo v eni sami matematični formuli, a za komentar to ni. Moja knjiga pa bodi v prvi vrsti — kažipot vsem tistim, ki hočejo Prešernu do dna, ob njem pa k tistim skrivnostnim »figam« Čopa - dihurja, žročega noč in dan knjige, a ne le črk!

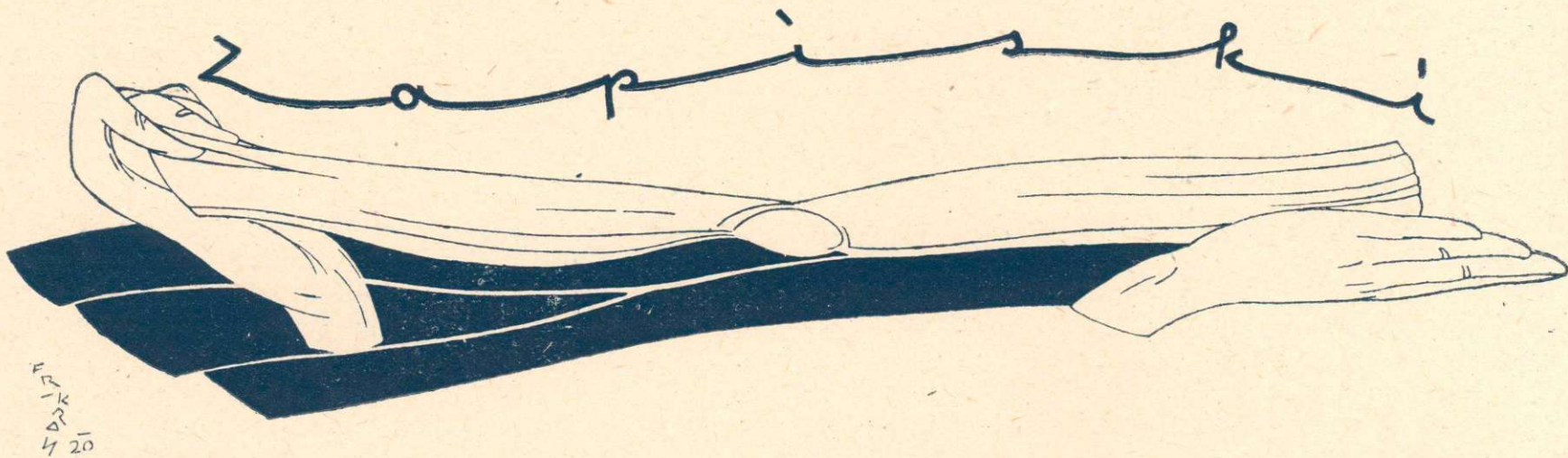
Kdor se vsega, kar sem v tem, prvi in drugi del »Zlatih črk« vežočem odstavku naglasil, dobro zaveda, bo šele doumel smer in smoter dolgega naslova, značnega — probleme. Ta pa zna prav ceniti ne le Schleglovo delo, ta ne ume samo njegovega »ritmičnega noma«; zakaj ta se gotovo ploskajoč divi veliki ideji genija, ki je znal po svoje zvezati staro misel o sedmerodelni posodi kosma z imenom sedmerih, poetu svetih in zlatih, dragih črk Primicove Julije. Ta se bo tudi s posebnim užitkom spomnil Dantejeve »Divine« in Calderonovih verzov v A. W. Schleglovi prestavi drame »Življenje sen« (La vida es sueño):

Die Verhängnisse des Himmels,
Die einst auf azurnen Tafeln
Gott mit seinem Finger schrieb,
Der zum Schreibmateriale
Sich erkor den blauen Äther,
Wo die **goldnen Lettern** prangen —
Täuschen nimmer, lügen nimmer.²¹

Kdor more to umeti in zvezati v eno harmonijo, ta se gotovo ne bo nič več čudil zvezi sedmerih »zlatih črk« na posodi Gazel z imenom tiste, ki ji je Prešeren spletel dva »venca« z napisom zlatih črk.

²¹ V orig. (izd. D. Juan Eugenio Hartzenbusch, Madrid 1881, str. 119):

Lo que está determinando
Del cielo, y en azul tabla
Dios con el dedo escribió,
De quien son cifras y estampas
Tantos papeles azules
Que adornan **letras doradas**,
Nunca engaña, nunca miente.

SLOVSTVO.

Molè Vojeslav: **Tristia ex Siberia**. »Nova knjižnica«, 6. Nova zal. v Ljubljani, 1920. Zbirka obstoja iz dveh delov. Prvi, pod naslovom »Tristia ex Siberia«, je odsev doživljajev dolgoletnega ujetništva, mračnega miljeja, v katerem smo po večini že obupali nad vrnitvijo v domovino. Tu, kakor v vsej knjigi, se neprenehoma ponavlja hrepenenje po domu in posebno po nevesti, ki samuje v domovini in ji v osamljenosti tone dan za dnem njene najlepše življenjske dobe, da se nikdar več ne vrne. Spomini na pretekle lepe dni se znova in znova prepletajo s kruto sedanjostjo, ki je pesniku skrajno mučna in preko katere si pomaga s sanjarjenjem. Karakteristični za to razpoloženje sta

»dve pismi«, eno ženi, drugo O. Župančiču, vselej najprej kruta realnost, milje, v katerem je mogoče obupati, temu se pridružuje elementarna zavest, da že nastopa jesen življenja, nato pa izzveni v hrepenenjih, spominih in fantazijah o preteklosti in bodočnosti, in v pismu Župančiču v nemali resignaciji, v kateri si želi vsaj grob v domovini. Izraz mračnega nastrojenja krute sedanjosti so pesmi v antični obliki, ki so po mojem najlepše cele zbirke, posebno Hegezó, Milonska Afroditá, Thanatos. Ne vém, ali se je v naši literaturi že kedaj klasična oblika tako tesno spojila z vsebino, kakor v teh pesmih ali ne. Večni ritem usodne tragike človeškega bitja in žitja jim daje značaj težkih umerjenih pogrebnih melodij. »Sibirski soneti« so zopet odmev ujetniškega in revolucijskega miljeja, ki ga kla-

sično izražajo »domači portreti na tujih tleh«. Tudi te pesmi prepleta živa subjektivnost, ki se javlja v hrepenjenju po svobodi, domu in ljubezni. Kljub vsem težkim doživljanjem, razočaranjem v ljudeh in življenju pa je pesnik ostal to (sam je pogosto dvomil o svojem idealizmu, kakor o tem priča marsikatera pesem), kar je bil v naročju domovine: idealist iz potrebe in od srca, zato prva zbirka izzveni v »Zdravici«, v kateri napija idealistu, kakor je on sam.

Drugi del ima naslov »Na Oceanu«. Morje, solnce, neznani daljni in čudnolepi kraji, toda vse se ga dotakne samo mimogredé, v dnu duše mu brni pesem o domovini in ljubljenu, ki čaka nanj, in čim bolj se bliža domu, tem glasnejša postaja ta struna, spomini postajajo živejši, v besedah, polnih rož in toplote, ji poje o svoji ljubezni. Zdi se mu, da je že doma, lep je razgovor v 12. sonetu in v solnčni velikinoči 13. soneta izzveni hrepenenje v gotovo pričakovanje, ki se mora vsak čas uresničiti.

V epilogu pa je že domá in tu ni več spominov, ne bridkosti Sibirije, ne razočaranja nad soljudmi, ampak sama globoka zrela sreča dveh src in značilni za pesnika so sklepni verzi:

»Kar dala duši je gorja tujina,
vse znilo se v večer je zlat in tih —
in krožinkrog šepeče domovina ...«

Semintja zazveni med sanjami in razmišljanji poetovimi — karakteristično zanj je, da ne čuti samo, ampak tudi misli — pesem, ki bi se skoro sama zapela. V tem oziru se odlikuje »Večer« (str. 30), »Potujejo oblaki« (str. 32), »Beli galebi« (str. 101) in »Japonska pomlad« (str. 106). Pesem, ki ti pri prvem čitanju ostane ne le v spominu, ampak tudi v ušesih, je nedvomno dobra. Izmed tega pa, kar je ustvaril mislec Molè, opozarjam posebno na cikel »Bog«, ki se po globokosti koncepcije stavi enakovrno na stran Kettejevega »Mojege Boga«, v katerem pa je več čustva, dočim je tu več miselne globine, verska filozofija in zgodovina verstva, vse je tu združeno in zlito v pregnantne verze.

Pa še ena! In ta je »De profundis« (str. 27). Nekdo se je nasmejal nad njo.¹ Za one, ki so živeli živo grozo časa, v katerem je nastala, za one, ki so jo slučajno čuli ali čitali v »mrtvi hiši« kje v Sibiriji, pa bo ostala večnoresna in večnogrozna, pa tudi mislim, da bržkone ena najbolj značilnih za pesnika-idealista, ki ga objema groza pred realnostjo in ki se ravno v ti pesmi bolj ko v kaki drugi dvigne do vloge svečenika človeštva, ki v mraku svetovnega potopa zatoži po solncu. Le čitajte z menoj!

Raztrgani venci, razbite čaše,
razlito vino po blatnih tleh,
umolknile v grozi pesmi so naše,
skoz temo odmeva mrtvaški smeh.

Na zadnji strani hitro, hitreje
med nami nekdo še blazno igra,
vse tiše in tiše plače, se smeje
igranje obupnih utripov srca.

Končano. Molčanje, mrtva tišina,
praznosta temne, globoke noči.
Neslišno, nemo brezupna temina
z življenjem o brezdnem ugank govori.

A same iz molka rastejo sanje
nad grozo kot cvetje v polnočni zrak —
smehljaji, vera je v njih, lesketanje —
O solnca, le solnca! — Da mine ta mrak.

Ta pesniška zbirka je neoporečno enotnega kova in nosi skozi in skozi pečat pesnikove osebnosti; nihče razen Moléta bi je ne bil mogel takó napisati; v tem je njena prednost, ker Molè ni epigón slovenske moderne, kakor mnogo drugih, ki ponavljajo v večnih variacijah Župančičeve bistroumnosti in variirajo na sto načinov njegove zamisleke in motive. Molè hodi lastno pot vzporedno z razvojem glavnega toka našega pesništva in kakor je v življenju samcat borec za obliko svojega duševnega svetá, tako je tudi v poeziji osamljen že po svoji obliki in po svoji dikciji je popolnoma samosvoj, vsa je pretkana z rožami in solncem. Pesnik je človek, in človek ne more preko samega sebe. »Pusti peti mojga slavca kakor sem mu grlo ustvaril«, velja v vsakem slučaju. Zato ni prav, če se kritika postavlja na stališče: poznamo te in one močne, elementarnomočne pesnike, pri Molétu pa tega ne najdemo. Vprašati se smemo samo, ali nam je pesnik podal kaj pomembnega, kaj takega, kar nas gane, kar vzbudi naše sočutje z njim, kar zazveni kot pesem v našem ušesu. V knjigi ni velikega patosa, tudi ne velikih strasti, a kljub temu sem prepričan, da je našel vsak, ki jo je čital, dosti takega, kar je genilo njegovo srcé. Sevé mnogi so pričakovali od te knjige zunanjo zgodbo trpljenja ujetnikovega in so razočarani, ker te ni v ti knjigi. Ni v ti knjigi Rusije, pravijo drugi, čeprav je bila po večini napisana v Rusiji. Vse to je res do neke meje. Toda odkod Rusija, če smo tam ujetniki, pa tudi dobrovoljci, živeli precej izolirano življenje in se nas tudi, če smo živeli prav med Rusi in z njimi, njihov miljé ni posebno globoko prijel. Je pa v teh pesmih to, kar smo preživljali intenzivneje kot tuji miljé, ki bi se bili pod drugimi razmerami bržkone drugače živeli vanj, je v njih tisto monotonno, tožno nastrojenje, v katerem so potekali naši dnevi izpolnjeni samo od enega vprašanja: kdaj bomo mogli domov, kaj je z našimi dragimi dušami? Če se boste skušali poglobiti v Molétovo zbirko »Tristia...« kot v pesem ujete ptičke, ki ji njene pesmi narekuje hrepenenje po daljnem drugu, če boste njegovo drugo zbirko »Na Oceanu« razumevali kot spev osvobojenega ptiča, ki se je dvignil preko daljnih morij rodnemu gnezdu nasproti, če boste opazovali, kako se proti koncu stopnjuje spev ljubezni v vedno novih variacijah v pozdrav pričakujoči, — ga boste prav razumeli, prav ocenili, potem boste tudi zadovoljni, njemu pa boste dali tisto priznanje, ki ga on opravičeno lahko pričakuje od vas.

Tisti, ki so kritizirali te pesmi z Ovidovimi »Tristia ex Ponto« v roki in iskali paralel, niso prišli preko kritike naslova, pozabili so na psihološko dejstvo, da pod istimi pogoji ljudje tudi isto preživljajo, isto čutijo in so neizbežni paralelizmi tudi v izrazu prežitega in prečutenega. Da so konstatirali take paralele med dvema človekoma, ki sta živela okoli 2000 let narazen, je

¹ Gl. Lj. Zvon, XLI. 1., št. 1, str. 56.

zanimivo dejstvo, ki pa jedra poezije Molétove niti oddaleč ne zadene. Če so drugi razočarani odložili knjigo, češ: pričakovali smo kaj drugega, so ravnali krivo, ker morejo od vsakega pričakovati le to, kar je njemu lastno; če bi dal kaj drugega, bi bilo to nepristno in hlimba. In da ni dal Molè v ti knjigi samega sebe, tistega nežnega, ljubeče spletajočega rože in solčne žarke in najjačje barve v venec svoje izvoljenke, ki smo ga prvič srečali v zbirki »Ko so cvele rože«, da ni podal tu sebe samega, ki s strahom motri svoj položaj in svojo okolico, a na koncu ostane le še vedno stari idealist, o tem ne bo nihče dvomil. Pesmi nosijo sled prežitega in prečutenega, z eno besedo sled osebnosti, in kdor jih kritizira, bi bilo bolj prav, da bi kritiziral človeka, ker če ugovarja njim, ugovarja značaju onega, ki jih je ustvaril. Formalno jim bo težko kje priti do živega. Odsev svetle umerjene osebnosti so te pesmi, in le kdor se upa kritizirati osebnost, ki skozi nje odseva, samo ta in nihče drugi nima pravice, kritizirati njihovo vsebino. Ako jih kdo odkloni z motivacijo, da so preveč naivne, ali da so zaostale, ker so preidealistične, da so nemoderne, ker takih umerjenih značajev naš čas več ne pozna, ali kaj podobnega, vse to bi še našli opravičeno. Razumemo tudi, da si kdo dovoli kak »kanibalski« dovtip¹ na račun osebnosti, ki veje skozi te liste, — zato je merodajna osebnost tistega, ki si ga je dovolil, dvomimo pa, da se bo našlo mnogo ljudi, ki bodo ta dovtip odobrujoče sprejeli, in ravno ker preko pesmi zadene osebnost, je njegova ost še pred ciljem otopela.

Svojo umetnost in samega sebe je Molè, kot bi bil slutil, da v »dolini šentflorjanski« ne bo našel pravega razumevanja in vere v iskrenost svoje pesmi, na več mestih označil in s tem že sam dal najnujnejše migljaje, s katerega stališča se je mogoče približati njegovi poeziji in jo prav razumeti.

V uvodu str. 6 pravi o poeziji splošno: »Vsebina postaja v poeziji sama po sebi forma, kadar jo je prepojilo življenje, in čim več je v njej globokega življenja, tem enotnejša je umetnina. Odločilna in važna pri tem je edinole pesnikova individualnost, ki najde za svoje življenje najbolj odgovarjajoči izraz.« Važen za pravilno razumevanje Moléta-pesnika je citat iz G. Mereditha, ki sledi nato in ki se glasi: »Nauči me, da se bom čutil drevo in ne ovel list...«

Na str. 26 pravi:

»Verzi moji — sen ljubezni, sen življenja,
sen opojnih rož in čaš, poljubov žgočih, —
polni ritem hrepenenja,
valujoč kot morje v dnevih južnovročih.«

V pesmi »Moja pesem«, str. 65, pravi:

»Kaj je življenje? —
Trenutek le — od rojstva do grobišča —
a svet je, kar so zrle vmes oči
in zlele v dušo žejno, čakajočo;
tam prebolelo se je v pesem žgočo, —
kar dalo je življenje, v njej zveni.«

¹ Gl. Lj. Zvon, XLI. l., št. 1, str. 56.

V pesmi »Moj epitaf«, str. 81, se označi:

»Opojen zvok večernega so zvona
ga sanje v zvezdne klicale strani, —
— — — — —
Okusil je ljubezen, vžil lepoto,
seštel spoznanja in bridkosti vsoto
in zrl v resnic brezdANJI je prepad.«

V pesmi »Jaz«, str. 95, čitamo:

»V očeh gori spoznanje in molčanje
odsevi borbe, pozne, pozne zmaže,
a usta govorijo: odpuščanje.
Le misel ni zamrla sredi bed —
in nežno roka sred jeseni nage
pritiska k srcu poluveli cvet.«

Pod temi vzdih, ki jih pesnik sam proži čitatelju, nam je edino mogoče pravilno razumeti njegovo zbirko. Kdor hoče te pesmi izpodbijati, naj jih naskoči s filozofskega stališča, ako pa se ne posluži tega ali pa etičnega, potem jih je opravičen presojati edinole iz njih samih, kajti tam je njihova logika, ne pa izven njih. Človek presoja človeka iz sebe samega, človek-umetnik zavzema napram človeku-umetniku isto subjektivno stališče, kritik pa se mora kolikor se dá otresti spon svoje osebnosti in gledati umetnino kot individuj, ki je dan, kot je dana rožica sredi polja ali zvezda vrh nebá. Osnovno vprašanje o tem pa, ali je nekaj, kar se ponuja kot umetnina, sploh umetnina, mu dá njegovo srcé, ki ob nji močnejše ali slabeje zabrne. Kdor čita Moléta naivno, se mu bo odkril, kdor pa išče v njem to, česar ni hotel in mogel dati, mu bo ostal večno tuj.

Frst.

Izidor Cankar: **Obiski**. Nova knjižnica 5. Založila in izdala Nova založba. V Ljubljani 1920.

Kdor je imel kdaj v roki lepo knjigo Pavla Gsella o pogovorih z Rodinom, se bo ob Obiskih prav gotovo spomnil nanjo. Sicer je bil ta način pisanja o umetnosti in kulturni zgodovini sploh že v devetnajstem veku priljubljen v raznih razgovorih in memoarjih, kajti lastni nazor in pričevanje sodobnikov tvori mozeg kulturne zgodovine. Seveda ni imel Izidor Cankar namena, pisati zgodovino slovenske umetnosti, ko je l. 1911. v »Domu in svetu« podajal svoje Obiske. Njih vrednost je bila tekom desetih let preskušena, tista vera in prepričanje, ki sta jih pisali, sta bili potrjeni in knjiga je danes zgodovinski donesek, ki bo z vsakim desetletjem pridobival, in nobena struja ali nazor ga ne bo premaknil. Zgodovinski material nosi v sebi kvas življenja. To znamko dajeta knjigi že danes Ivan Cankar in Anton Verovšek.

Dvanajst je teh izbrancev, ki so povedali sedanjosti in prihodnosti o sebi, kar se jim je zdelo potrebno, in tako sami sebe označili bolje, kakor jih bo mogel označiti bodoči raziskovalec kakršnegakoli tipa, ki bo podoživljal naše dni in iskal potez, da bi nam približal ta ali oni obraz. Ti eseji, ki niso pisani z namenom ali razpoloženjem zgodovinarja, so izpolnili svoje pravo zvanje v čisto drugi smeri — nastali so iz bojnega razpoloženja in v veliki meri potrdili zmago nove umetnosti, ki je bila na eni strani prezirana, tam pa, kjer je bila priznana, ni bila poznana in doumeta.

Pisatelj je z Obiski udaril po klikarstvu. Mislimo na tisti naš kritikarski politikum, ki se je vlekel izza devetdesetih let po dveh naših leposlovnih listih, obsežen v slepi hvali in sistematični graji in povrhu še na tisto neizprosno, ki so jo narekovali po Mahničju postavljeni sholastični principi v estetiki, po kateri neizprosno so se mlele stvari v izključno načelnem mlinu, tako da smo pri vseh razglabljanjih za bistvom umetnosti šli daleč preko njega in v vseh novih pojavih videli — nezrelo mladost. Naturalizem, verizem itd. so bila gesla in tarče duševne razkrojenosti, v kateri so brezpomembni ljudje rastli na mah in njih slabo ime se je prijelo tudi tistih, ki so prinašali v resnici nove kulturne vrednote. Kritika si je tedaj izposodila ime »dekadenca« in s tem zaznamovala vse, kar ji ni bilo všeč, še dolgo potem, ko smo imeli že moške sadove nove dobe pred seboj. Hvala, še bolj priskutna kot temno rovarjenje za idejami, tedanji slovenski umetnosti ni tudi ničesar koristila, ker je gledala s slepoto klikarstva, zato ima najmanj zaslug za spoznanje in ocenitev novejših dobe. Spomenikov tistih razmer imamo obilo na vseh straneh, med najznačilnejšimi pa je ocena Župančičevih Samogovorov po dr. Lenardu v »Domu in svetu« l. 1909., pozabiti pa ne smemo, v kakem načinu je sam Ivan Cankar govoril o Mladem jutru in Sardenkovi pesmi sploh. Zdelo se je, da je Jakopič postavil svoj paviljon zato, da hodijo tja gledat nezreli ljudje blazne stvari. Tako je bilo, ko je prišel Izidor Cankar s svojimi Obiski. Udaril je že s tem, da je pokazal ljudi tiste dobe z iskreno poštenostjo in približal umetnika kot človeka človeku. Prav pa je bilo, in k oznaki tiste dobe je neobhodno spadalo, da je Ivana Cankarja izpopolnil s Finžgarjem in oba v knjigi — z Ivanom Tavčarjem.

Ljudi je pokazal, resne, cele, zato so se zdeli ti sestavki spočetka prav tako nevarni kot osebe same. Treba je bilo pokazati vrednost umetnika kot človeka, če so drugi videli v njem nemoralno prikazen; pokazati ga je moral kot resnega delavca, če so ga eni imeli za lahkomiselnega, drugi pa za propalega vagabunda; pokazati je moral, da vsi umetniki od priznanega do odklonjenega mislijo drug o drugem s ponosom, da je vsa sodobna ustvarjajoča generacija prav za prav duševna družina, ki je izrastla iz enega hotenja, dasi je bila različna po zunanjih stremljenjih. Značilna sta tu Cankar in Sardenko. Ivan Cankar pravi: »Župančič je zadnjič izgovoril veliko resnico: Mi nismo nič drugega kot delavci, navadni delavci. Tega ljudje ne vedo in marsikateri izmed nas tudi ne« (str. 6) in Sardenko odkrije lepo osebno vez s Kettejem in ugotovi važno resnico o Medvedu, obenem pa pravi: »Mislim, da ne bi bil pel drugače, čeprav ne bi bil postal duhovnik« (str. 128). In če Župančič pravi: »Hočem sploh stopnjevati svoje zmožnosti do zadnje višine, ki naj se razodene v delu« (str. 173), poudari dr. Gojmir Krek, da umetnost hoče: »...celého človeka!« (str. 89). Boj za razvoj lastne umetnosti, ki ga najbolj označujejo trpke Jakopičeve besede proti importiranju in kompromisnosti, s katerimi obtoži javnost in umetnike, je moral podpreti razgovor z A. Foersterjem. Nastop genija je neprestano se ponavljajoč naravni zakon vzgona in težnosti, boj duševnosti in materialnosti. Umerjenega glasbenega očaka trnjeva pot je tu zgodovinski zgled. Graditelji duševne kulture med vsakdanjimi poštenjaki nimajo

imena. Zato je glavna poteza te knjige: Borba umetnika za lastno osebnost proti ozkomiselni vsakdanjosti.

»Kako delaš?« »Kje ste se učili?« »Kak cilj ste si zastavili kot poet?« Ta vprašanja se trdovratno ponavljajo, odgovori so skoro povsod enaki in značilni za posameznike. Bistvo umetnika je ustvarjanje iz sebe, ni stvar golega razuma, učenja. Na najglobljo noto je tu udaril Župančič, ki zahteva notranje resnice, ki si stoji v nasprotju s tako zvano objektivnostjo. Pot ustvarjajoče osebnosti, ki se med ovirami preriva kvišku in sproti ugneta materijo, to je razvoj umetnika. Šole ni, le ogledala v svetovnih sorodnikih so tu. Kako zavestno in strogo resno je to delo, nam dokazuje skoro vsak obiskanec, najbolj Jakopič in Cankar, kateremu odrekajo silo kompozicije in stremljenje v negativnost. Srdito obtožbo kritike čujemo tukaj. Zato je bilo prav, da je takim glasovom nasproti postavil zopet Tavčarja, ki je hotel pisati povesti in novele, ne da bi imel pri tem kak poseben namen. Silila je vmes seveda tudi politika (str. 146), kakor pravi, pisal pa je — sproti. Z malimi potezami imamo pred seboj vso dobo fabriške literature v načinu Dumasovem.

Potrebno se je zdelo pisatelju, da je večino umetnikov postavil v sredo njihovega okolja, ki je važen činitelj vsakega nehanja in nezaveden odtis človeka samega. Vzemite Meška, Sardenka, Finžgarja, ali pa stopite v Jakopičevo stanovanje. Tavčar je sam svoje delo zapletel v okolico, da ga ne ločiš od nje, in zato drugega peresa tu ni bilo potreba. Nekoga seveda iz te dobe pogrešamo, ki bi bil zanimivejši in značilnejši: Antona Aškerca. Pa to je bilo tedaj nemogoče od ene in druge strani in objektivna slika bi bila težka zadeva — za Aškerca. Danes imamo ta portret v Aškerčevi čitanki. S tem, da je Izidor Cankar razkril z Obiski pota umetniškega ustvarjanja, nam je podal v širokih potezah zasnovano estetiko, ki je završila za Stritarjem drugo estetično revolucijo, veliko širšo in globljo kot prvo — obenem pa je razbil pot umetniškemu igračkanju in epigonstvu ravno s tem, da je odločno poudaril moč osebnosti. Način ustvarjanja je vedno ekspresiven. Zato je važna Finžgarjeva izjava o »katoliški literaturi« in zato pravi Župančič, da mu je pesem izraz zdravja in moči, da se mora sama zapeti (str. 170). Zanimive zglede ustvarjanja in sodbe okolice je podal Meško.

Končno še Izidor Cankar sam! Sicer ga že dejstvo samo označuje. Pa vendar iz knjige odseva kljub vsi tedanji opreznosti za obliko jasno lastno prepričanje. Stvarnost mu je važna in prva zadeva, vendar so ti ugovori tu, da z odgovori pobije in pojasni nevednost in krivične sodbe. Kdor tako piše, piše s prepričanjem. To prepričanje je v Cankarjevem slogu samem. Njegov slog je stvar intelekta, poiskan in vedno prav najden. »Kdor lepo piše, piše s trudom in bolečinami: kakor da bi z obema rokama stiskal lastne možgane; vsak stavek je kaplja krvi iz njih«, pravi sam (str. 6). Ta slog sicer tu še ni dozorel do tiste moči, da bi tudi abstraktnost tako drzno ugnal, kakor kaže to pozneje »S poti« — njegova moč je tu še v zunanji karakteristiki in subtilnem opisu. Stranske stvari so mu često važne, sliko dopolni in poživi z malenkostmi, ki jih uklene v strog red. Marsikaj odkriješ šele pri ponovnem čitanju.

V odporu proti pokvarjenemu občinstvu in iskanju poštenega občinstva je nastalo to delo. Iz apologije umetnosti sploh je potom estetično kritičnih dognanj prodrlo priznanje suverenosti v umetnosti; obenem je nastalo dvanajst mojstrskih portretov v osebi in besedi, ki so združeni v zgodovinsko galerijo v pričevanje sodobnikom in sodbo potomcem. Priložnostno delo je postalo dragocen zgodovinski dokument.

France Koblar.

Žunkovič Davorin: Die slavische Vorzeit. Grundlegende Aufsätze für die Renaissance der alt-slavischen Geschichte, Sprache und Kultur. Mit 9 Tafeln und 27 Textillustrationen. Kroměříž 1919. (7427 sl. Ä.) Samozaložba. Tiskal H. Slovák. — Na 436 str. je zbral Žunkovič 61 člankov, v katerih obdeluje celo vrsto osnovnih vprašanj slovanske zgodovine: o starosti slovanskih jezikov in kulture, o tako zvanem preseljevanju narodov, o slovanski arheologiji in numizmatiki, o starosti slovanske pisave in alfabeta, o slovanskih rokopisih, zavzame se za pristnost staročeških rokopisov, o katerih trdi kritika, da jih je ponaredil Hanka, pravljico o Gralu lokalizira na Južnem Štajerskem, zagovarja avtohtonstvo Slovanov v Evropi itd. Za svoje trditve se poslužuje v bogati meri etimologije in topografije in pri svojih izvajanjih postopa vsekdar popolnoma brezobzirno samostojno, se ne ustraši nevarnosti, da pogosto prekorači mejo resnosti in nehoté napiše v visoki meri smešna ali zabavna izvajanja. Kot klasičen primer bi navedel etimologijo imena Eve in s to zvezano razlago rojstva Eve iz Adamovega rebra, kakor nam o tem pripoveduje sv. pismo. Prav tako si tudi niti malo ne pomišlja uporabljati dokumente, ki jih je znanost že zdavnaj proglasila za nepristne ali falzificirane. Osnovna teza njegove knjige je označena v uvodu (str. 4) takole: »Die Slaven sind mit dem Beginne der realen Geschichte des Menschengeschlechtes bereits da; der organische Aufbau ihrer Größe kann sich daher nur in der vorgeschichtlichen Zeit vollzogen haben, denn in der sogenannten geschichtlichen Zeit verloren sie ständig an Zahl und Siedlungsraum; nichtsdestoweniger sind sie groß und zahlreich bis zum heutigen Tage geblieben.« O dosedanji znanosti o slovanstvu in njega zgodovini pa piše v predgovoru: »Dem elementaren politischen Kollaps des slavenfeindlichen Volkes folgt nun auch der wissenschaftliche, denn auch auf diesem Gebiete war, weil nur auf Gewalttätigkeiten, Lüge und Betrug aufgebaut, alles kernfaul.«

Knjiga je izšla že skoro pred dvema letoma, a kljub temu, kolikor mi je znano, pri nas še sploh ni bila ocenjena. Strokovni krogi so jo očividno ignorirali. Ali je to umestno ali ne, je drugo vprašanje; meni se celo zdi, da ne. Prvič vém, da je veliko ljudi, ki se za Žunkovičeve spise zanimajo in jih čitajo, ter jih brez kritike sprejemajo, vém to celo o ljudeh, ki igrajo važno vlogo v javnem življenju in trdijo, da je poznavanje Žunkovičevih spisov in njihovih rezultatov neobhodno potrebno za jugoslovanskega javnega delavca. Drugič zato, ker Žunkoviča nedvomno uvažujejo v nekaterih neslovanskih krogih, in to znanstvenih, in mislijo njegovo knjigo menda celo predstaviti v francoščino in angleščino. Tretjič pa tudi zato, ker kljub

svoječasnim ocenam njegovih prvih del v vodilnih znanstvenih glasilih njegova avtoriteta tudi v strokovnih krogih ni popolnoma izpodkopana, kar nam dokazuje opazka v Ljetopisu jugosl. Akademije itd. za g. 1919, sv. 34, str. 34: »M. Žunkoviću piscu knjige »die slavische Vorzeit« ima se, pošto je poslal štampanu knjigu, prema naređenju pok. generala Czerliena iz njegove ostavštine isplatiti 1000 K kao pomoć za podmirenje troškova oko izdanja knjige.«

Za oceno knjige sem skušal pridobiti kakega strokovnjaka zgodovinarja ali slavista, a se mi ni posrečilo, zato sem se podal sam na čitanje res brez predsodkov, toda rezultat je negativen: Žunkoviću kljub njegovemu obširnemu poznanju literature, spomenikov in dat slovanske zgodovine manjka metodične tradicije, kritičnega duha in vsaj najpotrebnejše skeptičnosti napram virom. Odlikuje pa ga temu nasproti že omenjena prav revolucionarna brezobzirnost napram vsem dosedanjim pridobitvam in trditvam slovanske znanosti. Priznam, da bi za učenjaka slavista ali zgodovinarja trezna in korenita ocena Žunkovičeve knjige ne bila lahka stvar. Prisiljen bi bil ž njim vred prerešeti vse dosedanje trditve in teorije, naj se zdé še tako gotove, prisiljen bi bil pri tem samostojno poseči po kritiki virov brez ozira na dosedanja dela, prepričan pa sem, da bi bil sad tega težavnega dela vendar v veliki meri pozitiven in marsikaka Žunkovičeva slutnja bi se dala bržkone utemeljiti in se izpremeniti res v znanstveno pridobitev. Priznam namreč, da je v mnogem oziru naša zgodovinska znanost odvisna od nemške, ki je pogosto gotovo sistematično in zavedno potvarjala dejstva, ali jih vsaj modro zamolčala ali previdno obrnila tako, kakor je njej prijalo. Zato je tudi moje mnenje, da bo po ujedinenju v mnogem oziru treba korenito in brezobzirno revidirati našo zgodovinsko znanost in jo na novo orientirati. Sevé preko neke gotove meje pa vpliv politične konstelacije na resnega znanstvenika vseeno ne gre; posebno pa si ne moremo misliti, da so bili vsi slovanski znanstveniki, ki so se res posluževali nemške znanstvene metode in začeli s tem, kar je pred njimi ugotovila nemška znanost, podkupljeni ali pa da so vsaj nezavedno delovali pod vplivom sugestije nemške kulturne prevzvišenosti. Tako grozno vendar tudi ne bo!

Ena pozitivnih in uvaževanja vrednih strani te knjige je, da je govoreč dokaz o tem, kako ogromno neobdelano polje še čaka slovanske zgodovinarje.

Različne pisateljeve trditve, n. pr. o avtohtonstvu Slovanov v Evropi in o preseljevanju narodov ter o domovini pravljice o Gralu tudi sicer niso popolnoma neznane v znanstvenem svetu in so vsega uvaževanja vredne.

Če bi se Žunkovičeva revolucionarna brezobzirnost družila z metodično izobrazbo, ki je last tolikih naših umrlih in živih znanstvenikov, in so jo ti dobili ravno od Nemcev, bi nam lahko mnogo koristila in prinesla lepe pozitivne sadove, tako pa sta tu resničnost in najbujnejša fantazija tako premešani, da človek nazadnje ne loči več resnice od neresnice, dejstva od teorije in postane pridobitev, ki bi jo pričakoval od tako debele knjige, enaka velikemu dvomu nad resnostjo tega, kar je v nji čital. — Kar je preveč revolucionarne brezobzirnosti pri Žunkoviću, jo je

pogosto pri drugih naših znanstvenikih premalo. Žunkoviču ne pade niti najmanj v glavo omejiti svoj študij samo na zemlje, kjer danes bivajo Slovani ali na kakšne koli momentanne politične meje, ampak išče preko teh povsod, kjer koli se mu zdi, da bi se dalo kaj sumljivega izkalkulirati. Zato ne soglašam s Kosom in njegovim načelom, izrečenim v »Času«, 1920, str. 326, da navaja v svojih regestih samo slovanska imena prič, ki so doma na danes še faktično slovenskem ozemlju, onih z danes nemškega teritorija pa ne, kot bi ti ne spadali v slovensko »zgodovino«, za katero ne more biti merodajna sedanja posest. Prav tako ne soglašam s prof. Rešetarjem, ki pri pregledu jugoslovanske numizmatike v »Novi Evropi« upošteva sicer tudi nemške numizmatične kóve na sedaj jugoslovanskih tleh, izrecno pa izloči tozadevne spomenike slovanskega ozemlja, ki je pravkar pripadlo Italiji ali Nemški Avstriji, ter se s tem oprè celo kot znanstvenik na slučajna politična dejstva, ki jih narod ni priznal in ki jih še manj more priznati znanstvenik za meje svoje interesne sfere.

Ne bom našteval nelogičnosti te knjige, ki z največjo lahkoto premoščuje največje težave, še hujše pa je, da se temu pridruži cela vrsta raznih napak, katerih velik del gre očitvidno na račun nepazljive, površne korekture.

Še enkrat poudarjam, da mi je žal za ogromno energijo in trud, ki ga pisatelj posveča svojim študijam; kaj vse bi lahko bil njihov plod pod drugimi pogoji!

Frst.

UMETNOST.

Recitacijski večer Antona Podbevška. — V novembru je priredila »svobodna umetniška družba« — kakor jo je primerno nazval Iz. Cankar — vrsto umetniških prireditve v Ljubljani, ki so v nemali meri razburile občinstvo, še bolj pa ustvarjajoče duhove. Prireditve so obstojale iz razstave slikarskih in kiparskih del Jakca, Mušiča, Skalickega in bratov Kraljev, pozneje je razstavil nekaj malega tudi kipar Napotnik. O tem poročamo na drugem mestu. Druga prireditve je bil Kogojev koncert, o katerem smo prinesli poročilo v zadnji številki letnika 1920, tretja pa je A. Podbevška recitacijski večer. Vse tri prireditve so bile privatno strastno kritizirane, v javnosti pa si nasprotniki nekako niso upali povedati svojega mnenja; posebno velja to o Podbevšku. Edini vseuč. profesor dr. Šerko je dal v listih kratko izjavo, v kateri proglašja Podbevška za človeka, spadajočega na Studenec. Njegovo umetnost razumeti pa je skušal v javnosti edino dr. Al. Remec v »Slovincu«, kjer poudarja, da princip umetniškega ustvarjanja Podbevškovega zanj ni tuj, pa tudi ne tuj svetovni literaturi. Večina tistih, ki so bili na večeru, mi bo priznala, da je imel Podbevšek nedvomen uspeh. Tega uspeha ni bil deležen po zaslugi, recimo, svojega ekstravagantnega nastopa, da bi bil, kot n. pr. ruski futuristi, nastopal našminkan in z zlatim prahom v laséh ali kaj podobnega. Mogoče bi kdo rekel, da mu je uspeh priboril njegov deklamatorični nastop, ki tudi iz brezpomembne zvokovne kombinacije lahko ustvari nekaj, kar bo varalo avditorij preko

notranje praznine. Deklamatoričnih zmožnosti Podbevšku ni mogoče očitati, kajti čital je brez posebnega ognja, le semintja z nekoliko patosom; njegova izgovarjava je bila pogosto dolenjsko tuja, njegovo prednašanje večinoma na nivôju poprečne cerkvene recitacije — odtod torej ne more biti njegov uspeh; prepričan pa sem, da bi izurjen recitator, ki bi se uživel v njegove pesmi, dosegel pri poslušalstvu mnogo več, in če je Podbevšek žel ne enkrat buren aplavz, bi ga bolje podán še tem bolj. Tudi stilistične okornosti, ki niso ravno redke (preveč je nepotrebnih ali neblagoglasnih vezil in besedic, kot »in, ki, ko, kakor«, pretirana prozaičnost stoji nasproti pogosto najbolj iskani besedi in miselni slikovitosti), in občutne slovniške napake, ki so mu tu pa tam zdrknile z jezika, mu gotovo niso pripomogle k uspehu (nepravilna raba zaimka svoj — moj itd.). Kljub temu pa je lahko opazoval, kdor je bil navzoč, kako se je led tajal. Od začetka občinstvo očitvidno ni razumelo recitatorja, temu je odgovarjal molk, pri kakem nenavadnem izrazu se je skušal kdo zasmejati, a ni uspel, ker mu okolica ni sledila; nekako z »Izumiteljem na zemlji« pa je bil led prebit; občinstvo je dobilo zvezo z recitatorjem in ta se je v drugi polovici večera vedno bolj stopnjevala prav do konca. Tudi recitatorju se je poznalo, da je postal bolj uverjen v svoj položaj, čital je bolje in z več ognjem. Kaj je torej zmagalo na tem večeru? Ne zunanja forma umotvorov, ne način kakor so bili podani — s tega stališča je bilo dobro, da je prvič recitiral avtor sam, da se mu ne more očitati, da je preslepil občinstvo z rafiniranim nastopom. To, kar je nastopu priborilo zmagó, more biti edinole vsebina, edino tisti kos živega življenja, ki ga je Podbevšek vklenil v te, po zunanji obliki nenavadne, po formi pogosto pomanjkljive in uhó žaleče umetnine. Tisti, ki vidijo vedno v prvi vrsti formo, gladek stavek, blagozveneč verz, izlikano sliko predstave, so rekli: vse bi šlo, ima momente, ki zgrabijo, a če slišim napačno rabljen zaimek, če slišim pretirano prozaičnost in vsakdanjost nekaterih njegovih stavkov, me mine veselje in ves užitek. Jaz pa pravim: glavno je, da ima kaj povedati, besede, forme, bodo sledile same; za njih blagozvočje, še bolj pa za njih točnost, ko se beseda približa pojmu tako, da človek ostrmi (prim. Župančiča), je treba dolgoletne vaje, in kako se pesnik približuje ti, v tem je hod njegovega razvoja od začetnika do zrelega umetnika, in v tem posebno se klasik razlikuje od prevratnega mladiča, čeprav je čustveno in miselno ozadje poslednjega lahko bujnejše kot pa onega. Podbevšek je podal kos življenja, to smo čutili vsi; podal ga je za naše razmere v novi obliki, katere revolucionarnost sega od zunanje (vidne) oblike umotvora preko forme (slišne oblike), ki se javlja v ritmu, zvokovih kombinacijah, muzikaličnih elementih ter fantastično-barvnem ozadju njegovega aranžmaja, do vsebine same, ki ji daje enotnost nastrojenje pesnikove duše; vsebina je pa odpovedno formi razkosana na elemente, ki se vedno iznova vzžarevajo kot rakete; forma in doživljaj, obnovljen v spominu, dvignjen iz podzavesti v zavestno jasnino, sta vselej žarka in zato oba presenetita. Tako pride P. avtomatično do vizionarnosti in navidezne brezzveznosti. Zdi se mi važno poudariti ravno to revolucionarnost v formalnem oziru, kajti forma je sredstvo, doživljaji so v velikih potezah

pri vseh ljudeh več ali manj isti, samo da jim vsak ne najde adekvatne forme in ne zna drugim podati veličine momentannega silnega doživljanja. Velik doživljanj, kadar ga doživimo, tudi vzžari, nas tudi preseneti, nas prevzame, vendar le momentanno, v vsakdanjosti življenja pozabimo nanj, in le pesnik s svojimi sredstvi nam lahko ohrani njegovo veličino. Vsebina najboljših Podbevškovih umetnin je vojna. Mi navadni vsakdanji ljudje smo jo že skoro pozabili; najbolj jarki, najbolj tragični in največji momenti iz njene zgodovine so za nami, pozabljeni. In to, kar more poprečni človek povedati o vojni in njeni veličini, je bore malo in tako ubožno, da potomec niti slutil ne bo ogromnosti njene groze, pa tudi ogromnosti njene naravnost peklenške lepote v njenih jarkih momentih. Vse, kar čitamo o vojni ali kar se o nji pripoveduje, je v stilu časniškega podlistka, ki je napisan pogosto naravnost brez direktnega preživetja onega, o čemer poroča, tudi dosedanja literarna slika vojne se je že zdavnaj preživela in kdor je občutil grozo in lepoto sedanje vojne in njene dobe, se ne more zadovoljiti z njo. Če bi ne bilo vojne, bi se mogoče Podbevšek ne bil nikoli dvignil tja, kjer je danes. Poznam njegov razvoj od njegovih prvih začetkov, ko je delal formalne poskuse v duhu futuristov. To so bile igrače, toda kdo ne začne svoje človeške kariere z igračami? Poleg tega hoteno formalnoiskaneža pa se je že od začetka pojavljalo nekaj, kar se ni posebno skladalo s tem: prirojen lirizem, elementaren kot narodna pesem; zdi se mi, da ga je skušal Podbevšek umetno zatirati, ker mu je hitro, ko se je kje pojavil, dal drugo smer, ga skušal, skoro bi rekel, osmešiti. Še v prvi polovici recitiranih del se ta poteza večkrat pojavlja. — Tekom razvoja si je pa prisvojil že neki princip, in če se ga poslužuje najprvo pri vsakdanjem doživljanju, kot je vožnja na motornem kolesu, nas jarkost njegove izraznosti oslepí in bi skoro bili pripravljeni verovati v to, da je prirejen samo radi učinka in mu manjka notranje resničnosti. V zvezi z naslednjim pa postane »Himna o carju mavričnih kač« važna etapa, poskus, in ko se ponudi primeren doživljanj, kot je vojna z vsem, kar je z njo v zvezi, formalni princip dozori v nujnost, ker brez njega ni mogoče povedati tako jarko, tako učinkujoče tega, kar nam pove v »Električni žogi«, v »Čarovniku iz pekla« in »Plesalcu v ječi«. — Zame ni niti najmanjšega dvoma, da je formalno-umetniški princip Podbevškove umetnosti dosedaj edino adekvaten tako novi in tako izven vseh zakonov vsakdanje kulturne umerjenosti stoječi vsebini, kakor je vojna. Priznam pa, da hotenje mnogokrat prekaša znanje in da je to, kar nam je Podbevšek dosedaj podal, kakor silno je tudi po emocionalni sili in koncepciji, samo lep začetek, ki obeta boljše in popolnejše. In če se more o kom toliko reči, lahko smatramo to za hvalo. Podbevšek se rapidno in konstantno razvija, to vem najbolje jaz, ki ga imam več ali manj celega pred očmi od prvih začetkov, ki sem jih našel v uredniškem košu, do danes. Podbevšek ni zaverovan v svoj današnji štadij in hoče vedno novega, vedno popolnejšega in globljega; svojo umetnost neguje z ljubeznijo, a ni nikdar tako zaljubljen vanjo, da bi jo smatral za višek vsega. In to smatram za dobro. Lahko sevé obstane in onemore na sredi poti, kar se dogaja pogosto, lahko zaide v svoje vrste manirizem in se

izgubi v formi, namesto da bi se poglobljal vsebinsko. To je vse mogoče, ni pa nujno, in njegov dosednji razvoj mi vzbuja upanje, da se to ne bo zgodilo. Nevarnost pa je pri njem velika, priznavam. Najbliže ji je bil v »Himni o carju mavričnih kač«, najdalje od nje je v svoji vojni poeziji. Fantastika, ki mu je brez dvoma lastna, in ki tvori, kakor rečeno, ozadje njegovih umetnin, bi lahko postala sama sebi namen in s tem bi bil njegov razvoj na mah končan. Korenine njegovega sloga se nahajajo, kakor smo videli, globoko v vsebini in kadar bi vsebina postala nesorazmerna veliki muziki, s katero je podana, bi ostale prazne besede in bujne slike brez zveze.

Svojo zbirko, katero je čital v ljubljanskem dramskem gledališču, je Podbevšek nazval »Človek z bombami«. Že o tem naslovu, kakor o vseh naslednjih, bi se dalo debatirati. Razumljiv pa je ta in vsi ostali edino pri mlademu človeku, ki misli, da osvaja svet, in hoče, da ga na njegovem pohodu spremlja najbučnejša godba. Pesmi, kakor so bile razvrščene in čitane, so bile v splošnem urejene kronološko, kakor so nastale. Že iz tega si je pazen poslušalec lahko napravil sliko njegovega umetniškega razvoja, kakor sem jo zgoraj skiciral. Tudi jasnost koncepcije in izraza je konstantno rastla, kar je dokazovalo tudi občinstvo, ki je očitvidno napredovalo v razumevanju.

Zbirko bi razdelil jaz na dva dela. Prelom se vidi že v zunanji obliki pesmi. Dočim so prve do inkluzive »O prerijskem bivolu« več ali manj tradicionalne v zunanji (vidni) obliki, se ta s »Himno o carju mavričnih kač« izpremeni. Verzov ni več, namesto tega stopijo kompaktni odstavki, ki se razlikujejo po dolžini vrst, in s tem je dana tudi neka zunanja oblika za notranjo, vsebinsko grupacijo. In pri naštevanju, kakor ga imamo v »Električni žogi«, bo v zunanje (vidno) formalnem oziru težko izpodbijati njegov način (razume se, da v svetovni literaturi ni nič tega neznanega), kako stavi vsako besedo zase v eno vrsto.

Za uvod v zbirko si je izbral »V pravljicnem govorju«, ki menda še ni bila natisnjena. On, ki se bori za novo umetniško formo, za njeno izpopolnitev, se nikakor nima za prvega in edinega, in kot odgovor vsem, ki mu tako mnenje podtikajo, zveni refrén te pesmi: »Kakor poješ ti v sredini zemeljske oble, poje po eden na skrajnem severu, jugu, vzhodu in zapadu.« Nato sledé pesmi prve razvojne dobe: »Titanova serenada«, »Ob dnevu vpoklica na kolodvoru«, »Na deželi«, »Izumitelj na zemlji«, »O prerijskem bivolu«. Omenil sem že, da se v njih pogosto pojavi neki elementarni lirizem, ki mu je nedvomno lasten in ga tudi pozneje ne more zatreči, semintja zazveni kot narodna pesem in pesnik se skuša nekako hoté otresti tega vtisa in ga zabrisati. »Ob dnevu vpoklica na kolodvoru« prestopa po mojem praž s slovenske poezije Župančičeve in Lovrenčičeve dobe za en korak dalje v smislu lapidarnosti in ekspresivne sile, ne toliko besed kot slik, postavljenih druga ob drugo, vendar se tem pridružuje prav spretno zvokovni moment. Izšla je, kakor večina pesmi prvega dela, v »Dom in Svetu« 1919. To pesem bi jaz uvrstil že danes v antologijo slovenskega pesništva, čeprav mogoče njenega avtorja še dolgo ne bodo priznali. Grandiozna se mi zdi »Izumitelj na zemlji« (izšla je v »D. in Sv.« 1920 pod naslovom »Črna lilija«), ki je v

preprostosti in odkritosrčnosti izrazov, s katerimi operira, naravnost strašna, posebno v svojem resnoritimizirane koncu: »jaz pa sem strmел celo noč in do jutra v štiri stene in strop«. Kulturni dokument časa je ta pesem. Po vsebini in tudi po obliki se najtesneje dotika drugega dela, h kateremu nas vodi »Himna o carju mavričnih kač« (»Dom in Svet« 1920). Kakor že omenjeno, pomenja ta nekako preskušnjo novih sredstev in je kot taka zanimiva, samostojno pa med vsemi najbolj problematična, posebno ker vzbuja sum prisiljene iskanosti. »Električna žoga« pa (»Dom in Svet« 1920) je po svoji koncentriranosti nekak resumé Podbevškove umetnosti. V sorazmerno majhni posodi je toliko vsebine, da prekipeva. Njena vsebina ni samo mali svet Podbevškove duše, ampak nič več in nič manj kot celokupni svet človeške kulture s svojo katastrofo v zadnjih letih. Slavolok modrijanov in čudodelna lestva, spletena iz lastne krvi človekove, — kako silni konceptiji sta to. Kako brezpomočno zazveni konstatacija: »Pod menoj neskončno brezno in nad menoj brezmejno nebo.« Še pojači pa ta vtis vizija mladosti človekove, v kateri se vidi kot otroka oboroženega z mrežo za metulje in spontanno se mu izvije vprašanje: »Ali sem dovolj močan, da se mi ne bo zvrtilo v glavi, če se ozrem v mračne dežele, ki so že za mano?« »Električna žoga«, »Čarovnik iz pekla« in »Plesavec v ječi« tvorijo vsebinsko celoto; prišleli bi jim lahko tudi »Izumitelja na zemlji«. Silni sta posebno zadnji dve po moči vizij, ki jih vsebujeta, pa tudi po sili čuvstva, ki ju prepaja. Vsaka izmed njih je posvečena enemu pesnikovih tovarišev iz vojnih dni. Ena in druga je močno osebna, pri čemer se pojavlja z neodoljivo silo zopet tisti prirojeni lirizem, o katerem smo že govorili. V ti dve pesmi je vklenjen doživljaj vojne, ne sicer nje same kot boja, ampak njenega miljeja, njenih učinkov, razpoloženja, katero je v njeni dobi pokrilo svet. V teh dveh delih se je Podbevškov slog izkristaliziral, vse do zadnjega je prepojeno z vsebino, od gledanja v gledanje vas žene z neumorno silo in vas prisili, da se mu uklonite. Upam, da ga bodo po teh dveh delih priznali tudi tisti, ki mu dosedaj niso mogli slediti; če ne drugi, vsaj tisti, ki so med vojno kaj doživeli. Njegov slog je postal tu svetopisemsko grandiozen, v njem nas srečajo izrazi, ki nam niso navadni in se nam na prvi pogled zdijo mogoče neprimerni, grobi, toda če se potopimo v celoto, si težko mislimo, da bi jih bilo mogoče nadomestiti z drugimi, milejšimi. Omenil sem že njegov lirizem, s katerim je ozko zvezan njegov individualizem, nobeno njegovih del ni objektivno, vse je prepojeno s srčno krvjó osebnosti, zato so ga nekateri tudi napačno razumeli, češ, za nadčloveka se ima, — vendar je tako razlaganje popolnoma krivično. Poleg te osebne poteze pa imamo tu še bolj kot poprej silno čuvstvovanje v občečloveškem smislu, pa tudi v nacionalnem, z vizijo preloma v smislu uresničenja naših narodnih idealov konča »Čarovnika iz pekla«.

Že poprej sem omenil naslov cele zbirke in naslove posameznih del. Marsikoga motijo; ne bom trdil, da so vsi potrebni in neizbežni kakršni so, vendar kdor se je zavedel fantastičnega miljeja teh del, v katerih se pesnik vedoma izogiba vsaki vsakdanjosti, bo opravičil tudi fantastiko naslovov, naj bi bili še tako kričeči. Kdor se bo skušal vživeti v ta svet, ga ne bodo motili

in se mu bodo zdeli prav toliko umestni kot vsak drug naslov, kajti naslov je firma in nič več, vsebine se navadno niti od daleč ne dotika, ampak je Podbevšku in vsakemu drugemu pač le neobhodno zlo. Vendar pri Podbevšku ni vselej tako, pogosto dá že naslov neko smer nastrojenju duše in v tem oziru se mi je zdel prvotni naslov »Črna lilija« boljši kakor novejši »Izumitelj na zemlji«; tako »Električna žoga« sicer opozori na delo, vzbudi neki miselni paralelizem k vsebini, pa vseeno ne doseže obsega vsebine; naslov »Himna o carju mavričnih kač« se mi zdi, da naravnost otežuje razumevanje dela, kar spelje fantazijo namesto na glavni moment, ki ga podado uvodne besede, preko dela samega na neki vsebinski paralelizem, ki je za razumevanje po mojem nepotreben.

O Podbevšku sem svojčas slišal, da je to neke vrste pesniški samouk, — takrat ga še nisem osebno poznal, — da mu je menda neznana tako svetovna kot domača poezija. — Čudil sem se ti trditvi, ker je nemogoče, da bi človek, ki je študiral javno srednjo šolo in se je nahajal v vseučiliškem mestu, ne našel nobenega vsaj slučajnega stika z literaturo. Ko sem dobil prve njegove reči v roke, sem moral misliti na razne futuristične publikacije nemške in italijanske, ki jih v originalu sicer mogoče res ni nikdar videl, a jih je vseeno, vsaj posredno, mogoče niti prav vedé kdaj, spoznal. Semintja zazveni iz njegovih del neka proroška samozavest, ki je lastna n. pr. Whitmanu, ki je po kakršnih koli ovinkih prodrl že tudi do našega pesniškega naraščaja; vsebinsko in formalno soroden je tudi svetopisemski apokalipsi; omenili smo lirizem, ki se zdi, da mu je prirojen in ki ga je vsrkaval bržkone že v rani mladosti z narodno pesmijo; opozorili smo tudi, kako blizu je stopil semintja slovenski moderni, n. pr. v »Ob dnevih slovesa na kolodvoru«, tako da je zame njegova prirodna zveza z domačo grudo in njeno literaturo izven diskusije, sevé teh zvez ni gojil sistematično in vedoma; vendar pa bi bilo brez poznanja in posesti dosedanjih rezultatov naše jezikovne umetnosti čisto izključeno poskušati važen korak dalje, in že dejstvo, da ga je poskusil, izpodbije vse take in podobne trditve.

Prepričani o resnosti njegovega hotenja, pričakujemo z napetostjo njegovega nadaljnega razvoja.

Frst.

XVIII. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu. Ta razstava je samo razširjena ponovitev pokrajinske umetnostne razstave v Novem mestu. Ker sem o tej že napisal svoje mnenje v »Dom in Svetu«, sem danes lahko kratek. Jakču, Mušiču in Skalickemu sta se pridružila še oba brata Kralja. V bistvu je ostala razstava to, kar je bila v Novem mestu: razstava »najmlajših«, izpremenilo pa se je precej kvalitativno sorazmerje med razstavitelji samimi. Svojega mnenja o Jakcu nisem izpremenil. Slikar je impresionist, marljiv v študiranju narave, najboljši v svojih risbah, zlasti v onih, ki so se mi zdele že v Novem mestu prav dobre za litografično tehniko. Napravil pa je pogršek, da je razstavil preveč: tretjina njegovih razstavljenih slik in risb bi bila popolnoma zadostovala, da si ustvari gledalec jasno mnenje o njegovem ustvarjanju. Tako pa je zbranih veliko preveč stvari, ki so si v bistvu vse

večalimanj podobne, študije, ki samo utrudijo oko, ker mu ne nudijo dovolj izprememb. »Razvojna« pot pa pri Jakcu še ni tako dolga, da bi bila neobhodno potrebna za kolektivno razstavo.

Drugačna je stvar z Mušičem in Skalickim. Sosedstvo obeh bratov Kraljev ju je potisnilo v ozadje in nehote povzroča korekturo v mnenju o novomeški razstavi. Umetnost zadnjih dveh je ustvarila za nju čisto drugo perspektivo — in še bolj, kakor je bilo v Novem mestu, je jasno, da je pri obeh še vse v začetkih, da so to šele prvi poskusi in da njun ekspresionizem nikakor ni originalen. Četudi ima n. pr. zlasti Mušič že v svojih prvih slikah podobno koloristiko kakor pozneje, je skok od impresionizma k ekspresionizmu nepričakovan, veliko prenašel in gotovo ne izvira iz notranje potrebe, ampak je le zunanji, posnet po modi. Talenta ne negiram, ker je jasno viden; priti pa mora šele šola, s šolo obvladanje tehnike in z njo obvladanje izraza.

Najzanimivejša sta oba Kralja, oziroma — jaz bi dejal: starejši Kralj; kajti mlajši, ki sicer ni manjši talent, je še vse premalo samostojen in njegova umetnost še nikakor ni izkristalizirana. Sicer tudi umetnost Kraljev ni tako popolnoma samonikla, kakor bi se morda zdela v prvem hipu: pri krstu so ji bili botri razni moderni umetniki, v prvi vrsti Klimt, Hodler in Meštrovič, in če bi šel človek natančno od slike do slike, bi zapazil sledove prvega n. pr. v »Strahu bodočnosti«, drugega v »Salomonovi sodbi« in tretjega v plastiki, zlasti v »Strasti« in v »Madoni« iz barvanega kamena. Seveda pa to le ni ne Klimtovo blesteče bogastvo in ne Hodlerjeva monumentalnost. Hodler si n. pr. le ne bi dovolil pogrškov v tektoniki človeškega telesa. Precej Klimta je tudi v risbah. Vse to je res, a vendar sem umetnosti obeh Kraljev odkrito vesel. Vse to so vplivi, ki so pri mladem umetniku samoobsebi umevni, — in bilo bi smešno zahtevati od mladega umetnika popolne samostojnosti. Talent starejšega Kralja je veliko preveč jasen in izrazit, da bi se bal za njegovo bodočnost; pokazal ga je zlasti v svojih risbah, v katerih ustvarja po kaligrafičnem principu, sorodnem s principom vzhodnoazijskega slikarstva. Ko se otrese vpliva dunajskega »Kunstgewerbe« in začne ustvarjati popolnoma samostojno, bo morda ravno Kralj prvi med onimi, ki nam ustvarijo našo lastno umetnost, — toda brez nageljčkov in rožmarina.

Še zanimivejši kot razstava sama je bil za objektivnega opazovalca vihar v kozarcu vode, ki ga je povzročila v slovenskem dnevnem časopisju, ki je — žalibog — še vedno najvernejše zrcalo naše kulturne višine. Na eni strani razstava mladih, najmlajših umetnikov, ki hočejo ostati na višini časa in katerim nikakor ni mogoče odrekati resne volje in vztrajnega dela, — na drugi pa slovenska oziroma ljubljanska inteligentna javnost... Razburjenje je bilo čisto odveč, saj — kar je pri teh umetnikih dobrega, bo ostalo in se uveljavilo, če jih ljubljanska »kritika« prizna ali ne, — kar pa je slabega, pogine itak samoobsebi. Odveč pa je tudi nedovoljeni humor, ki se izroča na papirju bodočim pokolenjem v večni spomin kulture našega časa. Sreča je pri tem vsaj to, da takšnih stvari ne čitajo v inozemstvu; sicer bi morali poslušati marsikatero lekcijo o — abderitstvu starega in novega pokolenja.

Vojeslav Molè.

GLEDALIŠČE.

Drama l. 1920/21. Naše gledališče je sedaj postalo tudi upravno državna last in je s tem osvobojeno vsakega nihanja, ki je v zvezi z gmotno borbo kulturnega zavoda. Načelujejo mu prof. Friderik Juvančič kot intendant, Oton Župančič kot dramaturg in Pavel Golia kot ravnatelj drame. Nešteto je vprašanj, ki silijo tu pod pero; o njih bi si morali biti na jasnem, če govorimo o narodnem gledališču. Pa ta dražijo in še najbolj med vsemi vznemirjajo roženo vest politika, zato so neprijetna in resen človek je primoran govoriti še o težjem predmetu — samo o gledališču. Zdi pa se, da vsakemu razglabljanju manjka opore, naj zgrabimo vprašanje tako ali tako. Strah pred praznino je to. Vemo samo, da moramo imeti popolno gledališče, ali iz naravne potrebe ali kot dokument sam na sebi, tega si ne upamo povedati, in če bi govorili, bi eden rekel, da smo gledališče imeli, drugi, da ga imamo, resni možje pa se trudijo pri vsi negotovosti in neugodnosti zunanjih okoliščin, da ga bomo kdaj imeli. Veliko hotenje, majhno spoznanje in povprečno samodopadajenje se meša med nami. Kjer šele zidamo, hočemo dokazovati, da že imamo; a nikjer ni organične strukture. Ni zgodovinskega razvoja tega, kar v nas hipno vzplamti. Svetovni preobrat in prvi dnevi našega samostojnega narodnega življenja so nam vbrizgali apotekarskih sokov in pognali kri, da je zaplamtela, zato se z bojaznijo vprašuje vsakdanji človek, odkod v nas tisti preobrat, da more živeti drama samostojno, ko se je vendar v rednih razmerah ponujala praznim prostorom, in to danes, ko je tista dramska generacija, ki jo je krčevito in s prepričanjem držala, — že legla v grob? Res, da smo se z velikimi perspektivami vrnili iz vsega sveta domov, da nekaj več vemo in zato še več hočemo, ali koliko se je spremenilo v naši neposredni bližini in ali ni samo nenormalno — zakrožil papirni novec? Kompromisov smo se z lahkoto otresli, podrli za seboj vse mostove in stojimo na stališču izključne umetnosti, cvetu civilizacije. Načelo je lahko posameznikom, pogoji pa so večjidel vsi zunaj. Vendar je rešitev samo v bodočnosti. Gledališka uprava tu vztraja na svojem mestu in tvega za svoje prepričanje marsikak neuspeh; obenem pa polaga temelj gradbi gledališke kulture z Gledališkim listom in Gledališko knjižnico. Kadar to delo doraste in dozori tudi v nas, kadar bo poveljano v spoznanju in čistem gledanju tega, kar sedaj še napol nezavedno čutimo, bomo imeli svoje gledališče. Ali bo narodno ali čigavo, kdo vé? Kam smo se zagledali! Govorimo o čisti in visoki kulturi, pa vidimo iz Ljubljane državno mejo in naš jezik z ulice pobraten prehaja že v knjigo.

Pa o gledališču samem! Tragika naših dni je ravno v tem, da imamo naenkrat voljo, kjer ni dovolj materialnih moči. Mi se zavedamo, da je umetnost velika in resna stvar, čutimo, kaj bi moralo biti in kaj ni. A navsezadnje nam ostane samo še resignirano spoznanje, da komaj tekamo za vsemi pojavi širokega sveta in še to v veliki razdalji, da smo kot otroci, zaneseni po klicu enega, vsi zasopli in nemočni. Popolnoma smo prepričani, da naš prvi režiser g. Šest prav bridko čuti, da si drama, ki jo nosi v sebi, in ona na odru največ-

krat nista prav nič podobni, vé, da danes še igramo občinstvu in da le redko kaj podamo in da bodo sanje o tisti lepi viziji, ki mora biti v vseh enaka in jo nam režiser s svojimi ljudmi pričara pred telesne oči, — še dolgo morale ostati sanje. Nam je še sufler glavna oseba, borimo se z avtorjevimi besedami, kaj z osebami in kaj šele z dušo, ki živi v delu! Vsa ta nezadovoljnost s samim seboj spričo nedoognanih razmer upade v resignacijo, ki je vse kaj drugega kot samozavest. A ker je Ljubljana majhna, je duh hitreje upokojen in že začno trditi ljudje, da imamo svojo umetnost. Zato se je zdelo za naše poprečno spoznanje usodno, da smo z letošnjo sezono dobili nekaj ruskih moči, ki imajo silo ustvarjanja, kos svojega sveta in če že ne tega, vsaj širši razgled. To se je zdelo samovoljno seganje v naše razbolele razmere in dobili smo — umetniško stavko. Tu leži vzrok žalostnega dejstva, ki je še bolj žalostno v tem, da niti danes ni jasno poravnano. Ne gre tu za taktiko z ene ali druge strani, za rešitev notranje nezadovoljnosti nam je, vse drugo je postranščina. Računajmo neusmiljeno sami s seboj na vseh koncih, če se hočemo prav spoznati. To se mi zdi opravičen uvod v naše nove razmere.

Gledališko leto se je začelo s Cankarjevo komedijo *Za narodov blagor*. Programatična je v svojem naslovu in trpki satiri. Vsekakor je hotel tu Cankar z drznostjo mladega človeka privzdigniti iz celote dobo narodnjaštva, slogaštva in strankarjenja, za kar mu je še manjkalo izrazne sile. V delu je ostala le volja in ideja. Le eno, kar plava nad delom in za kar mu je izraz že dozorel, pa je teža duševne odvišnosti. Zato je svojega Ščuka povzdignil v preroka in zmagovalca bolj s čudežem kot z logiko. Napoved nove dobe je prerokba, ki je časovno prezrela, zato udari že katastrofa iz nje. Cankar je tu poet in maščevalec obenem. Vse drugo je *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*, ki so ga kmalu nato podali; naštudirano je bilo že v lanski sezoni. To je delo iz dni prekipevajoče sile in zdravja. Nič trpkega. Še do resne smešnosti ni bilo Cankarju. Kakor da razpoloženi šaljivec prestavlja svoje marionete na otroški sceni semintja in se pogovarja z njimi. Kaj one vedo, da predstavljajo ljudi in da so smešne, ker hočejo biti, kar niso. Brez dvoma je to najbolj naštudirano delo naše drame. Režiser je podal v njem stil ornamentike in karikaturistike, ki je bila v neposredni zvezi s Cankarjevim ustvarjanjem, in tako res dal pisatelja. Pa Cankar vendar nima sreče! Za narodov blagor je šlo brez vtisa preko nas, *Pohujšanje* pa so vedno bolj spravljal preko mej farse. Jacinta ge. Pregarčeve in ge. Šaričeve se bistveno ločita. Prva je pol ženska pol Petrova druga natura, druga pa bolj čisto žensko bistvo. Ena se zdi bolj pogojena z ozirom na Cankarja, druga bolj poglobljena sama vase. Peter g. Kralja je bolj v okviru farse, oni g. Šesta distingvirana zavestna figura razbolelega umetnika. Prva dva stremita k pisatelju, druga dva sta podala lastno boleost, potopljeno v smeh in ogorčenje. Sicer pa je igra ušla iz tečajev. Edini Rogozov cerkovnik še stoji trdno — vse drugo pa se razvija v instinktivno smer; iz splošnosti, iz tipov prehaja igra v karakterizacijo, ni več farsa, temveč kabaretna zabava, kar diši vse prej po rokodelski spretnosti kot po umerjenem umetniškem stremljenju.

V tem propadanju igre je vsaj konkordat g. Pečka rastel od igre do igre.

Najtrša preskušnja za duševno kvaliteto naših moči je bila *Anfisa Leonida Andrejeva*. Zelo ji je škodovalo, našemu spoznanju pa neprimerno koristilo, da je v nji prej gostoval ruski ansambl Muratova. Drama je pri nas propadla na vsi črti, kajti niti približno nismo videli v nji tega, kar ima v resnici, namreč veliko in grozno dušo iskalcev, dušo, ki gre preko teles in uniči smrtno telo. Duša moža se širi naprej in naprej in le mimogrede postane in tedaj samo vidi, da ni poti nazaj, ker je njeno težišče premaknjeno naprej. Fedja Ivanoviča spremljata krivica in greh; zato mu je propast določena iz ozkega sveta ženske, ki računa tudi tam, kjer sicer sama sebe ne doume. Anfisa greši s Fedjem, možem svoje sestre, a ko vidi, da gre on tudi že preko nje, ga zastrupi. Anfisa je simbol večne postave, grozno računajoče kače, ne besne, temveč neizprosne; tiho udari in strup je smrten. To dejanje je sicer s tega sveta, a privzdignjeno je med zemljo in nebo, v slovesno zamaknjenje pred človeško uganko. Tega na odru pri nas nismo čutili in zato je bilo delo skoro zastoj igrano, ker se je le ga. Šaričeva z nenako srečo borila za Anfiso, vse drugo pa so bile besede.

Lažja stvar je bila z Ogrizovićevo *Hasanaginico*, ki jo štejejo med najboljše jugoslovanske drame. Je v resnici solidno delo in v kolikor gre za klasičnimi smermi, še dovolj posrečeno. Osnovna fabula se strogo drži narodne pesmi, duševna podstava pa ji je boj za etos v nesoglasju značajev med ago in aginico. Mati zмага nad užaljeno ženo; katarza po klasičnem merilu zahteva smrt. Aginica umrje od žalosti v objemu svojega moža. Seveda že vso tragično silo nosi narodna pesem sama, prireditelju jo je bilo treba samo doumeti in urediti. Uprizoritev se je v režiji g. Rogoza lepo posrečila. Hasanaginico je podala ga. Avgusta Danilova z osamljeno tradicionalno igro prejšnje dobe; Sultanija ge. Šaričeve ji je držala nasproti diskretno antipodnost in vendar nam je bila ta aginica lepa, ker je bila naša domača. Z go. Danilovo smo izpopolnili tudi vrzel v ženskem ansamblu, ki smo jo dolgo že čutili. Še eno: *Hasanaginico* so igrali pozneje za Vse svete in kot slavnostno predstavo na narodni praznik 1. decembra.

Bolj prehod k večjim pripravam je bil *Pygmalion* Bernharda Shawa, ki so ga ponavljali ruski člani; delo učinkuje po zdravi, vendar za nas nekoliko poiskani realistik, smeh radi smeha ima v sebi demokratično ost. Tu smo videli vrline g. Putjata in ge. Marševe, najizrazitejših ruskih članov; g. Muratov je predvsem režiser. Mimogrede uprizorjeno je bilo tudi Schnitzlerjevo *Ljubimkanje*, sentimentalna tragična zgodba zgolj dunajske vrednosti; ima svoje vrline v miljeju, ki kmalu ne bo več resničen.

In tako je prišlo na vrsto dvoje klasičnih del, ki sta središče prve polovice sezone: *Figaro in Sen* kresne noči. Klasična drama je za gledališče samo vedno najmočnejši dokaz; nehoti se obdolžimo, ker tako zaznamuje delo, ki je preko naše dobe in preko mnogih drugih dob, ker pošilja luč skozi vekove in je tedaj hrbtenica gledališča vobče. Beaumarchaisova komedija *Figaro se ženi* je sicer bolj kulturni kot duševni

dokument, bolj socialna umetnina kot absolutna ustvaritev genija, kajti Shakespeareov *Sen kresne noči* nosi v sebi ustvarjeni princip smešnega, dočim je v Figaro smešnost specificirana na socialno tehniko. Tako je tudi od Figaroja odpadla vez časa, ker se delo opira na življensko silo demokratizma in monolog IV. dejanja more le zato imeti že zgodovinsko tradicijo, ker ima v sebi nesmrtno kalno človeškega duha. Predstava Figaroja je bila za nas dogodek, ker je bilo prvo naštudirano delo ruskih članov v zvezi z nekaterimi slovenskimi. Dani pa so bili tudi vsi pogoji za uspeh. Historična resnica je dobila vesten izraz, karikatura spretno znanje. Igra je stala tako trdno, da je bila vedno za las enaka, ne šablonirana, temveč do dna naštudirana in zato podana kot organizem. Uspeh režije g. Muratova in igre njegovih najboljših moči, g. Putjata (Figaro) in ge. Marševe (Suzana), je bil popoln. Žal, da se okrog te predstave ovija spomin na početek stavke slovenskih članov.

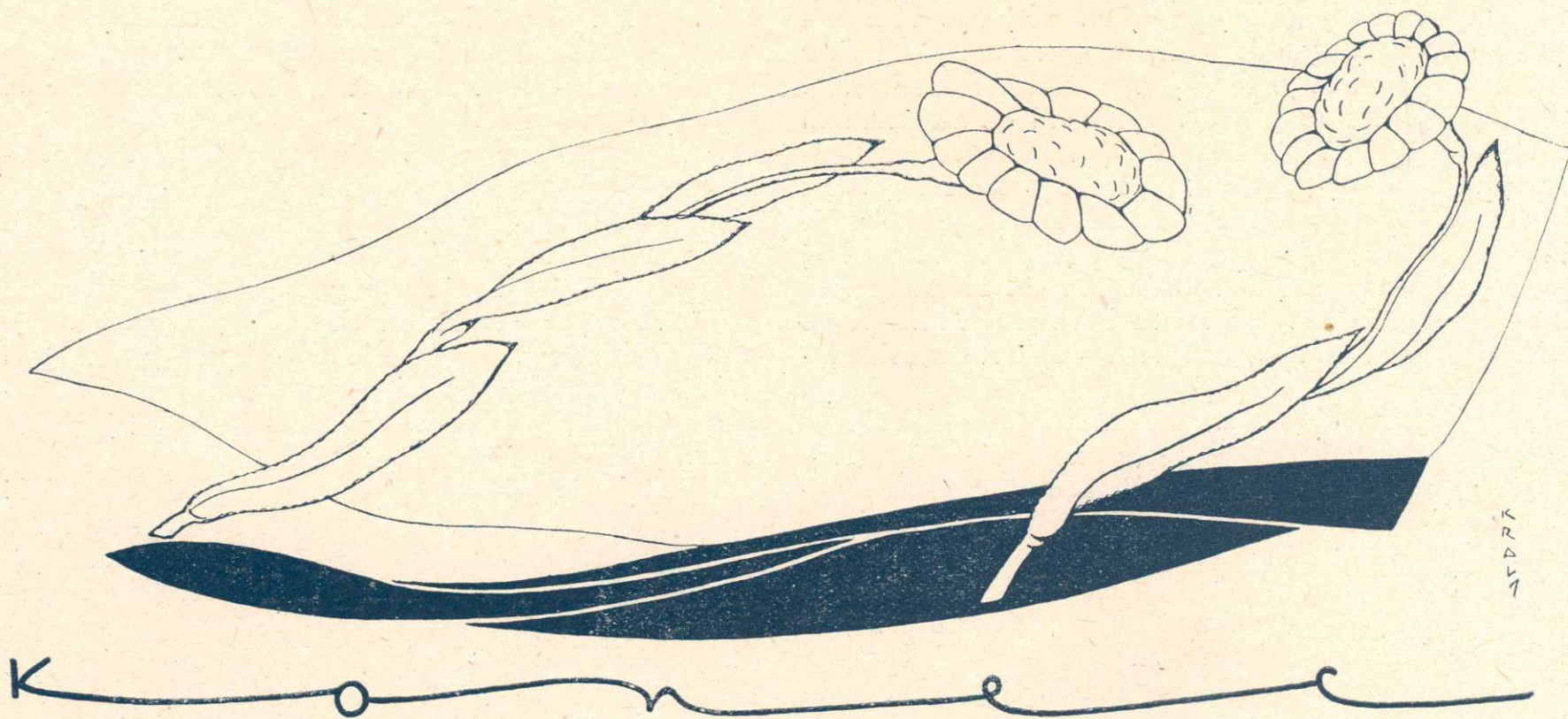
Drugo delo je *Sen kresne noči* v Župančičevem prevodu. Po svoji veličini in izrazni težkoči stoji to delo nasproti Figaroju ravno v takem razmerju, kakor sta si Beaumarchais in Shakespeare sama. Uspeh za nas pa je bila ta uprizoritev že v toliko, ker nismo videli lahkomiselnega skrunjenja genija, kot so bile svoječasne predstave Shakespearea pri nas, temveč z vso resnostjo započet trud. Predstava se je vršila v opernem gledališču v okviru Šestove režije. Shakespearea smo zadeli topot — hvala Bogu — v rokodelcih, tedaj v človeškem delu komedije, kar je v tem slučaju tudi glavno. Spaka in Oberona nimamo. Izročena sta bila sicer — kakor drugače skoro ne more biti — ženskama, a podana brez pravega pojmovanja. Tudi o Atencih nam je težko govoriti. Manjka nam še močne duševne vsebine, da bi mogli vsaj približno

dati izraza figuram, ki jih je ustvaril veliki duh tako raznovrstno, da mu ni zadostoval vesoljni vidni svet, temveč je z njimi oživil nevidno stvarstvo, osvetlil in osmešil vse pojmljivo in nepojmljivo-naivno, časno in brezčasno. Prvi pogoj borbe s Shakespeareom je — veliko znanje in nezlomljiva resnost.

V Zlati jeseni Flersa in Caillaveta so se pokazale igralske vrline Rusov, dočim delo samo kot prazen literaren fabrikat ne zasluži tujega odra. Dober uspeh je dosegel Hauptmannov *Bobrov kožuh* v Danilovi režiji. Že izpremema repertoarja samega je prijetno učinkovala. Dobra naturalistična stvar je bila tudi dobro podana. Seveda naš igralski realizem še ni opredeljen, najbližja sta Danilo in Rogoz, pa tudi Wolfvka ge. Danilove je bila na višini.

Tretje na široko zasnovano delo je Strindbergov *Smrtni ples* v obeh delih. Strindberg je danes še geslo; ima v sebi cel vek, pa še nima nobenega veka za seboj. Je ogromen duh, pa nikar ne delajte primere s Shakespeareom, kakor so svoj čas to delali že pri Ibsenu. Oba sta bila ogromnega vpliva, socialno pomembna, Ibsen skoro še bolj, a zgolj duševno ustvarjanje je nad tem. Strindberg je kot umetnik že toliko zastavljen z mejami, v kolikor je dogmatik. Zato ima svojo posebno perspektivo. Smrtni ples podaja v celoti generacijo človeškega demona, moškega in ženske; v starših se zbudi in prehaja na otroke. Ni mu najbrž niti za rešitev dogme, temveč za njen poudarek, kajti vrsta teh demonov z najrazličnejšimi radiji sama prehaja v krog. V tem neprestanem ponavljanju so sicer migljaji in poskusi, ubiti v človeku nečlovečnost, a rešitve ni. Uprizoritev je bila v Šestovi režiji v celoti na višini; nje težo je najuspešneje nosil g. Rogoz kot Edgar. Alica ge. Boršnikove je bila bolj teatralična ustvaritev. — (Dalje.)

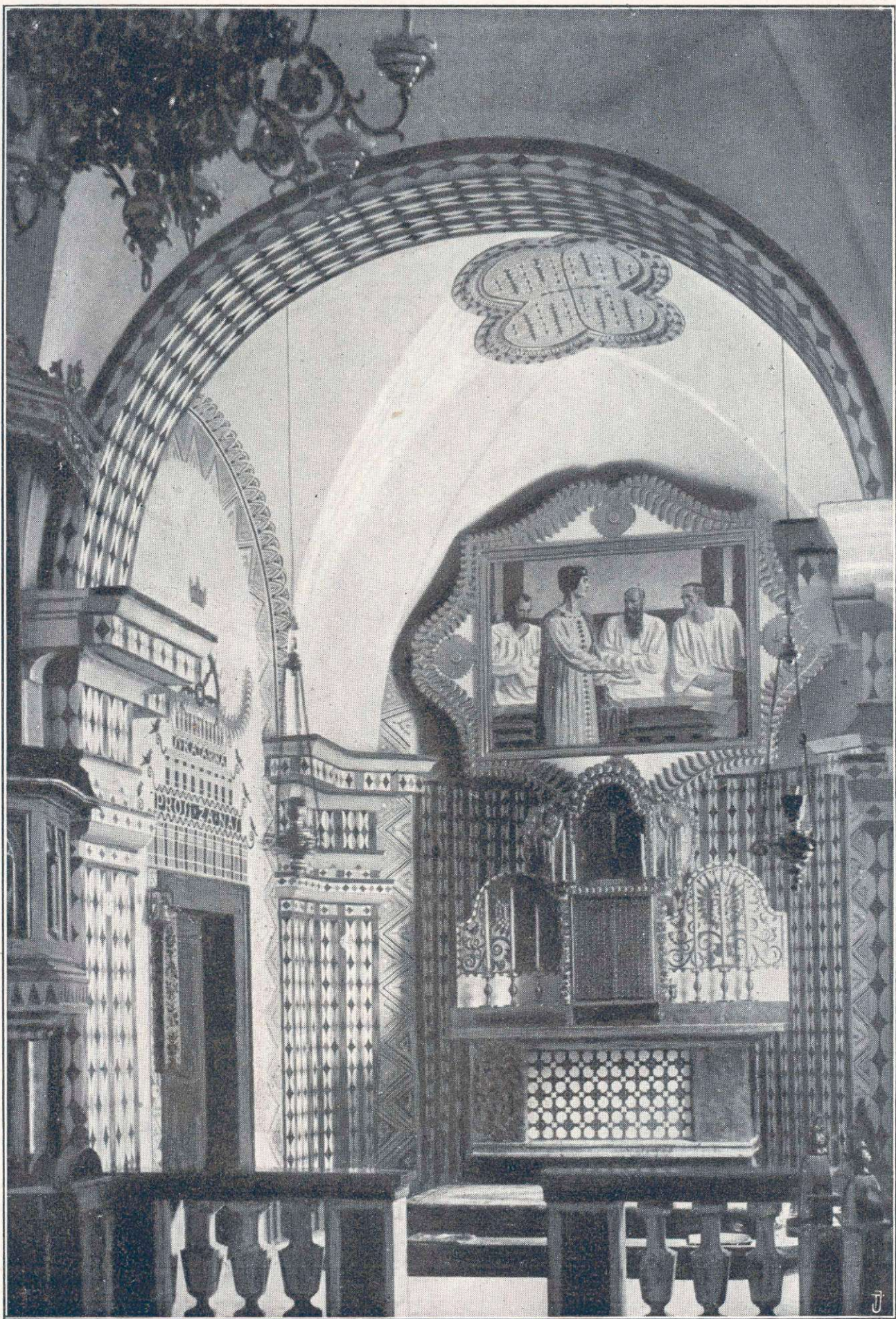
France Koblar.

Fotogr. Veličan Bešter.

SL. 4. FR. S. FINŽGAR PETDESETLETNIK.

Fotogr. dr. Fr. Stelè.

SI. 5. PRESBITERIJ SV. KATARINE.
(ARHIT. I. VURNIK.)

Fotogr. dr. Fr. Stelè.

Sl. 1. M. LANGUS: PRIMČEVA JULIJA. (Detail.)

Fotogr. dr. Fr. Stelè.

SI. 2. M. LANGUS: PRIMČEVA JULIJA.

Po fotografiji.

SI. 3. PRIMČEVA JULIJA PAR LET PRED SMRTJO.

PREJELI SMO V OCENO:

1. **Narodni podmladak.** Mesečni časopis za dečje pitanje. Izd. Društvo za zaštitu jugosl. dece v Beogradu, Studenička ul. br. 62. U glavnome će se baviti ovim pitanjima: Prikupljanjem podataka o stanju naše dece u pogledu zdravlja, smeštajnih prilika, vaspitanja i stručnog obrazovanja; uputstva i stručni članci o pojedinim važnim pitanjima; pregled naše i strane stručne književnosti o dečjem pitanju; dečje zakonodavstvo; dečja higijena; školska higijena; fizičko i moralno vaspitanje omladine kao i sve ostalo što stoji u makakvoj vezi s dečjim pitanjem i decom u opšte. — Izlaziti će u mesečnim sveskama od 3—5 tabaka, a po potrebi i sa slikama. Cena godišnje oko 30 dinara. Originalni radovi će se nagrađivati sa 150—200 dinara, a prevodi sa 100 din. od štampanog tabaka.

2. **Tilman Pesch S. J.: Christliche Lebensphilosophie.** Gedanken über religiöse Wahrheiten. 18. u. 19. Auflage. Freiburg i. Br. Herder & Co. M. 13-20, geb. M. 18-40. (Vsebina: Liebe zur Wahrheit. — Gewissenhaftigkeit. — Nachfolge Christi in ihren Grundzügen. — Nachfolge Christi in weiterer Ausführung. — Das Kreuz. — Der glorreiche Abschluß.) — Knjiga je razdeljena v »tedne«, kar spominja na eksercicije sv. Ignacija, katerih mislim v glavnem tudi sledi. V uvodu pravi pisatelj: »Ein wahres Übel unserer Zeit ist jene ungeduldige Arbeitshast, deren ganzes Sinnen darauf geht, sich durch Arbeit möglichst bald ein Himmel auf Erden zu gewinnen. Über dem Jagen nach den Mitteln des Lebens läuft der Kulturmensch Gefahr, den Lebenszweck selbst aus dem Auge zu verlieren.« Pred to nevarnostjo pa svari in kaže pot, kako se ji izogniti, ta knjiga.

3. **Erich Wassmann S. J.: Der christliche Monismus.** Zeitgemäße Betrachtungen über christliche Glaubenswahrheiten. (Bücher für Seelenkultur.) Freiburg i. Br. 1920. Herder & Co. XII u. 106 S. C. M. 3-20, geb. M. 5-20 in dodatki. Zur Erinnerung an die Weihe der ganzen Welt an das göttliche Herz Jesu durch Papst Leo XIII. — V uvodu piše pisatelj sam o ti knjigi: »Nach dem großen Weltkriege beginnt allerorts die monistische Weltanschauung ihre antichristliche Werbetätigkeit neu zu entfalten; um so notwendiger ist es, daß wir uns gegen sie wappnen durch ein tiefes Verständnis unseres heiligen Glaubens. Das ist der Zweck der vorliegenden, schon aus dem Jahre 1912 stammenden Betrachtungen, die nicht in philosophischer oder theologischer Schulsprache geschrieben sind, sondern die alten, erhabenen Wahrheiten unserer Religion in ein modernes Gewand kleiden.«

4. **Jakob Weiler: Mich ruft es zur Arbeit.** (Bücher des Sämanns. Herausg. von Heinrich Mohr.) Freiburg i. Br. 1920. Herder & Co. XII u. 396 S. Cena M. 21-60, geb. M. 26— in dodatki. (Vsebina: Dorf und Hauptgebot. — Dorf und Gottesverehrung. — Dorf und Familiensinn. — Dorf und Persönlichkeit. — Dorf und Bürgersinn.) Iz uvoda: »Der Dorfjugend gilt dieses Buch. Mit der heranwachsenden Dorfjugend bespricht es in 64 Sonntagslesungen das gegenwärtige Dorf- und Volksleben im Ewigkeitslichte der katholischen Tugend- und Sittenlehre.«

5. **Dr. Paul Wilh. v. Keppler: Im Morgenland.** Reisebilder. (Aus aller Welt. Eine neue Bücherei der Länder- und Völkerkunde.) Freiburg i. Br. 1920. Herder & Co. — Ta knjiga je zbirka posameznih slik iz pisateljevega večjega dela »Wanderfahrten und Wallfahrten im Orient«. Namenjena je v prvi vrsti preprostim čitateljem iz ljudstva, ki bi omenjene velike knjige ne razumeli. V posameznih slikah poda najzanimivejše točke svojega popotovanja v orient: Egipet, sveta mesta Palestine, Damask, Atene in Konstantinopel. Ime pisatelja popularne knjižice »Mehr Freude« je že samo najboljšo priporočilo.

6. **Engelbert Gangl: Dolina solz.** Tri enodejanke. (Dva svetova. — Dediščina. — Trpini.) Ljubljana 1920. Natisnila in založila »Učiteljska tiskarna« v Ljubljani.

7. **Kritika.** Književno - umjetnička revija. God. I. br. 1. Izlazi tačno svakog 10. Cijena pojed. broju 1 din. (4 K). Vlasnik i odg. urednik S. Galogaza. Tiskara »Libertas« d. d. Zagreb. Uredništvo: Zagreb, Ilica 17.

8. **Jugoslavenko lišće za omladinu.** Sakupili dr. Mirko Dejanović i Niko Stipčević. Zagreb 1920. Tisak Hrv. štamparskog zavoda d. d. Komisionalna naklada knjižare Vinka Jurića u Splitu. Cena K 27—. — Knjiga je mišljena kot obča jugoslovanska čitanka v dopolnjenje dosedanjih slovstvenih čitank v jugoslov. srednjih šolah. Namen njen je, seznaniti dijaka z jugoslov. literarnimi proizvodi v originalu. Zato je pri sestavkih ohranjen pravopis originala, slovenski sestavki so opremljeni s prestavo Srbohrvatom neznanih besedi, na koncu knjige so pridejane še »Upute u slovenski govor« po F. Ilešiču. Izmed slovenskih pisateljev so zastopani ti-le: D. Kette, O. Župančič, Fr. Erjavec, S. Jenko, A. Aškerc, S. Gregorčič, K. Meško, I. Cankar.

9. **A. Hifzi-Bjelevac: Rene Logotetides.** Roman u 3 dijela. Izdanje »Novog Vijeka«. Sarajevo 1920. Cijena 7 din. (K 28—), pouzećem K 31—.

10. **Igo Kaš: Dalmatinske povesti.** Ljublj. 1920. Izd. Zveza kulturnih društev. Zal. Tiskovna zadruga. »Prosveti in zabavi 1.« Cena K 12—. (Vsebina: Stipo. — Gljevski pastir. — Težavna rešitev. — Kamenito srce. — Stari ribič. — Križ ob poti. — Ljubil in izgubil. — Roški biser.)

11. **Anatole France: Pingvinski otok.** Poslovenil Anton Debeljak. Ljublj. 1920. — Založila Tisk. zadruga. »Prevodna knjižnica IV.« Cena broš. K 42—.

12. **Karl Faustmann: Aus tiefem Brunnen.** Das deutsche Sprichwort. »Bücher für Seelenkultur.« Freiburg i. Br. 1920. Herder & Co. Cena M. 9-50, kart. M. 12— in dodatki. Uvod je napisal dr. Otto Willmann. Knjiga obstoja iz dveh delov. Prvi pod naslovom: »Auf dem Weg zum tiefen Brunnen«, tu razpravlja pisatelj o zgodovini pregovorov, o njihovi splošni razširjenosti, o njihovem vzgojnem pomenu, o razmerju pregovorov do sv. pisma in posebno obsežno o vlogi pregovorov v delih imenitnih pridigarjev in pisateljev. V drugem delu »Am tiefen Brunnen« pa podaja lepo zbirko nemških pregovorov, razdeljeno po skupinah, ki jih je povzel razdelitvi verskega nauka v katekizmu. — Izredno bogata knjiga!

13. Gjuro Szabo: **Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji**. Z 234 slikami. Izvanredno izdanje Matice Hrvatske. U Zagrebu 1920. Tisak kr. Zemaljske tiskare. Članska cijena K 50.—, knjižarska c. K 60.—

14. Avgustin Ujević: **Lelek sebra** (ciril.) Beograd. S. B. Cvijanović 1920. Cijena 5 din. Pesmi.

15. Izidor Cankar: **Obiski**. »Nova knjižnica«, št. 5. Ljubljana 1920. Natisnila Jugosl. tiskarna. Založila in izdala »Nova založba«. Cena K 48.—

SLOVENSKA MATICA.

Narodno zedinjenje je prisililo tudi Slovensko Matico, da je pričela misliti na času primerno preosnovo svojega delovanja. Matičin odbor je razpravljao o tem zlasti spomladi leta 1920. Govorilo se je, naj bi postala Matica začetek bodoče slovenske akademije, ki se je zamislila na široki, moderni podlagi. V njej naj bi živel Matica dalje kot poseben literaren razred. Društvo slovenskih leposlovcev pa je delovalo na to, da ostane Matica literarno društvo in založnica leposlovnih in poljudno-znanstvenih knjig. V ta namen je spremenilo matična pravila in jih predložilo matičnemu odboru in občnemu zboru. Pravila so bila z malimi spremembami sprejeta in potrjena od vlade. Bistvo spremenjenih pravil je, razširiti matično delovanje s tem, da bo izdajala poleg rednih tudi izredna izdanja, da si osnuje v lastni hiši po možnosti knjižarno in misli tudi na tiskarno in knjižoveznico. Število odbornikov se zniža od 40 na 20, s pripombo, da mora biti med temi dvajsetimi 16 književnikov. Med člane se uvrste še pokrovitelji, pregledniki računov se zamenjajo z važnejšim nadzorstvom in volitve se spremenijo v toliko, da volijo vselej odbor in nadzorstvo poleg častnih članov, pokroviteljev in ustanovnikov le tisti letniki, ki so bili za povrstjo tri zadnja leta matični naročniki. Glasujejo samo navzoči. — Na izrednem zboru dne 7. novembra 1920 so bili izvoljeni v odbor književniki: dr. Anton Breznik, Ante Debeljak, dr. Josip Debevec, dr. Fran Detela, Fran Finžgar, Vida Jerajeva, dr. Alojz Kraigher, dr. Ivan Lah, Vladimir Levstik, dr. Dragotin Lončar, Milan Pugelj, Maks Pleteršnik, dr. Ivan Prijatelj, dr. Ivan Tavčar, Ivan Zorec in Oton Župančič. Za odbornike gospodarje: Frid. Juvančič, Jos. Kramar, Avg. Tosti, Iv. Zorman. V nadzorstvo: Iv. Hiter, Ivo Peruzzi in Zorko Prelovec. Nato je izvolil odbor za predsednika dr. Drag. Lončarja, za prvega podpredsednika dr. Iv. Prijatelja, za drugega podpredsednika Frana Finžgarja in za blagajnika Iv. Zorca. Tajnik je M. Pugelj. Novi odbor je sklenil Slovensko Matico poživiti ter jo po možnosti razviti v večje narodno založništvo. Svoje delo je pričel s tem, da je odredil tisk zemljevida slovenskega ozemlja. Za leto 1920. izda zopet redno publikacije, in sicer: kratko spomenico v spomin petdesetletnice matičnega delovanja, dve knjigi pripovedne vsebine in eno znanstvene. Obenem se je posvetoval o izrednih publikacijah ter namerava založiti v kratkem dvoje pesniških zbirk za mladino. Letna članarina znaša 40 K, ustanovnina za juridične osebe 1000 K, sicer 500 K, pokroviteljina za juridične osebe 3000 K, za posameznika 2000 K, naročnina na zemljevid 80 K.

NARODNA GALERIJA V LJUBLJANI.

Leta 1918., še pred prevratom, se je v Ljubljani ustanovilo dolgo pogrešano in pričakovano društvo »Narodna Galerija«. Namen društva je glasom pravil: »Ustanovitev, izpopolnjevanje, vzdrževanje in varstvo javne slovenske umetnostne galerije, t. j. zbirke slikarskih, plastičnih, grafičnih in stavbarskih umotvorov umetnikov slovenskega pokolenja, bodisi moderne, bodisi starejše dobe.« Društvo ima nadalje namen: »Vse že obstoječe umetniške zbirke, spadajoče v navedeni okvir, združiti v celokupnost.« Naposled je društveni smoter tudi: »Zgradba ali pridobitev poslopja za slovensko umetniško galerijo, končno pospeševanje in raziskovanje domače upodabljajoče umetnosti potom sestankov, predavanj, nagrad in izdajanje spisov in reprodukcij.«

Program »Narodne Galerije« je, kot vidimo, zelo obširen. V dosego navedenih smotrov zbira društvo denarna sredstva z darili in volili društvenih podpornikov in s članarino. Za prvo poslovno leto izkazuje bilanca 42.013 K 76 vin. dohodkov; rednih članov je štelo društvo 103, ustanovnikov, ki so vplačali vsaj po 500 K, pa 31. Število članov je zelo pičlo in daje našemu razumništvu slabo spričevalo. Treba je, da se najmanj podeseteri, če bo »Narodna Galerija« hotela vsaj deloma izpolnjevati svojo važno prosvetno misijo. Sodelovanje čim širših plasti naroda pa je nujno potrebno že iz vzgojnega stališča. S tem se budi zanimanje za lepe umetnosti in se jim utira pot med ljudstvo, ki je dandanes skoro docela izključeno od uživanja njih plodov.

Društveni odbor se je lotil z vnemo poverjene mu naloge. Zanimal se je za razne večje zbirke in je dosegel, da mu je ljubljanski mestni magistrat izročil v varstvo precejšnjo mestno zbirko slik in kipov. Iz nabranega društvenega premoženja je nakupil odbor 25 del, večinoma slike, še živčih slovenskih umetnikov. Za te umotvore, med katerimi se nahaja nekaj prav reprezentativnih del, se je izdalo skupaj 47.430 K. Spojivši jih z umetninami, prepuščenimi iz mestne umetnostne zbirke, ki šteje nekatera prvovrstna dela (Grohar, Jama itd.), je bil temelj slovenske »Narodne Galerije« s tem položen. Razen tega je uspelo odboru, da je prejel precej posameznih, osobito starejših umotvorov v svojo last, drugi so mu pa obljubljeni, nekateri prepuščeni v varstvo. Najlepše pa se je eksistenčna upravičenost »Narodne Galerije« dokazala z otvoritvijo prve zbirke umetnin, ki stoji v znamenju moderne slov. upodabljajoče umetnosti. Razstavne prostore je zaeno s svojo umetnostno zbirko odstopila mestna občina ljubljanska in pokazala, da vé ceniti pomen in važnost »Narodne Galerije« za Ljubljano in celo Slovenijo.

Tako so se dne 7. marca 1920 prvič odprla vrata najmlajšega našega kulturnega zavoda. Zgodilo se je to brez hrupa in zunanjih ceremonij, čisto natihem in brez reklame. V štirih okusno opremljenih prostorih s še dokaj zadovoljivo svetlobo je razstavljenih nekaj nad osemdeset del slovenskih umetnikov, počenši z A. Ažbetom. Zastopani so, da navedemo samo najbolj znana imena: nestor naših slikarjev, Franko, I. Grohar, R. Jakopič, M. Jama, I. Kobilčeva, M. Sternen, F. Tratnik, I. Vavpotič, F. Vesel in kiparji F. Berneker, L. Dolinar, I. Napotnik in I. Zajec. Galerija hrani tudi mavčev odlitek znamenite Meštrovičeve »Udovice«. Že iz navedenih imen je razvidno, da je »Narodna Galerija«, skromna sicer po obsegu, vendar precej verna slika našega novejšega razdobja v upodabljajoči umetnosti. Po svoji notranji moči jo bomo brez strahu mogli staviti v eno vrsto s podobnimi ustanovami tujih narodov, čim zberemo raztresene ude slovenskega ustvarjajočega genija.

»Narodna Galerija« je pristopna javnosti vsako nedeljo in praznik od 10. do 12. in ob četrtek od 15. do 17. ure. Nahaja se v I. nadstropju Kresije v Ljubljani, Šolski drevo-red št. 2, kjer se ob navedenih urah sprejemajo novi društveni člani. Redna članarina znaša letnih 30 K.

Drugim, srečnejšim narodom so ustanavljali take zavode vladarji in premožni meceni iz preobilice svojih sredstev. »Narodna Galerija« se obrača do slovenskega naroda, da si sam ustvari tudi ta tempelj lepote in umetnosti, kakor si je zgradil vse drugo, kar ima, iz lastnih moči. V dejanjih se kaže kultura, ne v besedah. Naj ne bo slovenskega človeka, ki mu je umetnost kot najočividnejši znak narodove duše resnično mar, da bi ne bil član naše »Narodne Galerije«.